T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİNDE İRAN'IN ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA ERCEYLAN

ANA BİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

PROGRAM : SİYASİ TARİH

KOCAELİ - 2007

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİNDE İRAN'IN ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA ERCEYLAN

ANA BİLİM DALI : ULUSLARARASI İLİŞKİLER

PROGRAM : SİYASİ TARİH

DANIŞMAN

PROF.DR. HASRET ÇOMAK

KOCAELİ - 2007

T.C.

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİNDE İRAN'IN ÖNEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: MUSTAFA ERCEYLAN

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu tarih ve Nu:
31/01/2007 –2007/03

Hasret ÇOMAK
Prof.Dr.

Bekir GÜNAY
Yrd.Doç.Dr

Efe ÇAMAN
Yrd.Doç.Dr.

KOCAELİ - 2007

ÖNSÖZ

Ortadoğu, bugün Orta Asya ve Balkanlar ile birlikte dünyadaki problemli coğrafyalardan biridir. Ortadoğu'nun problemli bir coğrafya olmasının sebeplerini aşağıda belirtildiği şekilde sıralayabiliriz. Sebeplerin birincisi, bölgede bulunan ülkelerin insan haklarına saygı gösteren rejimlere sahip olmamasıdır. İkinci sebep, bölge coğrafyasını oluşturan halkların ait olduğu ırklar ve bu ırklar arasında tarihten süregelen ayrımcılıklardır. Üçüncü sebep ise, coğrafyada bulunan doğal kaynaklar (özellikle petrol ve doğalgaz), ekonomik yönden daha zengin ülkelerin bu kaynaklara olan ihtiyacı ve bu ülkelerin bahse konu kaynaklara hükmetme hırslarıdır.

Ortadoğu coğrafyası çok farklı ırkları bünyesinde barındırmaktadır. Ortadoğu coğrafyasına bakıldığında nüfusun çoğunluğunu Arap'ların oluşturduğu dikkati çekmektedir. Fakat bölgede Arap nüfusunun fazla olmasına rağmen siyasi önemi bakımından üç ülkeyi gündeme getirmek doğru olacaktır. Bu ülkeler Türkiye, İran ve İsrail'dir. Bu üç ülkenin ortak noktası bölgede Arap nüfusun sayıca fazla olmasına rağmen, bu ülkelerin Arap olmamalarıdır. Ayrıca İran ve Türkiye'nin diğer bir ortak noktası da, bölgede en fazla nüfuza sahip ülke olmalarıdır. İsrail'in sürekli olarak ABD yanlısı bir politika güttüğü, Türkiye'nin ABD ile müttefik olduğu, dikkate alındığında, Büyük Ortadoğu Projesi'nin (BOP) sahibi ABD'nin önündeki en büyük engelin İran olacağı değerlendirilmektedir.

İran, Haziran 2005 ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra Büyük Ortadoğu Projesi'nin mimarı ABD başta olmak üzere nükleer faaliyetlerine karşı çıkan tüm ülkelere karşı haklılığını ileri sürmektedir. Haziran 2005 ayındaki seçimlerden sonra cumhurbaşkanlığına seçilen Ahmedinecad'ın söylemleri dikkate alındığında İran'ın yürüttüğü nükleer faaliyetlerden kolay kolay vazgeçmeyeceği değerlendirilmektedir.

İran; bulunduğu coğrafya, sahip olduğu demografik yapı, tarihi ve köklü devlet geleneği ile bölgedeki çoğu ülkeden farklılık arz etmektedir.

İran'a karşı olabilecek herhangi bir müdahalenin etkisi sadece İran veya Ortadoğu ile sınırlı kalmayacak, bu müdahalenin dolaylı etkileri tüm dünyada kendini hissettirebilecektir. İran'ın sahip olduğu doğal kaynaklar (başta petrol ve doğalgaz), özellikle Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) başta olmak üzere dünyadaki ekonomik yönden başat bazı ülkelerin bu doğal kaynaklara olan bağımlılığı, İran'ın atacağı veya İran'a karşı atılacak her adımı daha da önemli kılmaktadır.

İran'a karşı şu ana kadar yürütülen diplomatik girişimlerden istediği sonuçları elde edemeyen ABD'nin yapabilecekleri giderek azalmaktadır. ABD şu ana kadar yapmış olduğu diplomatik girişimler ile sorunun çözümünü bulamamıştır. Bu sebeple ABD'nin önündeki seçenekler giderek azalmaktadır. Kurtuluş Savaşı'nın düzenli orduya geçilmeden önceki önemli simalarından biri olan Demirci Mehmet Efe "İnsanlar iki şekilde yönetilirmiş. Ya ilimle ya da zulümle. Bende ilim olmadığı için zulümle yönetirim." demiştir. Amerika ilimle, yani yürüttüğü diplomatik girişimler ile dize getiremediği veya getirme ihtimalinin zayıf olduğu İran'ı zulümle yani askeri müdahale ile dize getirebilecek mi? Bu sorunun cevabını zamana bırakmak en doğru hal tarzı olacaktır.

İran gibi zor, bir o kadar da enteresan ülkeye ilişkin çalışmamda yardımcı olan ve her türlü desteği sağlayan, saygıdeğer tez danışmanım Prof.Dr. Hasret ÇOMAK'a ve yüksek lisans eğitimim süresince konulara getirdikleri farklı bakış açıları ile ufkumum genişlemesine büyük katkı sağlayan öğretim üyelerime (Prof.Dr.Samir SALHA, Doç.Dr. Bedri Gencer, Yrd. Doç.Dr. İrfan Kaya ÜLGER ve Yrd.Doç.Dr. Bekir GÜNAY), tezimi hazırlarken yazmış oldukları makaleler ve kitaplar ile bana büyük destek sağlayan konuya ilişkin çalışma yapmış tüm bilim adamlarına teşekkür eder, saygılar sunarım.

21. nci yüzyılın barış içinde geçmesi dileğiyle.

Ankara, Şubat, 2007

Mustafa ERCEYLAN

İÇİNDEKİLER

		SAYFA NO
ÖNSÖZ		I
İÇİNDEKİLER		III
ÖZET		V
ABSTRACT		VIII
KISALTMALAR		XI
GİRİŞ		1
1.	BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ	7
1.1.	Büyük Ortadoğu Projesinin Çıkış Noktası	7
1.2.	Büyük Ortadoğu Projesi Coğrafyası	9
1.3.	Büyük Ortadoğu Projesinin Hedefleri	11
1.4.	ABD'nin Projedeki Başarısı ve Arap Dünyasının Projeye Bakışı	14
1.5.	Bölge Ülkesi Olarak İran	17
2.	İRAN İSLAM DEVRİMİ SONRASI İRAN-ABD İLİŞKİLERİ	21
2.1.	İran İslam Devrimine Kadar Olan Süreçte İran-ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış	21
2.2.	İran İslam Devrimi ve İran-ABD İlişkilerine Yansıması	24
3.	MAHMUD AHMEDİNECAD'IN İKTİDARA GELMESİ VE BOZULAN İRAN-ABD İLİŞKİLERİ	40
3.1.	Dokuzuncu İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri	41
3.2.	Mahmud Ahmedinecad Kimdir?	45
3.3.	Mahmud Ahmedinecad'ın Seçimlerdeki Başarısının Nedenleri	47
3.4.	Seçimin İç ve Dış Politikaya Yansımaları	48
4.	İRAN'IN NÜKLEER ÇALIŞMALARI	53
4.1.	İran Nükleer Çalışmalarının Gelişim Süreci	53
4.2.	İran'ın Nükleer Hedefleri	62
4.3.	Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti ve İsrail'in, İran'ın Nükleer Girişimleri Sonucu Ortaya Çıkan Krize Yaklaşımları	65

5.	ABD'NİN İRAN'A KARŞI UYGULADIĞI/ UYGULAMASI MUHTEMEL POLİTİKALAR	72
5.1.	Büyük Ortadoğu Projesinin Gerçekleşmesinde ABD'nin İran'daki Seçenekleri	73
5.1.1.	Sorunun Diplomatik Girişim ile Çözülmesi	73
5.1.2.	İran'daki Etnik Grupların Mevcut Sisteme Karşı Kullanılması	74
5.1.3.	Ekonomik Ambargo	92
5.1.4.	Askeri Harekat	95
5.2.	ABD'nin İran'a Müdahalesi Sonrasında Olabilecek Senaryolar	99
	SONUÇ	103
	KAYNAKÇA	112
	BİYOGRAFİ	119

ÖZET

Ortadoğu olarak isimlendirilen bölge, tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana bir yandan insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetin beşiği olmuş, diğer taraftan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktasını teşkil etmiştir. Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi Doğu ile Batı arasında sadece ticari malları değil, aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin etkileşiminin de bu bölge içinde gerçekleşmesini sağlamıştır.

Bu çok yönlü alışveriş Ortadoğu'yu, Sanayi Devrimi hariç tutulacak olursa, dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişmelerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hakimiyetine yön vermek isteyen her devlet için Ortadoğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur. Ortadoğu'ya sahip olma yolunda meydana gelen göçler, gerek sıcak, gerekse soğuk harpler ile yukarıda belirtilen çok yönlü gelişme ve değişmeler sadece dünya tarihini ve uluslararası ilişkileri değil, aynı zamanda bu bölgedeki toplumların şartlarını da etkilemiştir. Böylece Ortadoğu'da bütün tarih boyunca iç gelişmelerle dış müdahalelerin karşılıklı etkileşimleriyle oluşan çok yönlü, dinamik bir yapı varlığını sürdüre gelmiştir.

ABD Ortadoğu'da yaşayan halkları yönetenlerin kendi halklarına karşı izlemiş oldukları anti-demokratik tavırları, kadın haklarını hiçe sayan davranışlarını öne sürerek Ortadoğu'da yaşayan halklara sahip olmaları gereken hakların verilmesi konularından yola çıkarak bölgede bir projenin gerekliliğine ihtiyaç duymuştur. ABD, hukuk ihlallerini önlemek, dinsel ve ulusal azınlıkların kendi yazgısını belirlemek, bütün bölgeyi zehirleyen yanlış ideolojileri bastırmak ve eğitimdeki gerekli gelişmeyi sağlamak maksadıyla yıllardır Ortadoğu'da yapmış olduğu faaliyetlere bir isim koyarak Büyük Ortadoğu Projesini (BOP) başlatmıştır.

ABD tarafından gündeme getirilen Büyük Ortadoğu Projesi'nin ilan edilen ana amacı, özgür olmayan geri kalmış bölgelere demokrasi getirmek olarak açıklanmıştır.

Ortadoğu coğrafyası çok farklı ırkları bünyesinde barındırmaktadır. Ortadoğu coğrafyasına bakıldığında genel nüfusun çoğunluğunun Arap olduğu dikkati çekmektedir. Fakat Arap nüfusun sayıca fazla olmasının yanısıra önem bakımından üç ülkeyi gündeme getirmek doğru olacaktır. Bu ülkeler Türkiye, İran ve İsrail'dir. Bu üç ülkenin ortak noktası bölgede Arap nüfusun sayıca fazla olmasına rağmen bu ülkelerin Arap olmamalarıdır. Ayrıca İran'ın dini (Şii) kimliği ve Türkiye'nin ise tarihi bağları sebebiyle bu iki ülkenin diğer bir ortak noktası da bölgede en fazla nüfuza sahip ülkeler olmalarıdır.

Bölgenin en önemli ülkelerinden biri olan İran'da süregelen iç ve dış politikayı iki döneme ayırmak mümkündür. Bu dönemler 1979 öncesi ve sonrasıdır. 1979 yılına kadar ABD'nin bölgedeki en büyük müttefiki olan İran, 1979 devrimi sonrasında sahip olduğu dini yapı ve "ne Doğu, ne Batı" felsefesi neticesinde ABD'den uzaklaşmıştır. İran, Humeyni dönemi süresince bu tutumunu devam ettirmiştir. Ancak Humeyni'den sonra Ali Akber Haşimi Rafsancani özellikle de Muhammed Hatemi döneminde İran-ABD ilişkilerinde bir yumuşama gözlenmiştir.

2005 Haziran ayında yapılan seçimlerden sonra İran'da cumhurbaşkanlığına hiç beklenmeyen şekilde Mahmud Ahmedinecad seçilmiştir. Ahmedinecad kendinden önceki iki lidere Rafsancani ve Hatemi'ye göre daha muhafazakar, söylemlerinde de daha sert bir liderdir. Ahmedinecad ile birlikte İran-ABD ilişkilerindeki Humeyni'nin ölümüyle başlayan "lale devri" sona ermiş, seçimden sonraki süreç daha sıkıntılı işlemeye başlamıştır. İran tarafından her türlü tepkiye rağmen icrasına devam edilen nükleer faaliyetler uluslararası platformda özellikle de ABD ile olan ilişkilerde İran'ı zorlayacağa benzemektedir.

BOP kapsamında en önemli ülkelerin başında gelen İran ile ilişkilerde ABD'nin izleyeceği seçenekler; sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi, İran'a uygulanacak ekonomik ambargo, İran'daki etnik unsurların İran rejimine karşı kullanılması ve İran'a karşı ABD önderliğinde uluslararası bir kuvvetin veya sadece ABD tarafından silahlı kuvvet kullanılması olarak özetlenebilir.

Tüm dünyanın istediği çözüm seçeneği olan sorunun diplomasi yoluyla çözülememesi durumunda ABD tarafından izlenecek politika merakla beklenmektedir. ABD tarafından izlenecek politika uluslararası kamuoyu tarafından merakla beklenirken, acaba ABD diplomasi yolunun çok fazla işe yaramayacağını dikkate alarak diğer seçenekleri kullanmaya başlamış mıdır?

Türkiye'de PKK'ya ait terörist faaliyetlerin özellikle yaz döneminde artması, daha sonra sözde bir ateşkes ile azalması, bununla birlikte PKK'nın İran'daki kolu PEJAK tarafından İran'da yapılan terörist faaliyetler zihinleri meşgul eden bu soruyu yanıtlar gibidir.

ABSTRACT

The region named as Middle East, happened to be one of the first centers of the civilization, on the other hand have formed the crosspoint for widening of the other countries' improving civilization with discover of the literary which is accepted as the start point of history. It lies at the juncture of Eurasia and Africa and of the Mediterranean Sea and the Indian Ocean. It is the birth place and spiritual center of the orthodox, Islam, Christianity and Judaism. Thus, throughout its history it has been a major center of world affairs; a strategically, economically, politically, culturally, and religiously sensitive area. The importance of the region in worlds transportation is proved impressing not only the commercial between East and West, but also cultures, religions and civilization.

This versatile relations caused Middle East to be the most improving and developing region effecting the world history. With this respect, it is an important step to take the control of this region for any country that wants to orientate the world. The necessities of migrations, both red and cold conflicts and versatile developments and changes mentioned above, effected not only the worlds history and international' relations but also objective conditions of the communities living in this region. For this reason throughout the history a multipurpose and dynamic configuration have emerged with the interaction of internal developments and external interference.

The antidemocratic attitudes of administrators towards their nations, their attitudes that neglect woman rights and some reasons like that, caused USA to develop a project to give their rights to these nations back. USA has started a project named as Great Middle East Project to prevent violations, to give more freedom to the minorites to be able to determine their destinies, to supress the wrong ideologies which are poisoning the region and to improve the educational standards.

USA declared the main purpose of this project as; to give the chance to have democratic rights for the undeveloped nations in this region.

When we looked at the Middle East, we can see that the nations in this geography are mostly Arabic. In addition to Arabic nations it would be better to put on the agenda other three countries. These are Israel, Iran and Turkey. The common point of these countries are; first, they are not Arabic and second, especially Iran with her religious identity and Turkey with her historical background have great influences on this regions' nations.

Iran's politics can be studied in two parts. These are before 1979 and after 1979. Until Iran Islamic Revolution in 1979 Iran was a great alliance of USA. Because of its religion based configuration and her "Neither East Nor West" philosophy, relations between Iran and USA has been cut off. Iran continued this pose during Humeyni' period. But after Humeyni' period, it is observed that relationships between USA and Iran have been more softer. during Rafsancani and especially Khatem's periods.

Ahmedinecad was unexpectedly elected as President in June 2005 elections. Ahmedinecad is a leader who is more conservative and is also rigid in his speechs. With the election of Ahmedinecad as President the soft period finished and hard period for relationship between USA and Iran began. Nuclear activities has been contiuned by Iran in spite of all negative reactions and especially at international platforms these activities seem to make realitionship to get worser .

The choices of USA about Iran, one of the most important countries of region related with project can be summarized as: diplomacy, economic ambargo, to use minorites living in Iran towards Iranian regime and USA' interference to Iran with or without the other nations' contributions.

It is expected worriedly and in great interest which choice will be put into practice by USA, if the diplomacy choice is not implemented as a good solution. On the other hand, it is wondered whether USA has made a decision that diplomacy choice will not be a solution and for this reason puts into practice other choices or not.

Increasing in the PKK' terrorist activities in recent summer and decrease in these terrorist activities suddenly after declaration "cease fire" in Turkey, meanwhile increasing terrorist activities in Iran done by Iranian PKK named PEJAK, give some clue about USA intensions.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKK	Anayasayı Koruyucular Konseyi
AKP	Azerbaycan Komunist Partisi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşik Müşterek Görev Kuvveti
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Anlaşma Teşkilatı)
CIA	Central Intelligence Agency (Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
D-8	Developing-8 (Gelişmekte Olan Ülkeler-8)
FBI	Federal Bureau Investigation (Federal Soruşturma Bürosu)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GOKAP	Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi
IKDP	Irak Kürdistan Demokratik Partisi
İRNA	İran Resmi Haber Ajansı
JINSA	Jewish Institute for National Security Affairs (Yahudi Ulusal Güvenlik Enstitüsü)
KDP	Kürdistan Demokrasi Partisi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KİS	Kitle İmha Silahları
KOMALA	Komala-e Zhian-e Kurdistan (Kürdistan Yeniden Doğuş Komitesi)
MEMRI	Middle East Media Research Institute (Ortadoğu Medya Araştırmaları Enstitüsü)

NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NPT	Nuclear Non-Proliferation Treaty (Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması)
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OPEC	Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı)
PEJAK	Kürdistan'da Özgür Hayat Partisi
PKK	Partiya Karkeran Kürdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
RF	Rusya Federasyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC	Türkiye Cumhuriyeti
UAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı

GİRİŞ

Dünyanın ekonomik değerleri üzerinde egemenlik tesis etmek, tarihin her döneminde büyük devletlerin başlıca amaçlarından biri olmuştur.

Dünyanın jeopolitik yapısının değişim noktasında üç bölgenin özel anlamı bulunmaktadır. Bunlar; Avrupa'nın birliği için Balkanlar, Asya'nın birliği için Ortadoğu ve Afrika'nın birliği için Kuzey Afrika'dır.[1] Bu özel anlama sahip bölgelerden Balkanlar ve Ortadoğu dünyadaki sorunlu bölgelerdendir. Balkanların, NATO'nun genişlemesi kapsamında ve AB süreci içerisinde zamanla sorunlu bir bölge olmaktan çıkarılması hedeflenmektedir.

Dünyanın jeopolitik yapısının değişim noktasında bulunan üç özel bölgeden biri olan Ortadoğu'da sınırlar son derece kötü örülmüş bir duvarı andırmaktadır. Bu kötü örülmüş duvardan herhangi bir taşı oynatmanın duvarı yıkmak anlamına gelebileceğini bilen ve yıkılan bir duvarın altında kalmak istemeyen uluslararası aktörler değişik taşları eş-zamanlı bir şekilde oynatarak duvarı yıkmadan yeni bir şekil vermeye çalışmaktadırlar.[2]

Ortadoğu kavramı, ilk defa jeopolitikçi Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan tarafından Arabistan ile Hint yarımadaları arasında kalan ve deniz stratejisi için büyük önem taşıyan bölge için kullanılmıştır. Bugünkü İran körfezi merkezli bölgeyi tanımlayan anılan kavram fiziki özelliklerden çok, stratejik özelliklere dayandırılmıştır. Bu kavram, daha sonra yine stratejik nitelikli olarak Birinci Dünya Savaşı esnasında Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command) şeklinde kullanılmış ve bu çerçevede yaygınlık kazanmıştır.[3]

Büyük Ortadoğu tabiriyle Asya, Avrupa ve Afrika arasındaki bilinen Ortadoğu bölgesine ilave olarak Fas dahil Kuzey Afrika, Anadolu, Kafkaslar, Afganistan, Hint Yarımadası ve Türk Cumhuriyetleri kastedilmektedir. ABD Başkanı Bush, Güney Carolina Üniversitesi'nde 13 Ağustos 2003 tarihinde yaptığı konuşmada Büyük Ortadoğu ile ilgili olarak özetle şu noktalara

[1] İzzetullah İzzeti, **İran ve Bölge Jeopolitiği**, İstanbul, 2005, s.71.
[2] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**,İstanbul, 2001, s.323.

değinmiştir. "Ortadoğu'da olanlar ABD'yi yakından ilgilendirmektedir. Ortadoğu'nun içinde bulunduğu şartlar bölgeye ve kentlerimize şiddet getirebilir. Bölgede özgürlük ve barışın gelişmesi hassaslığı azaltacak, güvenliğimizi sağlayacaktır. Serbest Pazar oluşması, adil bir hukuk sisteminin getirilmesi, bölge insanının barışı ve özgürlüğüne katkı sağlayacaktır. Ticaret ve bilgi yaygınlaştığında, kadın eşitliği sağlandığında, hukuk uygulandığında, bölge halkı adalet ve barışı görmüş olacaklardır."[4]

ABD'nin bölgeye olan ilgisi dünyadaki en büyük petrol rezervlerinin ve dünya stratejik deniz ulaştırmasının akış ticaretini sağlayan 18 kritik boğazın hayati derecede öneme sahip dokuzundan sekizinin Büyük Ortadoğu'da bulunmasından kaynaklanmaktadır. Büyük Ortadoğu'da bulunan sekiz boğaz, İstanbul, Çanakkale, Süveyş, Hürmüz, Malaka, Sunda ve Lombok Geçitleri, Babül Mendep Boğazı ve Cebel-i Tarık'tır. Dokuzuncu boğaz ise Panama Geçidi'dir.[5] ABD'nin ulusal çıkarları doğrultusunda bu kaynakların kontrol altına alınması gereklidir. Ortadoğu'dan petrol akışının kesintisiz olarak sürdürülebilmesi için petrol nakliyatında kullanılan yolların güvenliğinin sağlanmasına ilave olarak, Orta Asya'dan Hint Okyanusuna ulaşan enerji koridorunun da açık bulundurulması gerekmektedir.

Ortadoğu coğrafyası çok farklı ırkları bünyesinde barındırmaktadır. Ortadoğu coğrafyasına bakıldığında genel nüfusun çoğunluğunun Arap olduğu dikkati çekmektedir. Fakat Arap nüfusun sayıca fazla olmasına rağmen Arap olmayan Türkiye, İran ve İsrail özel bir öneme sahiptir. Bu ülkelerden İran dini (Şii) kimliği ve Türkiye'nin ise tarihi bağları sebebiyle bölgede en fazla nüfuza sahip ülkelerdir.

ABD açısından Irak işgaliyle yürütülen jeopolitik projenin (BOP) jeostratejik eksenini tamamlayarak bölgenin denetimini sorunsuz ve kalıcı kılmak ve bu maksatla, İran'ın kontrol altına alınması kaçınılmazdır. Bu amaçla ABD başta nükleer olmak üzere İran'ın yapmış olduğu faaliyetleri

---

[3]Bernard Lewis, **The Shaping of the Modern Middle East**, London, 1994, s. 3-23.
[4] www.whitehouse.gov/news/releases/2003.
[5]Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım**,İstanbul, 2002, s.84.

uluslar arası gündeme taşıyarak İran'ı zor durumda bırakmaya devam edecek ve bu hal tarzı ile BOP'taki amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacaktır.

Tezin maksadı; her türlü kamuoyu tepkisine rağmen nükleer faaliyetlerine devam eden, özellikle 2005 Haziran ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra söylemlerini daha da sertleştiren, Ortadoğu bölgesinin en güçlü ülkelerinden biri olan İran'ın, BOP kapsamında öneminin ortaya konulması ve İran'a karşı başta ABD olmak üzere uluslararası kamuoyu tarafından uygulanabilecek hal tarzlarının değerlendirilmesidir.

Çalışmada;

a. ABD tarafından başlatılan ve amacının demokratik-laik Ortadoğu ülkeleri yaratmak olduğu öne sürülen BOP'un gerçek amacı nedir?

b. BOP'un arka planında yatan ABD emeli "Ortadoğu ve Ortadoğu üzerinden Orta Asya'ya hâkim olmak ve bölgede bulunan doğal kaynakları kontrol etmek" tezi nasıl yorumlamalıdır?

c. Gerek sahip olduğu doğal kaynaklar gerekse de köklü devlet geleneği, tarihi ve kurumsallaşmış devlet yapısı ile Ortadoğu bölgesinin en önemli ülkelerinden biri olan İran'ın BOP çerçevesinde durumu nedir?

ç. İran dış politikasının bölge ülkeleri ve diğer ülkelere olan etkileri nelerdir?

d. İran'ın günümüzdeki nükleer faaliyetleri ve bahse konu faaliyetlere AB, ABD ve diğer ülkelerin yaklaşımları nasıldır?

e. İran'ın nükleer çalışmalarına karşı uygulanan uluslararası baskıların sonuç vermemesi durumunda ABD tarafından uygulanabilecek hal tarzları ve sonuçları neler olabilir? soruları irdelenmiş ve realist bir yaklaşımla sonuçlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Hazırlanan tezin birinci bölümünde; BOP'un felsefesi, projeye yön veren kişilerin siyasi kimlikleri açıklanmış ve bahse konu projede İran, genel hatlarıyla incelenmiştir. BOP'un temelini 1960'lı yıllarda bir grup akademisyen ve gazeteci tarafından oluşturulan Yeni Muhafazakarlar hareketinin teşkil ettiği düşünülmektedir. Yeni Muhafazakarlar hareketinin çekirdek kadrosunu Yahudiler oluşturmakla birlikte, az sayılmayacak ölçüde Hıristiyan Protestan-Evanjelik ve az sayıda Hıristiyan-Katolik de bulunmaktadır. BOP kapsamında en önemli ülkelerden biri olan İran'ın jeopolitik konumu, coğrafi derinliği, toplumsal dokusu, tarihsel birikimi, köklü devlet geleneği, nüfusu, askeri gücü, nükleer birikimi ve uluslararası ilişkileri ABD'nin BOP'u gerçekleştirmesinin önündeki en önemli engel olabilecektir.[6]

İkinci bölümde; İran dış politikasının bölge ülkeleri ve diğer ülkelere olan etkileri irdelenmiştir. İran dış politikası 1979 İran İslam Devrimine kadar bazı dönemlerde kesintiye uğrasa da (1951 Musaddık'ın yönetime gelmesi) genelde Batı yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bu tutum 1979 İran İslam Devrimi ile yerini "ne Doğu, ne Batı" felsefesine bırakmıştır.

Üçüncü bölümde; Haziran 2005 ayında İran'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri ve bu seçimler sonucunda cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinecad incelenmiş ve bu kapsamda Ahmedinecad sonrasında İran dış politikasında beklenen olası gelişmeler değerlendirilmiştir. Yapılan seçimlerden sonra iktidara gelmesi, politik olarak çok fazla tanınmayan Ahmedinecad'ın diğer adaylardan farklı olarak halkın öncelikleri arasında yer alan sosyal adalet, eşitlik, ekonomik yapının düzeltilmesi, işsizlik gibi konulara yer vermesine dayandırılmıştır. Ahmedinecad'ın seçim söylemlerinde çizmiş olduğu "halk dostu" profili cumhurbaşkanlığı seçimlerinde en büyük kozu olmuştur.

Dördüncü bölümde; İran'ın günümüzdeki nükleer faaliyetleri ve bahse konu faaliyetlere AB, ABD ve diğer ülkelerin yaklaşımları incelenmiştir. İran nükleer faaliyetleri her ne kadar 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası gündeme

[6] O.Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya, **Kaosa Doğru İran**, Ankara, 2006, s. 272.

gelmiş olsa da İran ilk nükleer çalışmalarına 1955 yılında ABD tarafından verilen destekle başlamıştır. İran ABD ilişkileri 1979 İran devrimine kadar artarak devam etmiştir. Ancak 1979 İran İslam Devrimi ile İran-ABD ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Devrim sonrasında ABD tarafından kontrol edilemeyen İran'ın yapmış olduğu nükleer çalışmalar ABD'nin çıkarlarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Son bölümde; İran'a uygulanan uluslararası baskıların sonuç vermemesi durumunda ABD tarafından uygulanan/uygulaması muhtemel hal tarzları incelenmiştir. ABD tarafından İran karşı yapılabilecek hal tarzlarını dörde ayırmak mümkündür. Bunlar; sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi, başta Güney Azerbaycan Türkleri ve Kürtler olmak üzere İran'daki etnik unsurların İran'a karşı kullanılması, ekonomik ambargo uygulanması ve sorunun askeri seçenekler ile çözülmesidir.

ABD, BOP kapsamında bölgenin en önemi ülkelerinden biri olan İran ile karşı karşıya gelmiş durumdadır. 1979 yılına kadar İran'ın nükleer çalışmalarını destekleyen ABD'nin, 1979 sonrası karşıt politika izleyen İran'a karşı uygulayacağı seçenekler gün geçtikçe azalmaktadır. ABD'nin Irak'ta içinde bulunduğu kaos durumu ve Irak'taki Şii gruplar üzerindeki İran etkisi, İran'ın elindeki kartları daha güçlü kılmaktadır.

ABD açısından bakıldığına İran'da etkili olmak için yukarıda belirtilen seçeneklerden en göze çarpan ve öne çıkanı İran'daki etnik unsurların özellikle Güney Azerbaycan Türkleri ve Kürtlerin kullanılmasıdır. İran'daki halkın İranlılık, İranlılığın ise Şiilik temelinde birleştiği dikkate alındığında, Şii inancına sahip Güney Azerbaycan Türklerinin kullanılması pek de kolay olmayacaktır. Diğer taraftan modern zamanlardaki tek Kürt devleti olan Mahabad Devletini 1946 yılında İran'da kuran Kürtler için İran farklı bir yere sahiptir. Çoğunluğu Sünni olan Kürtler, İran'a karşı kullanılabilecek en önemli etnik unsur olarak öne çıkmaktadır.

Yapılan çalışmada, İran'ın BOP kapsamındaki önemi ortaya konulurken tanımlayıcı ve açıklayıcı bir metod izlenmiştir. Çalışma başlangıcında liteteratür taraması yapılmıştır. Elde edilen makaleler, kitaplar ile süreli yayınlar incelenmiş ve gerekli girdiler yapılmıştır. Ayrıca internet ortamında faaliyet gösteren düşünce kuruluşlarının sayfalarında bulunan makale ve diğer görüşler de incelenerek çalışmada yer verilmiştir.

1. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ (BOP)

1.1. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'nin Çıkış Noktası

Kimilerine göre Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), yaşı doksanlara varan Yahudi asıllı tarihçi Bernard Lewis'e aittir. Lewis'in günümüz Amerikan yönetiminde bulunan Yeni Muhafazakarların (Neo-Cons) akıl hocası olduğu ileri sürülmektedir. Kendisi gibi bir Yahudi olan "Karanlıklar Prensi" lakaplı Richard Perle ile olan tanışıklığından yararlanarak, fikirlerini Başkan Yardımcısı Dick Cheney'e aktardığı iddia edilmektedir. ABD Başkan Yardımcısı Cheney, Lewis'in, Ortadoğu, Irak ve İslam dünyası ile Batı dünyası arasındaki ilişkilere dair görüşlerinden oldukça etkilenmiştir.[7] Bernard Lewis'in, aynı zamanda Yeni Muhafazakarların önde gelen simalarından Wolfowitz ve Perle'ün akıl hocası olduğu da iddia edilen diğer hususlar arasındadır.

BOP'un temelini oluşturduğu iddia edilen Yeni Muhafazakarlar hareketi, ABD'de 1960'lı yıllarda bir grup akademisyen ve gazeteci tarafından oluşturulmuştur. Bu akımın öncüleri: Irwing Kristol, Norman Podhoretz, Midge Decter, Ben Wattenberg, Nathan Glazer, Daniel Bell'dir. Daha sonra bu gruba, New York Eyaleti Eski Senatörü Daniel Patrick Mohinghan, Richard Perle, Eliot Abrhams, Cannet Adelmann, Gene Kirkpatrick ve Walt Ugene Restow gibi kişiler katılmıştır. Bu şahısların çoğu, Chicago Üniversitesi profesörlerinden Albert Wohlstetter'in öğrencileridir. Richard Perle, aynı zamanda Albert Wohlstetter'in damadıdır. Yeni Muhafazakarlar hareketinin çekirdek kadrosunu Yahudiler oluşturmakla birlikte, az sayılmayacak ölçüde Hıristiyan Protestan-Evanjelik ve az sayıda Hıristiyan-Katolik de bulunmaktadır.[8]

Yeni Muhafazakarlar; ABD tarafından uygulanan demokrasinin bütün ülkeler açısından en ideal bir yönetim tarzı olduğunu, dünyaya demokrasinin,

---

[7] Tuncay Özkan, **Bush ve Saddam'ın gölgesinde entrikalar savaşı**, İstanbul, 2003, s.233-234.

[8] Abdullah Şahin,**Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**,İstanbul,Temmuz 2004,s.62.

özgürlüğün yayılması gerektiğini ve bu görevin Tanrı tarafından, ABD'ye verildiğini; bir zamanlar nasıl Almanya ve Japonya'ya özgürlük götürdülerse, şimdi de aynı misyonun, başta Ortadoğu olmak üzere diğer bölgelere götürülmesinin gerektiğini; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, ABD'ye meydan okuyacak bir gücün kalmamasından dolayı, ABD liderliğinde tek kutuplu bir dünyanın kurulması gerektiğini; diktatör rejimlerin askeri müdahalelerle değiştirilmesini; başta İsrail olmak üzere, müttefiklerine her türlü desteğin verilmesini ve ABD'nin dış politikada aktif, müdahaleci bir rol üstlenmesi gerektiğini, savunmaktadırlar. Yeni Muhafazakarlar, İsrail'in sağcı politikalarını da desteklemektedir. Filistin'e verdiği destekten dolayı sorun çıkaran Suriye, İran ve Suudi Arabistan'daki rejimlerin devrilmesini istemektedirler.[9]

Yeni Muhafazakarlar, Huntington'un ortaya attığı "Medeniyetler Çatışmasının" başladığına inanmaktadırlar. Bu düşünceye göre Dördüncü Dünya Savaşı 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası başlamış ve Ortadoğu'da sürecektir.[10]

ABD tarafından ortaya atılan ve temelini Yeni Muhafazakarların oluşturduğu Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), yakın tarihte; Birinci Emperyalist paylaşım savaşı, Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı sonucu olarak İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı, İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı sonucunda SSCB'nin ön plana çıkması ile oluşan iki kutuplu dünyada Soğuk Savaş, Glasnot ve Perestroika sonucu SSCB'nin çözülmesi, Francis Fukuyama'nın "tarihin sonu geldi !" iddiasında yer alan tek süper güç olarak ABD'nin kalması,11 Eylül ile tarihin sona ermediğinin ortaya çıkması, ABD'nin statükoyu koruma ve olası rakiplerinin önünü kesme çabası sürecini izleyerek ortaya çıkmıştır. [11]

---

[9] Şahin,**a.g.e.**, s.65.
[10] htpp//www.aksam.com.tr./arsiv/aksam/2003/07/09/yazidizi/yazidizi1.html.

1.2. Büyük Ortadoğu Projesi Coğrafyası

Ortadoğu olarak isimlendirilen bölge, tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana bir yandan insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetin beşiği olmuş, diğer yandan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktasını teşkil etmiştir. Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi Doğu ile Batı arasında sadece ticari malların değil, aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin etkileşimlerinin de bu bölge içinde gerçekleşmesini sağlamıştır.

Bu çok yönlü alışveriş Ortadoğu'yu Sanayi Devrimi hariç tutulacak olursa dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişimlerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur. Ortadoğu'ya sahip olmak maksadıyla vuku bulan göçler ile ülkeler arasında süregelen soğuk/sıcak savaşlar, sadece tarihi ve devletlerin birbirleri olan ilişkilerini etkilememiş, aynı zamanda Ortadoğu'da yaşayan milletlerin yaşam şartlarını da etkilemiştir. Bunun sonucunda Ortadoğu'da bütün tarih boyunca iç gelişmeler ile dış müdahalelerin karşılıklı etkileşimlerinden oluşan, içerisinde çok fazla aktörün rol aldığı dinamik bir yapı süregelmiştir.

Ortadoğu, önemli stratejik konumu sebebiyle insanlık tarihinin maddi ve ruhi planda ana çizgilerini üzerinde taşımaktadır. İlk yerleşim merkezleri ve köylerin kurulmasıyla maddi ve ekonomik alandaki ilk yapısal değişiklikler bu bölgede gerçekleşmiş; insanlık tarihinin en köklü dini gelenekleri de bu bölgeden dünya sathına yayılmıştır. Avrupa damgasını taşıyan 19 ncu yüzyıl ile çok merkezliliğin arttığı 20 nci yüzyıl hariç tutulacak olursa, Ortadoğu'nun tarih boyunca sürekli merkez konumda olduğunu iddia etmek mümkündür.

Belli dönemler hariç tutulacak olursa, tarih boyunca merkez konumunda bulunan Ortadoğu'nun, Soğuk Savaş süresince belirginleşen özelliklerini dört ana başlık altında toplayabiliriz. Bu özellikler ideolojik nitelikli jeo kültürel kutuplaşma, petrol-eksenli jeo ekonomik yapılanma, küresel stratejik rekabeti

---

[11] Kemal Evcioğlu,**ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi**,İzmir,2005, s.475.

yansıtan jeopolitik hat ayrışması ve İsrail'in kurulması ile doğan ve gittikçe tırmanan bölge-içi kültürel siyasi çatışma alanıdır.[12]

Büyük Ortadoğu olarak nitelenen bölge coğrafi olarak; Hindistan ve Cebelitarık arasındaki bölge olarak kabul edilmektedir. Diğer bir deyişle, içerisinde çeşitli bölge ve alt bölgeleri barındıran Büyük Ortadoğu, Kuzey Afrika'dan İran Körfezini de kapsayacak şekilde Pakistan'a, Filistin'e, Orta Asya'ya ve Kafkaslara uzanan bölgedir.[13]

Büyük Ortadoğu Projesi kapsamındaki ülkelerde yaşayan insanlar çoğunlukla İslam'a inanmaktadırlar. Ancak İslam Dini; Şii ve Sünni olmak üzere ikiye bölünmüştür. Bölgede sayıca fazla olan Müslüman nüfusun yanısıra İsrail, Lübnan, Irak ve Suriye'de Yahudi ve Hıristiyanlar da yaşamaktadır.

Ortadoğu'da petrol ve doğal gaz ekonominin ana unsurlarıdır. Suudi Arabistan dahil körfez ülkeleri toplamda petrol yataklarının yüzde 65'ine sahip bulunmaktadır. Bölge, Hazar petrollerinin ihraç yolu üzerindedir.

Bölgenin sergilediği genel özellikler geri kalmışlık, yoksulluk, eğitimsizlik, hızlı nüfus artışı, göç, antidemokratik yönetimler, teröre kaynaklık etme, süregelen anlaşmazlık ve çatışmalardır.

Bölgenin öne çıkan eksiklerden biri de demokrasi ve insan haklarıdır. Büyük Ortadoğu Projesinde yer alan ülkeler incelendiğinde Batılı anlamda demokrasi ile yönetilen iki ülke bulunmaktadır. Bunlar İsrail ve Türkiye'dir. İran her ne kadar uluslararası platformlarda İran İslam Cumhuriyeti olarak yer alsa da İran'da Batılı anlamda bir demokrasiden bahsetmek olası değildir.

Bölgede süregelen olumsuzluklar, ABD'ye göre, bölgenin kötü yönetilmesinden kaynaklanmaktadır. Politik ve ekonomik durum açısından kötü durumda olan Büyük Ortadoğu ülkelerine rağmen İsrail, varolan bütün kötü örneklere karşı bünyesinde farklı özellikleri barındıran iyi bir örnektir.

---

[12]Ahmet Davutoğlu, **Jeopolitik Derinlik**, İstanbul, 2001, s.129.
[13] Şahin,**a.g.e.**,s.51.

Yüzeysel alan olarak bütün bölgenin yüzde 0.1'i olan İsrail, yalnızca 20 bin kilometrekare ve 6 milyon insanıyla, GSMH'nın yüzde 10'unu oluşturmaktadır. Oysa ki Museviler, Araplar gibi Sami kavmindendir. Eski zamanlarda Araplar gibi kabileler durumunda yaşayan Museviler ile Araplar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Din, eğitim, demokrasi ve daha çok da kültürel alışkanlıklar açısından farklılıklar önemli gözükmektedir.[14]

Ortadoğu, kitle imha silahları ve bunları başlıklarında taşıyabilen uzun menzilli füzeler açısından da tehlikeli görülmektedir. Yakın bir gelecekte, Avrupa başkentlerinin tamamının Ortadoğu'da bulunan balistik güdümlü mermilerin menziline girmiş olacağına inanılmaktadır. Nitekim 12-13 Aralık 2006 tarihleri arasında Genelkurmay Başkanlığı Karargahında yapılan Türkiye-ABD Yüksek Düzeyli Savunma Grubu toplantısında da benzer hususlar gündeme getirilmiştir. Toplantıya iştirak eden bir Amerikalı uzman "İran yönetiminin nükleer programı ciddi şüpheler uyandırmaktadır. Nükleer silah kapasitesine sahip olma ihtimali kuvvetli görünmektedir." ifadesini kullandıktan sonra Tahran merkezli olarak Şahap füzelerinin etkili menzili kadar bir daire çizmiştir. Çizilen bu dairede Şahap füzeleri ile Tahran'dan atılan bir bombanın Londra'yı bile vurabileceği dile getirilmiştir. [15]

BOP coğrafyasında tüm bu gelişmeler yaşanırken, mevcut konjonktürde ABD için BOP'taki hedeflerini gerçekleştirmek açısından, Ortadoğu gibi önemli ve geniş bir coğrafyada askerî gücünü kullanmak yerine, bölgede yeni müttefikler edinmek, yeni üsler tesis etmek ve güvenlik sistemleri oluşturmak, daha maliyet etkin ve ekonomik bir hareket tarzı haline gelmiştir.

1.3. Büyük Ortadoğu Projesinin Hedefleri

Büyük Ortadoğu Projesi ilk olarak 2003'de ABD'nin NATO nezdindeki Daimi Temsilcisi R. Nicholas Burns tarafından Prag'da, ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Marc Grosman, dönemin ABD Başkanı Ulusal Güvenlik Danışmanı olan ve halihazırda Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten

[14] Evcioğlu, **a.g.e.**, s.116-119.
[15] Fatih Çekirge, Genelkurmay'a Şahap Haritası, **Hürriyet**, 18 Aralık 2006.

Condoleessa Rice tarafından değişik fakat hemen hemen birbirine yakın zamanlarda ve benzer ifadelerle, Başkan Bush tarafından muhtelif konuşmalarında, önemli açılışlar, Ulusa Sesleniş ve Kongre konuşmalarında ifade edilmiştir. Ancak özellikle Başkanlık seçimi hazırlıklarının başladığı günlerde dile getirilmeye başlanmış ve daha sonra 2004 başlangıcında Davos'ta, ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney tarafından gündeme taşınmıştır. Büyük Ortadoğu Projesi'nin resmi olarak ilan edilen ana amacı, özgür olmayan geri kalmış bölgelere demokrasi getirmek olarak açıklanmıştır.

ABD Başkanı George W.Bush böyle bir proje ile Ortadoğu'ya yönelmelerinin en önemli gerekçesini birçok Ortadoğu ülkesinde var olan yoksulluğun derinleşmesinde görmektedir. Ona göre; bu ülkelerde kadın hakları bulunmamaktadır. Kadınların okula gitmesi engellenmektedir. Bütün dünya ilerlemekteyken, Ortadoğu toplumları yerinde saymaktadır. Başkan Bush'a göre; Ortadoğu, özgürlüğün yeşermediği bir yer olarak kaldığı sürece, bölgede durgunluk sürecek ve şiddet, ihraç edilmek üzere her zaman var olacaktır.

Büyük Ortadoğu Projesi'nin mimarlarından olan Dick Cheney; Büyük Ortadoğu Projesi'nin ana fikrinin, bütün bölgeye demokrasiyi yayarak bölgeyi geliştirmek ve barışı garantilemek olduğunu söylemektedir. Cheney'e göre demokrasi sürecini kolaylaştırmak için bölgenin sorunları çözülmelidir. Cheney'e göre bu kapsamda demokrasiye giden yolda kilometre taşları; hukuk ihlallerini önlemek, dinsel ve ulusal azınlıkların kendi yazgısını belirlemek, bütün bölgeyi zehirleyen yanlış ideolojileri bastırmak için eğitimdeki büyük ilerlemeyi sağlamaktır. Bu yönteme göre ilk aşamada, önce hastalıkların nedenleri belirlenmelidir. Cheney, travma olarak gördüğü bölgesel sorunların tarif edilmesini ve demokrasiye giden yolda çarelerin daha sonra belirlenmesini söylemektedir.[16]

[16] Evcioğlu, **a.g.e.**, s. 116.

Daha önceleri ABD Başkanı Ulusal Güvenlik Danışmanı, halihazırda Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Condoleessa Rice ise, bahse konu projeyi dünya kamuoyuna, "Fas'tan Çin sınırına kadar 22 ülkenin siyasi ve ekonomik coğrafyasının değiştirilmesi" olarak tanıtmıştır.[17]

ABD'yi yönetenlerin, 11 Eylül 2001 saldırılarını, Amerika'ya karşı duyulan kin ve nefretin bir göstergesi olarak yorumlaması, ABD'nin Ortadoğu'ya demokrasi getirme çabalarının altında yatan en önemli etken olmuştur. Tüm bu söylemlerin yanı sıra ABD, BOP kapsamında kısa vadede Irak ve Ortadoğu'yu şekillendirmeyi ve Körfez Bölgesine hakim olmayı, orta vadede Avrasya'yı kontrol etmeyi, uzun vadede ise dünya egemenliğini tesis etmeyi hedefleyecektir.

Kısa, orta ve uzun vadede amaçlarını ortaya koyan ABD, bölgede AB Rusya, Çin ve Japonya'nın ABD hegemonyasını etkileyecek faaliyetlerine engel olmayı amaçlamakla birlikte, bu amaca yönelik olarak; petrole kavuşmayı, güvenliğini pekiştirmeyi, ekonomisini geliştirmeyi, bölgede nüfuzunu sağlamlaştırmayı, dünyada tek egemen güç olma özelliğini devam ettirmeyi hedeflemektedir.

Her ne kadar Bush ve Cheney resmi söylemlerinde "demokrasi ve insan hakları gibi evrensel kavramları gündeme getirseler de Büyük Ortadoğu Projesinin kökeninde; Amerikan dış politikasının değişmez stratejisi olan petrol ve enerji kaynaklarını kontrol altına almak, bu ülkelerin "liberal ekonomi"ye (Serbest Piyasa) geçmeleri ile kendi pazar şansını artırmak, bölge ülkelerinin demokrasiye geçmelerini, bu vesile ile her yıl 2 milyar dolar yardımda bulunduğu öne sürülen İsrail'in güvenliğini sağlamak, Irak Savaşı sonrası, dünya kamuoyunda yükselen Anti-Amerikancı söylemleri demokrasi söylemiyle bertaraf etmek, demokratik söylemleri sıklıkla kullanarak bölge ülkelerinin radikal İslamcı örgütlerle mücadele etmesini sağlamak, hususlarının yattığı değerlendirilmektedir.[18]

---

[17] www.whitehouse.gov/news/releases/2004.
[18] Şahin, **a.g.e.**,s.99

1.4. ABD'nin Projedeki Başarısı ve Arap Dünyasının Projeye Bakışı

ABD'nin, BOP'ta başarılı olmak için neler yapması gerektiğine ilişkin görüşler Carter yönetimi Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin, yazmış olduğu bir makalede bulmak mümkündür. Zbigniew Brzezinski Amerika'nın yapması gerekenleri ve atması gereken adımları şu şekilde ifade etmektedir.

"Bush yönetiminin bu girişiminin başarılı olması için, bölgesel gerçeklere daha fazla uyum göstermesi gereklidir. Bu bakımdan Amerikan yönetimi şu adımları atmalıdır : Bu adımlardan birincisi, program Arap ülkeleri tarafından hazırlanmalıdır. Onlara sadece ne yapmaları gerektiğini söylemek yetmeyecektir. Mısırlılar ve Suudiler, dinsel ve kültürel geleneklerinin küçümsendiğini hissederlerse, demokrasiye kucak açmaz. Bunun yanısıra Avrupalılar, işin içine tam anlamıyla katılmalı, planlanan işlerin tarifi ve neyi hedefleyeceği konusunda bölge ülkeleriyle diyaloglarını sürdürmelidirler. G-8 zirvesindeki muhtemel yaklaşım farklılıklarının üstesinden ancak bu şekilde gelinebilir. İkincisi, kendi kendini yönetmekten kaynaklanan siyasi itibar olmaksızın demokrasiden söz edilemeyeceği kabullenmelidir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, Almanlar, siyasi itibarlarını nispeten kısa bir süre içinde geri aldılar ve bu itibar, Nazi sonrası dönemde demokratik kurumları canlandırmaları için onlara yardımcı olmuştur. Eğer Filistinliler ve Iraklılar egemenlik tanıma çabalarıyla birleştirilebilirse Arap demokrasi programı çok daha başarılı olacak ve daha yaygın kabul görecektir. Aksi durumda demokrasi, Arap dünyasındaki birçok çevre tarafından, devam eden yabancı egemenliğinin maskesi olarak algılanacaktır. Son olarak, ABD, Ortadoğu'daki bir barış anlaşmasının özünü tarif etmeli ve ardından anlaşmayı hayata geçirmek için enerjik bir biçimde çalışmalıdır. Böyle yapmak, demokrasi girişiminin ardındaki yapıcı niyetlere yönelik daha güçlü bir güven sağlayacak; bunun yanı sıra Ortadoğu ülkelerine, demokratik Batı ile samimi bir ortaklık için paylaşılan bir zemin olduğunu gösterecektir. Ortadoğu'nun dönüşümü, savaş sonrası Avrupa'nın restorasyonundan daha karmaşık bir süreç olacaktır. Ne de olsa sosyal restorasyon, tabiatı gereği, sosyal dönüşümden daha kolaydır. İslami geleneklere, dini inançlara ve kültürel

alışkanlıklara, sabır ve saygıyla yaklaşmak gerekiyor. Ancak bunun ardından Ortadoğu'da demokrasinin vakti gelecektir."[19]

ABD'nin Ankara Büyükelçiliği görevini de yapmış olan Eric Edelman ise, Büyük Ortadoğu Projesi için şunları söylemektedir. "Ortadoğu'da, demokrasi ve insan hakları temelinde uygulanmasını planladıkları Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) 50 yılın en büyük hamlesi olacaktır. Proje uzun zaman alacaktır. Türkiye, başkalarının gitmeleri için teşvik edildiği yola 80 yıldır çıkmış bir toplum olarak bölge ülkelerine örnek olacaktır." Büyükelçi, Türkiye'nin AB üyeliği için müzakerelere başlamasının, projenin inandırıcılığı için büyük önem taşıdığını da söylemiştir. Edelman, sonraki dönemlerde ABD yönetimde değişiklik olması halinde de BOP'un devam edeceğini vurgulamıştır. Gazetecilere BOP konusunda bilgi veren Edelman, hedef kitlenin İslam coğrafyası olduğunun hatırlatılması üzerine "Biz, radikal olmayan toleranslı, ılımlı Müslümanların seslerini duyurmalarına destek vermek istiyoruz." demiştir. Türkiye'nin AB ile üyelik görüşmeleri yapması halinde, bölge ülkelerine "yapılan reformlara Batı destek veriyor" sinyalinin ulaştırılacağını kaydeden Edelman, Ortadoğu'da cinsiyet ayrımcılığına son verileceğini, insan hakları konusunda da ilerlemeyi hedeflediklerini açıklamıştır. Edelman ayrıca BOP'un sadece Bush'un ve mevcut yönetimin projesi olmadığını, ABD'nin uzun dönemli bir projesi olduğunu dile getirmiştir.[20]

ABD tarafından dile getirilen tüm bu söylemler çerçevesinde Büyük Ortadoğu Projesi'nde yer alan ülkelerin önünde üç seçenek bulunmaktadır. Bu seçenekler; planı kabul etmek, planı kabul etmemek veya kendilerine göre adapte edeceklerini, diğer bir deyişle "kendilerine uyarlayacaklarını" söylemektir. Projenin başından itibaren planı reddedeceklerini söyleyen ülkeler Mısır ve Suudi Arabistan olmuştur. Ancak bu ülkeler de ABD'yi karşılarına almak istemedikleri için, planın kendilerince uyarlanması gerektiği yönündeki itirazlarını dile getirerek, planı reddetmektedirler. Mısır

[19] Zbigniew Brzezinski,Büyük Ortadoğu'ya Dikkat, **Radikal**, 10 Mart 2004.
[20] M.Güngör Uras, Ortadoğu için Türkiye model değil örnek olabilir, **Milliyet**, 15 Nisan 2004 .

Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek, görüşünü "Eğer kapıyı tamamen açarsak, kaos çıkar." sözleriyle dile getirmiştir. Ancak, gerek Mısır ve gerekse Suudi Arabistan, bir yandan ABD'yi karşılarına almak istememekte, öte yandan da reformların yapılması konusunda ABD ile hem fikir olduklarını açıklamaktadırlar. Bu liderlerin diğer bir iddiası ise, Filistin-İsrail sorunu çözülmeden reformların uygulanamayacağıdır. Arap aydınları ise, Amerika'nın bu planını samimiyetsizlikle suçlayıp, kuşkuyla bakmaktadırlar.[21]

Arap aydınların, ABD'nin bu planına kuşku ile bakmalarının altında yatan ana sebep, Arap aydınlarının mevcut rejimlerle demokrasi konusunda mücadele ederken, ABD'nin bu rejimlerden yana tavır almasıdır. Londra'da yayınlanan El-Kudsu'l Arabi gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Abdulbari Atwan'ın 27 Şubat 2004 tarihinde yayınlanan konuya ilişkin makalesi, Arap aydınların ABD'nin bu projesine Irak örneğini vererek neden kuşkuyla yaklaştıklarını ve reformcu aydınların, reformcu istemeyen Arap liderlerle ABD'nin çatışması halinde ne olması gerektiği konusunda yorumunu içeren bir makaledir. Abdulbari Atwan "Bizler, dışarıdan dayatılan reformlara karşı çıkma noktasında Arap rejimleriyle hemfikiriz. Zira, Amerikan demokrasisinin, yıkım tankları sırtında Irak'a nasıl geldiğini gördük. Başkan Bush'un bize müjdelediği Amerikan demokrasisinin, Irak'ta nasıl yıkımın adresi ve iç savaşların öncüsü haline geldiğine şahit olduk. Fakat bizler, halkçı reformist hareketlerin vurulması girişimleri noktasında bu rejimlerden ayrılıyoruz. Rejimlerin ABD ile çatışması durumunda halkın tavrı, tarafsız olmalıdır. Çünkü her iki taraf da, Arap rejimleri ve ABD, birbirlerine karşı komplo kurmakta ve kesinlikle halkların çıkarlarını gözetmemektedirler." demiştir.

ABD'nin bölgeye demokrasi getirmesiyle beraber, akıbetlerinin, bir zaman kullanılıp kenara atılan Soğuk Savaş'ın sona ermesinde büyük role sahip Gürcistan'ın devrik Cumhurbaşkanı Şevardnadze gibi olacağını çok iyi bilen Mısır ve Suudi Arabistan'ın liderleri, ABD'nin bu projesine direnç gösteren önemli simalar olmuşlardır. Hüsnü Mübarek, "Kapıları açarsak kaos

[21] Jonathan Steele, Demokrasi ihracı zor olur, **Radikal**, 30 Mart 2004.

çıkar" şeklindeki ifadesiyle, iktidarı kolay kolay terk etmeyeceğinin sinyallerini vermektedir. Suudi Arabistan'ın yöneticileri ise, bir yandan ABD'ye duyulan kini ve nefreti azaltmayı hedefleyerek ABD'ye yaranmaya, diğer yandan da iktidardaki ömrünü uzatmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, demokrasinin gelmesi durumunda kralın yetkilerinin daralacağını, dolayısıyla, halihazırda kullanılan ülke gelirinin kolaylıkla çarçur edilemeyeceğini çok iyi bilmektedirler. [22]

Ortadoğu ülkelerine demokrasinin gelmesinde üç sınıf, kilit rol oynayacaktır. Bunlar: demokrasinin gelmesini isteyen veya istemeyen despot liderler, şimdiye kadar despot liderlere karşı verdikleri demokrasi mücadelesinde, daima ABD tarafından yalnız bırakılan ve dolayısıyla ABD'ye kırgın olan laik aydınlar ile İslamcılardır.

Amerika'ya kırgın olan laik aydınların tavrının, demokrasi mücadelesi başlayınca değişeceği ve Amerika'nın demokrasi projesine destek olacağı değerlendirilmektedir. İslamcılara gelince, her ne kadar, herkes İslam'ın tek olduğunu söylese de Ortadoğu halkının algıladığı üç tür İslam anlayışından söz edebiliriz. Bu üç grup İslam anlayışı: geleneksel İslam anlayışı, demokratik İslam anlayışı, radikal İslam anlayışıdır. Geleneksel ve demokratik İslam anlayışına sahip olanların, ABD'nin Ortadoğu'ya getirmeyi düşündüğü demokrasi konusunda destek olacakları, bununla birlikte asıl hususun, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında "Küresel Terörizm" adı altında düşman olarak kabul edilen "radikal İslam" anlayışına sahip kişilerin takınacakları tavrın olacağı kıymetlendirilmektedir.[23]

1.5. Bölge Ülkesi Olarak İran

Ortadoğu coğrafyası çok farklı ırkları bünyesinde barındırmaktadır. Ortadoğu coğrafyasına bakıldığında genel nüfusun çoğunluğunun Arap olduğu dikkati çekmektedir. Fakat Arap nüfusun sayıca fazla olmasının yanısıra önem bakımından üç ülkeyi gündeme getirmek doğru olacaktır. Bu

[22] Şahin, **a.g.e.,** ss. 123-124.
[23] Şahin, **a.g.e.**,ss. 32-33.

ülkeler Türkiye, İran ve İsrail'dir. Bu üç ülkenin ortak noktası bölgede Arap nüfusun sayıca fazla olmasına rağmen bu ülkelerin Arap olmamalarıdır. Ayrıca İran ve Türkiye'nin diğer bir ortak noktası da İran'ın dini (Şii) kimliği ve Türkiye'nin ise tarihi bağlarından kaynaklanan nedenle bölgede en fazla nüfuza sahip ülkeler olmalarıdır.

İran ve Türkiye'nin Ortadoğu'nun Arap olmayan iki büyük ülkesi olmaları bu ülkelerin ikili ilişkilerini Arap ülkeleri ile olan ilişkilerine yansıtan unsurlar taşımaktadır. Arap dünyasında İran-Irak savaşı süresince yükselen İran karşıtı ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin yoğunlaştığı 1990'lı yılların ortalarında yükselen Türkiye karşıtı milliyetçi dalgalanmalarda Mısır aktif bir politika izlemiştir. İran böylesi bir Arap milliyetçiliği dalgalanmasına karşılık Suriye ile ilişkilerine ağırlık vererek kapsamlı bir blok ile karşılaşmamaya özen gösterirken, Türkiye özellikle Ürdün'e dönük politikalarında benzer bir tavrı sürdürmeye çalışmıştır. [24]

İran coğrafi konumu itibariyle tarih boyunca ticaret yolları üzerinde bulunmuş, büyük göçlerin ve istilaların ortasında kalmış, bu nedenle de hem nüfus hareketlerinin hem de kültürel etkileşimin Asya, Ortadoğu ve Anadolu üçgeninin merkezinde odak noktası olmuştur. Arkeolojik buluş ve tarihsel veriler bu ülkenin başından beri çok çeşitli ırk, dil, fizyotip ve kültürün karışma alanı veya geçit yolu olduğunu göstermektedir. İran'daki bugünkü çeşitlilik, beş dil ailesine mensup doksana yakın dilin varlığı, onu aşkın dinsel ve mezhepsel inanç, beş değişik ırk ve bu ırkların etkileşimi bu ülkedeki son 4000 yılda gerçekleşen dev etnik karışım ve değişimin genişliği ile derinliğini göstermektedir.[25]

Coğrafi konumu İran'ın Uzak Doğu Asya ile Akdeniz ve Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmesine neden olmuştur. Sahip olduğu konum İran'ı, İpek Yolu olarak da bilinen ve Avrupa ile Çin'i birbirine bağlayan uluslar arası ticaretin merkezine koymuştur.[26] İran'ın Avrupa ve Asya arasında sahip

[24] Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**,s.435.
[25] Rafael Blaga, **İran Halkları El Kitabı**, (Basım Yeri yok), 1997, s.71.
[26] Grant M. Farr, **Modern Iran**, New York, 1989, s. 2-3.

olduğu merkezi konumunun tarihin, kültürlerin, toplumların ve siyasetin oluşmasına büyük etkisi olmuştur. Geçmiş dönemlerde İran'lı yöneticiler hükümranlıklarını İran'ın doğusu ve batısına yaymışlar ve ilk büyük dünya İmparatorluğunu tesis etmişlerdir.[27]

İran'ın resmi dini İslam, resmi mezhebi Şiilik'tir. İran'da çok farklı etnik kimliklerin bulunmasına rağmen, kültürel üretimin ve devletin resmi dilinin Farsça olması Fars merkezli yapılanmayı ortaya çıkarmıştır. İran kendini tarih boyunca Fars dili ve Şii kimliği esasında tanımlamıştır. [28]

İran'daki ekonomik yapı, büyük ölçüde merkezi bir görünüme sahiptir. En önemli gelir kaynağını petrol ve doğal gazın oluşturduğu İran'da, kanıtlanmış petrol rezervleri 93 milyar varil civarında olup, dünya toplam petrol rezervleri içindeki payı yüzde 9 civarındadır. Ayrıca doğalgaz rezervi bakımından yaklaşık yüzde 16'lık paya sahip olan İran, dünyada doğalgaz kaynaklarına sahip olmada Rusya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. 1997'de günlük petrol üretimi 3.9 milyon varil olan İran'da, bunun 2020'de 5.5 milyon varile çıkması beklenmektedir. Petrol, İran'ın ihraç gelirlerinin yüzde 80'nini oluşturmaktadır. [29]

Tarihsel boyuttan bakıldığında İran bölgede ve dünyada lider ülke olmak istemiştir. Uzun vadede İran'ın çabası bir dünya İmparatorluğu kurmaktır. İran'ın bu ebedi amacı; zamana ve sahip olduğu rejimle hiçbir zaman değişmemiştir. İran zaman zaman barışçı bir dış politika izlemesine rağmen temel ideolojisi olan rejimi ihraç etme politikası her zaman aynı kalmıştır. [30]

İran; Bahreyn, Suudi Arabistan, Irak ve Azerbaycan gibi komşu devletlerle kara ve deniz sınırları sorunları yaşamaktadır. Ayrıca yıllardır,

---

[27] Donald N. Wilber, **Iran: Past and Present**, Princeton, 1975, s. 3-4.
[28] Arif Keskin, Tüm Boyutları ile Türkiye İran İlişkileri, **Stratejik Analiz**, Eylül 2004, Cilt 5 Sayı 53 s. 23
[29] Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş Petrol ve Hegemonya,** Bursa, s.118
[30] Himmet Yurtsever**, Iran's Nuclear Weapons Developments Program: An Assestment of the Threat Posed to Its Neighbors.,** Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2001, s. 4

ABD ve diğer Batılı devletler tarafından uygulanan ambargo sonucu, ekonomisi zor durumla karşı karşıya kalmıştır. Siyasi reformların yetersizliği, tutucu muhafazakar kesimin iktidarı, rejimin uyguladığı baskılar, ekonomik sıkıntılar ve coğrafi sınırlar içinde bulunan diğer halklara karşı uyguladığı Farslaştırma politikası sonucunda meydana gelen iç tepkiler; İran'ın önemli sorunları arasındadır.[31]

ABD açısından Irak işgaliyle yürütülen jeopolitik projenin (BOP) jeostratejik eksenini tamamlayarak bölgenin denetimini sorunsuz ve kalıcı kılmak maksadıyla, İran ve Suriye'nin kontrol altına alınması kaçınılmazdır. İran ve Suriye, Avrasya'nın kilidi niteliğindeki jeopolitik üçgenin ayaklarını oluşturmaktadır. Hazar-Doğu Akdeniz ve Basra Körfezinden oluşan üçgenin denetimi ABD için yaşamsaldır. Avrasya hedefi güden ABD için İran; muhtemel rakip Avrasyalı güçlerin ittifak odağıdır.[32] Ancak İran düğümü, Irak'la karşılaştırılmayacak kadar karmaşık ve bir o kadar da zordur. İran sorusunun çözümü çok denklemlidir. Jeopolitik konumu, coğrafi derinliği, toplumsal dokusu, tarihsel birikimi, köklü devlet geleneği, nüfusu, askeri gücü, nükleer birikimi ve uluslararası ilişkileri İran'ın kendine olan güveninin yapı taşlarıdır.[33]

[31] Öztürk, **a.g.e.**, s. 414
[32] Öztürk, **a.g.e.,** s. 267
[33] Öztürk, **a.g.e.,** s. 272.

2. İRAN İSLAM DEVRİMİ SONRASI İRAN-ABD İLİŞKİLERİ

2.1. İran İslam Devrimine Kadar Olan Süreçte İran-ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış

Köklü bir bürokrasiye, devlet geleneğine ve kültür birikimi ile birlikte önemli petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olan ve her dönemde Ortadoğu'da etkin bir rol üstlenmiş bulunan İran'ın, tüm politikalarında olduğu gibi dış politikasını da 1979 öncesi ve sonrası şeklinde ayırmak mümkündür.

İran dış politikasına sadece dış dünyada cereyan eden olaylar yön vermemekte, iç siyasette vuku bulan gelişmeler de İran dış politikasına etki etmektedir. İran'ın devrimden kaynaklanan yayılmacı politikasına, dolayısıyla da dış siyasetine en fazla etki eden husus Şiilik faktörü olmuştur.

Ortadoğu coğrafyasına göz atıldığında ülkelerin genelde iktidarda bulunan tek adamların kontrolünde olduğunu ve ülkelerin iç ve dış politikalarının bu kişilere bağlı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu vesile ile Ortadoğu'da yerleşmiş ve gelişmiş bir demokrasi kültüründen bahsetmek zordur. Bir Ortadoğu ülkesi İran'da, kuruluşundan itibaren Rıza Şah'ın iktidarı ile birlikte Pehlevi hanedanlığı dönemi başlamıştır. Rıza Şah İran dış siyasetini, önce ABD ile iyi ilişkiler geliştirmek üzerine kurmuş, daha sonra Almanya ile de yakınlaşma göstermiştir. Almanya ile başlayan bu yakınlaşma ekonomik alanlardaki tercihlerde de kendini göstermiştir. Mesela, ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek için Amerika'dan getirtilen Millspaugh ve heyeti kontratları biter bitmez ülkelerine geri gönderilmiş ve yerlerine Alman maliye uzmanı Kurt Linden Blatt getirilmiştir.[34]

İran dış politikası, kuruluşundan Muhammed Musaddık iktidara gelene kadar geçen sürede Batı yanlısı bir politika izlemesine rağmen, 1951 yılında iktidara gelen Musaddık ile birlikte yön değiştirmiştir. Petrol gelirlerinden daha çok pay almak isteyen Ulusal Cephe lideri Musaddık, İran petrollerinin millileştirilmesine karar vermiştir. Musaddık, bu kararla devlet içerisinde

[34] Ayşegül Dora Güney**, İran'da Devrim**, İstanbul,1979, s.35.

başka bir devlet gibi hareket eden İngiliz İran Petrol Şirketi'nin (Anglo-Iranian Oil Company) etkisini sınırlamayı ve İran'ın petrol gelirlerinden hakkı olan gerçek payı almasını sağlamayı hedeflemiştir. Bu hareket, aslında İran'ın Batı'dan bağımsız ve ulusalcılığı ön plana çıkaran bir dış politika izlemek istediğinin ilk göstergesi olmuştur. Petrolün millileştirilmesi kararına en büyük tepki doğal olarak İngiltere'den gelmiştir. Çünkü İngiliz şirketleri petrolden %40'a yakın bir pay almaktaydılar.[35]

Musaddık tarafından başlatılan petrolün millileştirilmesi girişimi 1953 yılında Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (Central Intelligence Agency-CIA) ve İngiltere tarafından planlanan ve uygulan bir darbe ile engellenmiş, Musaddık iktidardan uzaklaştırılarak yerine Batı taraftarı General Fazullah Zahidi getirilmiştir. Bu darbeden sonra 1951 öncesinde olduğu gibi yine Batı yanlısı bir politika takip edilmiştir. 1953 yılında Musaddık'ın iktidardan uzaklaştırılması sonucunda İran petrolü yine uluslararası bir şirketin eline geçmiştir. Ancak bu kez ABD bu şirketin % 40 ortağı durumuna gelmiştir. Şah Musaddık sonrasında, ABD yanlısı bir politika izlemiştir.

1953 darbesinden sonra Amerika ve İngiltere, İran'la bozulan ilişkilerini tekrar iyileştirebilmek için daha çok ekonomik yardımları tercih etmiştir. Bu ekonomik yardımları çoğunlukla askeri yardımlar oluşturmuştur. Örneğin, ABD 1953 yılında, İran'a 45 milyon dolarlık bir ekonomik yardımda bulunmuştur. Bu yardım sayesinde Şah'ın gizli örgütü SAVAK'ın temelleri atılmıştır. İngiltere ise "Petrol Konsorsiyum Anlaşması" ile İran'la olan ekonomik bağlarını daha da sağlamlaştırmıştır.[36]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan konjönktür de dikkate alındığında, yeniden oluşan İran, ABD ve İngiltere yakınlaşmasının çok fazla yadsınmaması gerekir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan dünya düzeninde Sovyet yayılmacılığına karşı alınabilecek en geçerli ve gözde önlem, ülkelerin özellikle ABD ve İngiltere ile yakınlaşarak denge politikası

[35] Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu; Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, 2004, s.256-263.
[36] Güney, **a.g.e.**, s.54.

takip etmeleri olmuştur. İran tarafından izlenen politikada bu yönde kendini göstermiştir.

İran bu denge politikasının gereği olarak, özellikle dış politika konusunda ABD ve İngiltere ile uyum ve işbirliği içinde olmaya büyük önem vermiştir. İran bununla da yetinmeyerek, 1955 yılında Türkiye ve Irak arasında imzalanan Bağdat Paktı'na aynı yıl Pakistan ve İngiltere ile birlikte katılmıştır. (Daha sonra bu anlaşma Irak'ın çekilmesiyle 1958 yılında Central Treaty Organization-*CENTO* ismini alacaktır.) İran, Batı bloğuyla mevcut ilişkilerini geliştirirken, SSCB'yi de tamamen ihmal etmek istememiştir. Bunun için SSCB ile de ekonomik işbirliğine giderek bu iki süper güç arasında denge politikası takip etmeyi çıkarları açısından vazgeçilmez görmüştür.[37]

İran'ın, Musaddık sonrası izlediği Batı yanlısı politika kendini 1973 yılında Arap-İsrail Savaşı'nda da göstermiştir. İran, Arap-İsrail Savaşı süresince Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi ülkeler tarafından alınan petrol üretiminin azaltılmasına yönelik kararları dikkate almamış ve tam aksine petrol üretimini daha da artırarak Batı ülkelerine daha fazla petrol ihraç etmiştir. İran tarafından izlenen bu tutumun arkasında Musaddık'ın İran petrollerinin millileştirilmesi sırasında diğer Arap ülkelerinin petrol üretimini artırarak Batılı ülkelere satmaları ve bu hal tarzı ile İran'ı zor durumda bırakmaları yatmaktadır. Bu sebepten ötürü İran, savaş süresince diğer Müslüman devletlere yardım etmek yerine, petrol satışından elde ettiği paraların İran ekonomisine akmasını tercih etmiştir.

İran'da Devrim öncesinde tamamen pragmatik bir dış politika anlayışının egemen olduğuna şahit olmaktayız. Bu dönemde İsrail Devleti ile olan ikili ilişkiler de iyi bir seyir izlemektedir. İran her ne kadar İsrail'i resmi olarak tanımasa da, bu iki devlet aslında bir nevi "de facto" müttefik olarak davranmıştır. İki devlet arasındaki ilişkiler İsviçre aracılığıyla sürdürülmüştür.

---

[37] Serkan Taflioğlu, "İran, Silahlı İslami Hareketler ve Barış Süreci, **Avrasya Dosyası; İsrail ÖZEL**, Sayı:5, No.1, Sonbahar 1999, s.47.

İran-İsrail ilişkileri de tamamen pragmatik ve çıkar eksenli bir yörüngeye oturtulmuştur.[38]

İran devleti kuruluşundan İran devrimine kadar olan süreçte bazı dönemlerde kopmalar yaşasa da, genelde Batı yanlısı bir politika takip etmiştir. Bu politika, 1979 yılındaki İran devrimi ile yerini "ne Doğu ne Batı" felsefesine bırakmıştır. Özellikle de Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte Rusya-İran yakınlaşması dikkati çekmiştir.

2.2. İran İslam Devrimi ve İran-ABD İlişkilerine Yansıması

2.2.1 . İran İslam Devrimi

Oral Sander'e göre "devrimlerin çoğu halkına baskı uygulayan liderlerin tarihe hediyesidir. İran İslam Devrimi de Şah'ın liberaller, Müslümanlar, pazarcılar, entelektüeller ve hümanistler üzerindeki baskısına ve zorba yönetimine karşı gerçekleştirilmiş halka dayalı bir yeniden yapılanma hareketidir."[39]

İran'da Rıza Pehlevi döneminde ekonomik kalkınmaya öncelik verildiği için hızlı bir endüstrileşme süreci yaşanmış, bunun sonucunda birçok köylü iş imkânlarından faydalanabilmek için kentlere göç etmiştir. Şehre, iş ve daha iyi bir yaşam umuduyla gelenler genelde fakir ve eğitimsiz insanlardan oluşmuştur. Humeyni bu fakir insanların ve tüccar (bazaar) grubunun desteğini alarak başarılı bir devrim gerçekleştirmiştir. Petrol rafinerilerindeki işçiler greve giderek, tüccarlar ise devrime ekonomik destek sağlayarak devrimin başarıya ulaşmasını sağlamışlardır. [40]

İran devrimi sonrasında oluşan İran dış politikasında devrim lideri Humeyni'nin dünya görüşünün izlerini görmek mümkündür. "Ne Doğu, ne Batı" felsefesinin fazlasıyla görüldüğü İran dış politikasında Humeyni'ye göre dünya, ezilmiş yoksullar ve ezen zenginler olmak üzere iki kampa ayrılmıştır.

---

[38] Taflioğlu, **a.g.m.**, s.47.
[39] Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Ankara, 2002, s.552.
[40]Mehmet Durmuş, 8 Aralık 2005, Şahtan Hatemiye İran Dış Politikası http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=653.

Humeyni'nin dinsizler dünyası olarak da adlandırdığı zenginler kampını ABD, Avrupa ülkeleri, SSCB gibi ülkeler oluştururken; fakirler kampında ise emperyalizmin pençesine düşmüş üçüncü dünya ülkeleri bulunmaktadır. Humeyni'nin Müslüman ülkelere ilişkin görüşleri ise şu şekildeydi: Müslüman ülkelerin idarecilerinin çoğunluğu, İslam yolundan sapmış, rüşvet batağında maddi çıkarlar uğruna Batı'nın ve Doğu'nun (Sosyalist Blok) dinsiz emperyalistleriyle sıkı işbirliği içerisindedir. Bu nedenle Müslüman ülkelerin sömürülen halkları idarecilerine güvenmeyerek, gerçek İslam idaresi için kendi başlarına savaş vermelidirler. Sömürülen dünya, girişecekleri özgürlük mücadelesinde İran'ı örnek almalıdır. İran ise, sömürülen kitlelere içteki ve dıştaki düşmanlarına karşı verdikleri savaşta aktif destek sağlamalıdır. Bu nedenle İslam devrim ihracı ilkesi ve tüm dünyada İslamcı kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi, İran İslam Cumhuriyeti'nin temel dış politika doktrini olmalıdır. [41]

Humeyni'nin devrim ihracını öngören bu sözlerinin yansımalarını Aralık 1979'da kabul edilen İran anayasasında da görmek mümkündür. Anayasanın giriş kısmında yer alan " ülkede ve çevre ülkelerde devrimin devam etmesi için gerekli koşulları sağlamak ve tek bir İslam Dünyası oluşturma yolunda, diğer İslamcı ve halkçı hareketlerle ilişkileri geliştirmeye çalışmak." ifadelerinin yanısıra, aynı anayasanın 11. maddesinde yer alan "İran İslam Cumhuriyeti hükümeti, İslam dünyasının siyasi, ekonomik ve kültürel birliğini gerçekleştirmek için tüm gücüyle çalışmalıdır."[42] ifadesi, İran anayasasında yer alan ve başka ülkelere de rejim ihracını dikte eden hususlardır.

Devrim sonrasında İran, daha öncesinde takındığı Batı yanlısı tavrı terk etmiştir. Şah döneminde bastırılan İslami kimlik daha fazla ön plana çıkmış, gerek sosyal, gerekse siyasi hayatta baskın unsur halini almıştır. Devrimle beraber gelen değişim rüzgarı İran'ı genel anlamda Batı, özel anlamda ise ABD ve İsrail düşmanı haline getirmiştir. Bu algılamanın ilk yansıması Amerikan Büyükelçiliği'nin öğrenciler tarafından işgal edilmesiyle kendisini

[41] Öztürk,**a.g.e.**, s. 314-315.
[42] Öztürk,**a.g.e.**, s. 315.

göstermiştir. 444 gün süren rehine krizi sonrasında İran-ABD ilişkileri kopma noktasına gelmiş ve bundan sonra bir daha eski haline,1979 öncesine dönmemiştir.[43]

Devrim sonrasında İran'ın dış politikasındaki tutumu sadece Batılı devletlere değil, kendisine yakın coğrafyada bulunan ülkelere karşı da değişim göstermiştir. İran'ının devrim sonrasında bölge ülkelerine bakışını değerlendirmek için Humeyni'nin 1 Aralık 1979 tarihindeki "Bu kutsal ayda, İslamı korumak, tiranları ve parazitleri devirmek için kanlarınızı feda ediniz".[44] konuşmasını dikkate almak yeterli olacaktır. Bölge ülkeleri kendi yönetimlerini "tiran ve parazite" benzeten ve sahip olduğu rejimi yayma politikasına anayasasında da yer veren İran'a karşı mesafeli durmayı kendi gelecekleri açısından daima daha yararlı bulmuşlardır.

Devrim rüzgârı sadece Ortadoğu bölgesini değil, Atlantik'in diğer tarafını, yani Amerika'yı da etkilemiştir. ABD ve Batı karşıtı olan bir ülkenin, diğer bölge ülkelerine de benzer devrimleri ihraç etme olasılığı, bölgedeki Amerikan çıkarlarının zarar görmesi ve ABD'nin bölgedeki prestijini yitirmesi olarak yorumlanmıştır.[45] Soğuk Savaş sürecince SSCB'nin takınmış olduğu yayılmacı politikaya bir de İran tarafından yayılmacı politikanın eklenmesi, SSCB ve ABD arasındaki güç mücadelesinde hassas bir konumda olan Ortadoğu'ya ilişkin ABD çıkarlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum ABD'yi Ortadoğu'da yeni müttefikler arayışına itmiş ve ABD, Ortadoğu'da İran'a alternatif olarak Mısır'ı seçmiştir. ABD, Mısır'ın yanı sıra bölgenin diğer güçlü ülkesi Türkiye ile olan ilişkilerini de gözden geçirerek İran'dan kaynaklanan boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Türkiye'nin aynı dönemde 12 Eylül askeri müdahalesinin de etkisi ile Avrupa'dan uzaklaşması ve hala temel küresel tehdit olarak SSCB'yi görüyor olması ABD'nin stratejik eksenine daha da derinlemesine yönelmesi sonucunu doğurmuştur.[46] Ayrıca İran devrimi yıllarında Türkiye'de süre gelen yaygın şiddet eylemleri, rejimin

---

[43] Mehmet Durmuş, 8 Aralık 2005, Şahtan Hatemiye İran Dış Politikası, http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=653.

[44] Sander, **a.g.e.**, s.554.

[45] Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu; Siyaset, Savaş ve Diplomasi**,s.545-550.

bekası için Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması ve sonrasında ABD yanlısı bir hükümetin yönetime gelmesi, İran şokundan sonra ABD'nin bölgedeki tesellisi olmuştur.

Devrim sonrası İran dış politikasının itici motorunu Batı karşıtlığı ve İslam kimliği oluşturmuştur. Özellikle ABD, SSCB ve İsrail üzerine özel bir vurgu yapılmıştır. Bu nitelemeler ve oluşumlar aslında Dini Lider Humeyni'nin fikirlerini yansıtmaktadır. İran İslam Cumhuriyeti'nin anayasasına göre Humeyni hem iç politikada hem de dış politikada en önemli karar verici haline gelmiştir. Humeyni kendisini Veliyi Fakih olarak nitelemiştir. Yani tüm güç Humeyni'nin ellerinde toplanmıştır. Humeyni başat güç olmanın avantajını da kullanarak yeni İran dış politikasını kolayca şekillendirmiştir. [47]

2.2.2 İran-Irak Savaşı (1980–1988)

Devrim sonrasında dile getirdiği yayılmacı söylemler, İran'ın sadece Batılı ülkeler ile değil, kendi yakın coğrafyasındaki ülkeler ile olan ilişkilerinin de bozulmasına da neden olmuştur. Bölgede Arap Dünyası liderliğine soyunan İran tarafından dile getirilen yayılmacı söylemler İran'ın Arapların gözünde prestij kaybetmesine yol açmıştır. Ayrıca bölgenin diğer önemli ülkesi Mısır'ın izlemiş olduğu ABD yanlısı politika ve 1978 yılında yapılan İsrail-Mısır anlaşması, İsrail'i "ezeli düşman" olarak niteleyen Arap dünyasında Mısır'ın itibar kaybetmesine sebep olmuştur.

Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak ise, Arap dünyasında güç kaybına uğrayan bu iki rakip devletin, İran ve Mısır'ın, yerini alarak bölgenin yükselen yeni gücü olarak Arap dünyasının liderliğini almayı hedeflemiştir. Bölgede yükselen güç olmak isteyen Saddam Hüseyin bölgenin en önemli ülkelerinden biri olan İran'a saldırmıştır. 1980 yılında başlayan ve 1988 yılında sona eren İran-Irak Savaşı ile Saddam Hüseyin; İran'a karşı yapmış olduğu harekat ile, İran'daki Şii kökenli İslam Devrimi'nin etkisini sınırlamayı, 1975 Cezayir Anlaşması ile İran'a bıraktığı toprakları geri almayı, Şattül Arap

---

[46] Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**,s.431.

nehri üzerindeki denetimini artırmayı ve Kuzistan bölgesindeki Arapların bağımsız olmasını sağlayarak İran'ın bu bölgedeki önemli petrol yataklarından mahrum kalmasını sağlamayı, hedeflemiştir.[48] Hem Saddam Hüseyin, hem de Humeyni savaş sonucunda istediklerini elde edememiş, her iki ülke de savaştan zararlı çıkmıştır. Savaş, aynı Kore Savaşı'nda olduğu gibi başladığı yerde sona ermiştir.

İran-Irak Savaşı süresince İran'ın en büyük müttefiki Suriye olmuştur. Irak ve Suriye'deki Baas partileri arasında yaşanan çekişme Suriye'yi İran'a daha fazla yaklaştırmıştır. İran-Irak Savaşı süresince Suriye'nin İran'ın yanında yer almasına rağmen Suudi Arabistan'da dahil diğer Körfez ülkeleri İran'ın karşısında yer almış, her ne kadar Irak'ın ileride kendileri için tehlikeli olacağını düşünseler de Irak'ı desteklemişlerdir. İran-Irak Savaşı süresinde Suriye haricindeki bölge ülkelerinin Irak'ı desteklemelerin altında yatan sebebin İran lideri Humeyni'nin 1 Aralık 1979 tarihinde yapmış olduğu "Bu kutsal ayda, İslamı korumak, tiranları ve parazitleri devirmek için kanlarınızı feda ediniz" konuşmasının olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Daha önce yapmış olduğu söylemler ve takip ettiği yayılmacı politikadan dolayı yalnız kalmaya mahkum edilmiş olan İran, 1990'lı yıllarda SSCB'nin yıkılmasından sonra oluşan coğrafyada kendi din (Şii) faktörünü de kullanarak yeni nüfuz alanları yaratma fırsatı bulmuştur. İran, 1979 Devrimi sonrasındaki dış siyasetinde özellikle islami motifli öğeleri fazlasıyla kullanmıştır. Ancak 1990'lı yıllardan sonra değişen dünya düzeni ile birlikte İran dış politikasında değişikliklere gitmek zorunda hissetmiş, bu tarihten itibaren daha pragmatik bir dış politika izlemiştir.

Genel itibariyle Humeyni dönemi dış politikasını özetlemek gerekirse, bu dönem, dış politikada "siyah" ve "beyaz" alanların hâkim olduğu bir dönemdir. Humeyni'nin 1989 yılında ölmesiyle, muhafazakârlar ve imamlar

---

[47] Mehmet Durmuş, 8 Aralık 2005, Şahtan Hatemiye İran Dış Politikası http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=653.

[48] Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu; Siyaset, Savaş ve Diplomasi**,s.559.

cephesinde önemli bir kan kaybı yaşanmıştır.[49] Humeyni'nin ölümü İran'ın devrim ihraç etme çabalarını azaltmış, ancak sona erdirmemiştir. İran rejimi için sahip olduğu devrimi ihraç etme her zaman bir amaç olarak kalmıştır. [50]

2.2.3. Ali Akber Haşimi Rafsancani Dönemi (1989-1997)

1989 Temmuz ayında ılımlı bir politikacı görüntüsü çizen Ali Akber Haşimi Rafsancani büyük bir oy çoğunluğu ile İran cumhurbaşkanı seçilmiştir. İran dış politikasındaki nispi değişim 1989 yılında Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığı ile başlamıştır. Rafsancani daha esnek ve ılımlı bir çizgi izleyerek İran'a karşı uygulanan tecridi kaldırmayı amaçlamıştır. İki kutuplu dünyanın sona ermesi üzerine yeni şekillenmekte olan uluslararası ortam, İran'ı değişime zorlamıştır. Ancak Rafsancani'nin Ayetullahların engeline takıldığı için değişim konusunda çok fazla başarılı olduğunu söylemek güç olacaktır.[51]

Rafsancani seçilmeyi müteakip merkezi yönetimi güçlendirmeye, ekonomik yapılanmayı ve reformları içeren programı uygulamaya, dış dünyaya açılmaya ve İran'ın savunma politikasını yeniden inşa etmeye çalışmış, ayrıca askeri modernizasyon programına başlamıştır.[52]

Rafsancani döneminde İran dış politikasına etki edecek iki önemli olay, Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra gerçekleşen Birinci Körfez Harbi ve SSCB'nin dağılması olmuştur. Saddam Hüseyin tarafından Kuveyt'in işgali ve bu işgale tepki olarak koalisyon güçleri tarafından gerçekleştirilen harekat İran'ı dolaylı olarak etkilemiştir. Yapılan harekat sonucunda İran, Arap Birliği liderliğine soyunan ve bu amaçla İran'a saldıran Saddam Hüseyin'in etkisizleştirilmesi ile en büyük bölgesel rakibinden kurtulmuştur. SSCB'nin

---

[49] Mehmet Durmuş, 8 Aralık 2005, Şahtan Hatemiye İran Dış Politikası http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=653.

[50] Daniel C. Diller, Overview of the Middle East: Persian Gulf, **The Middle East**, Washington, 1994, s. 130-31

[51] Mehmet Durmuş, 8 Aralık 2005, Şahtan Hatemiye İran Dış Politikası http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=653.

[52] Jalil Roshandel, Iran's Foreign and Security Policies: How Decisionmaking Process Evolved, **Security Dialogue**, Cilt. 31, Sayı: 1, 2000. s. 110

dünya literatüründen çıkması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucunda İran sınırında yeni devletler ortaya çıkmıştır. Rafsancani döneminde İran, bu yeni devletlere karşı Rusya Federasyonu (RF) ile aynı doğrultuda bir politika izlemiş, bölgede oluşan kriz durumlarında krizin taraftarlarına aynı mesafede durmuştur.

Rafsancani döneminde İran–RF yakınlaşması da dikkat çekici boyuttadır. İran, RF ile ilişkilerini artırarak ABD liderliğinde kendisine uygulanan ambargoyu delmeyi ve özellikle başta askeri malzeme olmak üzere ihtiyaçlarını bu kanaldan temin etmeyi amaçlamıştır. RF ise İran ile ilişkilerini arttırarak siyasi ve ekonomik yönden avantaj elde etmeye çalışmıştır.

Genel olarak ekonomik kalkınması için ihracat gelirlerini artırmayı hedefleyen RF ile ABD ambargosu ve ABD'nin Batılı müttefiklerine baskıları nedeniyle Batılı ülkelerden istediği silahları satın alamayan İran arasındaki ekonomik alışveriş, hem İran'a hem de RF'ye avantaj sağlamıştır. Bu nedenle İran ve RF arasındaki ticari alışveriş, İran- RF ilişkilerinde büyük önem kazanmıştır. Siyasi açıdan ise İran ve RF'yi birbirine bağlayan temel unsur ise her iki ülke dış politikasındaki ABD karşıtlığı olmuştur. Devrimden sonra ABD, İran ile diplomatik ilişkilerini dondurmuş ve yeni rejimle hiçbir şekilde uzlaşmaya gitmemiştir. Hem bu nedenle, hem de devrimin ilkeleri gereği İran İslam Cumhuriyeti, 1979 yılında kurulmasını müteakip ABD karşıtı bir politika izlemiştir. RF ise dış politikada her ne kadar genel itibariyle Batı ülkelerine ve Batılı kurumlara dönük bir yaklaşım sergilemekle birlikte, ABD'nin tek taraflı girişimlerinden rahatsızlık duymuştur. İran ve RF'nin Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik bölgesel politikalarının örtüşmesi de iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmıştır. İran bölgedeki bazı mağdurların Müslüman özellikle de Şii olmalarına rağmen Kuzey Kafkasya'da meydana gelen tüm olayları RF'nin iç meselesi olarak değerlendirmiş, RF ise buna karşılık İran'da

muhalefete yönelik baskıları ve insan hakları ihlallerini görmezden gelmiştir. [53]

Sonuç olarak Rafsancani enerjisini, Körfez Krizi, Sovyetlerin çökmesi ile oluşan yeni oluşum ve ABD'nin çevreleme politikası gibi konulara yoğunlaştırmak zorunda kalmıştır. Rafsancani dönemi Ayetullah Humeyni ve Muhammed Hatemi arasında bir geçiş dönemi özelliği göstermiştir. Humeyni döneminde "siyah" ve "beyaz" olarak idame edilen dış politikada Rafsancani döneminde "gri" alanların da oluşmaya başladığı görülmektedir.[54]

2.2.4. Muhammed Hatemi Dönemi (1997–2005)

Reformist Muhammed Hatemi 1997 yılında yapılan seçimlerde yaklaşık yüzde 70'lik gibi ezici bir oy alarak iktidara gelmiştir. Halkın gözünde değişimin ve reformun temsilcisi olarak kabul gören Hatemi'nin iktidara gelmesi, iç kamuoyunda gördüğü kabulün yanı sıra uluslararası kamuoyunda da sevinçle karşılanmış ve İran'a olan yaklaşımı yumuşatmıştır. Hatemi, İran dış politikasına yeni bir soluk getirmiştir. Örneğin, önceki İran Devlet başkanları tarafından "Büyük Şeytan" olarak nitelenen Amerikan halkı için Hatemi "Büyük Halk" tabirini kullanmıştır.[55] Hatemi'nin dış politika anlayışını beş başlık altında toplamak mümkündür.

İran'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlık üzerine kurulu olan dış politika anlayışı

İran toprak bütünlüğü ve bağımsızlık üzerine kurulu dış politika anlayışı Hatemi döneminde de yaşamsal olarak kabul edilmiştir. Özellikle Ortadoğu'daki her türlü yabancı askeri varlığa ve oluşuma karşı çıkılmış, gerek Batı, gerekse Doğu'dan bağımsız bir dış politika hedeflenmiştir. Geçmişte yaşanan iki işgal deneyimi, dış politikada işgal sendromunun

---

[53] Öztürk, **a.g.e.**, s. 321-322.
[54] Mehmet Durmuş, 8 Aralık 2005, Şahtan Hatemiye İran Dış Politikası http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=653.
[55] M. Turgut Demirtepe, Tahran'da Değişim Sürecinde İktidar Mücadelesi, **Avrasya Dosyası İran Özel,** Sonbahar 1999, Cilt 5 Sayı 3 S. 8-34.

oluşmasına neden olmuştur. Bunun yanında Basra Körfezi'nde barış ve güvenliğin devam ettirilebilmesi için bölgenin dış güçlere özellikle de Amerikan askeri etkisine kapatılması hedeflenmiştir.

Onur, karşılıklı saygı ve güven çerçevesinde devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi

Hatemi döneminde İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Gelişmekte olan Ülkeler-8 (Developing-8, D-8) ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı (OPEC) bağlamında iyi ilişkilerin inşa edilmesine çaba gösterilmiştir. Özellikle de İKÖ ve Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası nitelik taşıyan örgütlenmelerde daha aktif rol oynanmasına öncelik verilmiştir. Ayrıca tek yönlü politikaların sebep olacağı "muhtemel açmazlar ve sorunların "çok yönlü dış politika" formülüyle kolaylıkla çözümleneceği dikkate alınarak RF, Çin, Hindistan, Japonya ve Avrupa ülkeleriyle olan işbirliğinin arttırılmasına gayret edilmiştir.

Dünyanın her neresinde olursa olsun, tüm Müslümanların haklarına sahip çıkılması

Hatemi döneminde yapılan açıklamalarda Filistin ve Lübnan'daki Müslümanların haklarına özel bir vurgu yapılmaktadır. Özellikle, Hatemi'nin konuşmalarına bakacak olursak Filistin halkının haklarını her platformda savunmuş ve Müslümanlar arasındaki işbirliği ve etkileşimin artmasının gerekliliğini dile getirmiştir.

Siyonist rejime karşı yürütülen savaş

Bu konu her ne kadar Hatemi tarafından yürütülen politikada da dikkate alınmış olsa, aslında bu konuyu İran'daki liderlerin inisiyatifine bırakılmış bir dış politika seçeneği olarak görmemek gerekir. Çünkü mevcut şartlarda hangi lider yönetime gelirse gelsin, hiçbir lider İsrail'e karşı takip edilen mevcut politikayı değiştirecek ya da alternatif politikalar üretecek güce sahip değildir. Hatemi de bunun farkında olduğundan, devamlı surette uluslararası sistemi kullanarak Filistin halkının hakkını savunmaya çalışmış ve mevcut

anti-siyonist politikayı devam ettirirken uluslararası sistemi ve barışçıl yolları kullanmıştır. Hatemi'den bağımsız olarak hareket eden bazı muhafazakâr zenginler tarafından oluşturulan fonlar sayesinde, Hizbullah, HAMAS gibi gruplarca İsrail'e karşı yürütülen silahlı direniş el altından desteklenmiştir.

İran'ın yeniden uluslararası sistemin bir parçası haline getirilmesi

Hatemi döneminde ABD'nin gerek coğrafi, gerekse ekonomik kuşatması İran'ı sahip olduğu potansiyelleri gerçekleştirmesinden alıkoymuştur. İran ABD'ye alternatif olarak, Asya, Avrupa ve Afrika alternatifiyle yeni kapılar açarak bu izolasyonu sonlandırmak istemiştir. Mesela "Dünya Ticaret Örgütü" için adaylık başvurusunda bulunan İran, devamlı surette ABD'nin veto engeline takılmıştır. Bu dönemde İran, uluslararası sisteme tam olarak entegrasyonun sağlanabilmesi için ABD ile olan ilişkilerinin normalleştirilmesini gerçekleştirmek istemiş, ancak bunu yaparken de kendi çizgisinden taviz vermemiştir. Hatemi'nin, seçimleri kazandıktan sonra CNN'e verdiği demeç, ABD ile varolan gergin ortamın yumuşatılmasına ve ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik bir isteğin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Hatemi konuşmasında Amerikan halkına sıcak mesajlar vermiş ve her iki tarafı da düşmanlıkların sebebi olan davranışları tekrarlamamaya çağırmıştır. [56]

2.2.5. Mahmud Ahmedinecad Dönemi (2005-)

2005 yılında yapılan seçimlere kadar iktidarda bulunan gerek Rafsancani, gerekse Hatemi ülkenin içinde bulunduğu durum ile uluslararası arenada ülkenin içine düştüğü yalnızlık konusundaki çözümün; içte demokrasi, dışta ise başta Batılı ülkeler olmak üzere dünya ülkeleri ile uyumlu olmak olarak görmüşlerdir. Özellikle Hatemi iç politikada demokratikleşme, dış politikada ise tansiyonu düşürme ve medeniyetler diyalogu söylemleriyle İran'ın dünyaya entegre olması yönünde bir politika

[56] Mehmet Durmuş, 8 Aralık 2005, Şahtan Hatemiye İran Dış Politikası http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=653.

izlemiştir. Takip edilen politika ile Hatemi, İran rejimini bekâsı kuşkulu olan rejim olmaktan çıkarmayı amaçlamıştır.

Reformcu iki cumhurbaşkanının ardından 2005 seçimlerinde cumhurbaşkanı seçilen Mahmud Ahmedinecad her iki selefine zıt bir dış politika söylemine sahiptir. Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanı olması ile birlikte İran 1989'da Rafsancani ile başlayan ve 1997 -2005 yılları arasında Hatemi ile pekişen "Batıyla pragmatist uyum" geleneğinden kopmaya başlamıştır. Hatemi tarafından Batıyla yakınlaşmak için üretilen medeniyetler diyalogu tezi rafa kaldırılmıştır.[57]

Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanlığını devraldığı günden sonra yaptığı açıklamalar nasıl bir dış politika izleyeceğinin ipuçlarını vermektedir. Ahmedinecad'ın dış politika önceliklerini; Irak'taki farklı ve bazen çelişkili aktörlerle irtibatlı olmak, Suudi Arabistan'la gerilimi azaltmak, Orta Asya ve Kafkasya'da etkinliğini artırmak, Çin ile işbirliği imkanlarını araştırmak, HAMAS üzerinden Filistin siyasetinde etkili olmak, Suriye ile beraber bölgede Amerikan karşıtı bir eksen oluşturmak, Lübnan Hizbullah'ı ve benzeri örgütlenmelerle ilişkileri devam ettirmek, şeklinde sıralamak mümkündür.[58]

Ahmedinecad döneminin en önemli özelliği İran dış politikasının sertleşmesi ve saldırganlaşması olmuştur. Ahmedinecad yönetimindeki İran, kendini her zaman ABD ve onun bölgedeki en büyük müttefiki İsrail'in hedefi olarak görmekte, bunun sonucunda da yürütmüş olduğu kriz politikaları ile takınmış olduğu saldırgan tutumun can alıcı hususlar olduğuna inanmaktadır. İran özellikle Batı dünyası ile yaşamış olduğu problemleri de dikkate alarak Batıya verilecek her tavizin başka tavizleri doğuracağını, verilen tavizlerin kendi bekalarını sağlamayacağını, bunun en canlı örneğinin Irak devrik lideri Saddam Hüseyin olduğunu dile getirmektedir.

---

[57] Arif Keskin, "Devrim İçinde Yeni Bir devrim Arayışı :Ahmedinecad ve Radikal Muhafazakar Akım", **Stratejik Analiz**, Sayı 69, Ocak 2006, s.59.
[58] Bülent Aras, 17 Mart 2006, İran'ı Bekleyen Gelecek…, http://www.ulusalstrateji.com/index.php?detay=1&dosya=&did=1388.

İran'daki radikal muhafazakarlara göre; İran gibi ABD'nin hedef listesinde olan ülkelerin küresel sistemde yaşama şansı uyum değil güce bağlıdır. Nitekim 1997'den sonra Batıyla uyumlu olmaya çalışan İran, nükleer sorun başta olmak üzere birçok konuda istediği sonucu alamamıştır. İran; radikal muhafazakarların iktidarda olması, ABD'nin Irak ve Afganistan'daki sorunlu durumu ve petrol fiyatlarının artması nedeniyle kendini güçlü görmektedir. Ahmedinecad'ın İsrail karşıtı açıklamaları bunun açık göstergesidir. İran bu vesile ile kendisine yapılacak bir saldırı karşısında Irak ve Afganistan gibi olmayacağını ve bu eylemin faturasının Batı için çok ağır olabileceğini hissettirmektedir. İran nükleer problemi geri planda tutup sürekli İsrail sorununu gündeme taşımaktadır. Bu söylemle İslam dünyasında ABD karşıtlığını güçlendirmeye ve kendi sorununa ideolojik bir temel kazandırmaya çalışmaktadır. İran'ın yeni dönemdeki dış politikasını "güçlü gözükmek, oyunun mahiyetini ve alanını belirlemek için saldırgan olmak ve krizi farklı bir kriz tırmandırarak çözmek" olarak adlandırmak mümkündür.[59]

Ahmedinecad'ın dış politikasının ana parametrelerini ve bu politikaları uygulama nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Ahmedinecad, dış politikada tehdit ve kriz politikası uygulayarak, yıllardır uygulanan sınırlı uzlaşı politikasından daha fazlasını elde edeceğini düşünmektedir.

Dışarıda tansiyonu sürekli artırarak iç politik dengeleri kendi lehine çevirmekte, ülkede genel itibariyle sınırlı olan desteğini artırmayı ve halkını kendi etrafında kenetlemeyi istemektedir. Bu konuda nispeten başarılıdır. İran'a olası bir müdahale İran halkının Ahmedinecad etrafında daha fazla kenetlenmesiyle neticelenebilecektir. Aynı şekilde kriz politikaları ile dikkatleri ekonomik olarak gerçekleştirilemeyen reformlardan uzaklaştırabilmektedir.

---

[59] Keskin, **Devrim İçinde Yeni Bir devrim Arayışı :Ahmedinecad ve Radikal Muhafazakar Akım,** s.59.

İran'da bütün cumhurbaşkanlarını etkisi altında tutmayı başaran güçlü molla ekibine karşı askerleri arkasına alarak ilk defa cumhurbaşkanı sıfatıyla mollalara karşı güçlü bir konuma yükselmeyi başarmıştır.

Bölgede, daha önce ABD ile işbirliğine giderek ABD'nin Afganistan ve Irak operasyonları ile İran'ın bölgedeki rakipleri devre dışında bırakılmış ve İran hiç olmadığı kadar güçlenmiştir.

Aynı şekilde Ortadoğu'da Şii potansiyelini canlandırma kapasitesine ulaşan İran nükleer silah edinerek İsrail ve ABD'ye karşı, sonsuz bir koruma kalkanı elde etmek istemektedir.

İran krizle petrol fiyatlarını yükseltmekte, bununla ekonomik olarak gelirlerini artırırken, Batılı ülkeleri petrol silahı ile tehdit edebilmektedir.

İran bölgede avro üzerinden işlem yapacak petrol borsası açmak istemektedir. Bu durum ABD'nin küresel kozu olan dolara bir meydan okuma olarak algılanmaktadır. Bu girişime Rusya ve Çin gibi bölgenin güçlü ülkelerinin de destek verme ihtimali ABD'yi tedirgin etmektedir.[60]

Ahmedinecad'ın özellikle dış politikada kullanmış olduğu söylemler, Irak savaşı ile uluslararası kamuoyunda ciddi bir şekilde güven kaybeden ABD'ye, İran'a karşı izlemiş olduğu politikada önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ahmedinecad'ın "İsrail haritadan silinmelidir." açıklaması radikal İslamcı unsurları memnun etmekle birlikte, özellikle Batı dünyası tarafından kaygıyla karşılanmıştır.

İran, ABD ile sıkıntılı günler geçirmesine rağmen, Avrupa Birliği (AB) ile 1989 yılından itibaren Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığına gelmesi ve Rafsancani sonrasında izlenen ılımlı politika ile bir yakınlaşma içerisindedir. AB-İran ilişkileri özellikle ABD tarafından yürütülen izolasyon ve ambargo politikasında, İran'a ciddi bir destek sağlamaktadır. AB ile ABD'nin İran politikalarında aynı hususlar hedeflenmekle birlikte, çözüme ulaşma yolları ve

[60]Sinan Ogan, 22 Şubat 2006, İran'ın Nükleer Krizi: Senaryolar, Beklentiler, http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=19&yazi=802.

düşünceleri farklılık arz etmektedir. AB, İran ile diyalog yolunun tercih edilmesini savunmuştur. Bunun altında yatan en büyük sebep AB ülkeleri ile İran arasındaki ekonomik işbirliği ve özellikle AB üyesi Batılı devletlerin İran petrollerine olan bağımlılığıdır.

Ahmedinecad'ın yapmış olduğu radikal söylemler ve izlemiş olduğu politika, AB tarafından izlenen bu tutumun pek işe yaramadığını ortaya koymaktadır. Bu durumda AB için iki alternatif söz konusu olacaktır. Bunlardan birincisi radikal söylemleri olan ve nükleer silah konusunda çalışmalarını devam ettiren bir İran, diğeri ise ABD tarafından izlenen tecrit ve ambargo politikasına destek sağlayarak uluslararası arenadan dışlanmış bir İran'dır.

Rafsancani sonrasında izlenen ılımlı politika sonucu İran ile yakınlaşma içerisinde olan AB, Ahmedinecad tarafından yapılan radikal açıklamalar sonucunda İran'a karşı politikalarında ABD yanlısı bir tutum sergilemeye başlamıştır.

Devrim sonrasında Humeyni ile birlikte radikal söylemlerin oluştuğunu bu radikal söylemlerin Rafsancani ve Hatemi döneminden sonra yerini daha ılımlı söylemlere bıraktığını belirtmiş idik. Ahmedinecad İran'ının dış politikası, devrim sonrası Humeyni dönemini hatırlatmaktadır. Özellikle dile getirilen radikal söylemler çok büyük bir benzerlik arz etmektedir. Ancak, her iki liderin politikaları arasında birçok konuda benzerlikler bulunsa da, temel bir farklılık mevcuttur. Humeyni dönemi İran'ında birçok İslam ülkesindeki rejim meşru olarak görülmemekte ve bu ülkelere devrim ihraç edilmesi düşünülmekteydi. Ahmedinecad yönetimi ise Humeyni'den farklı olarak, Batı karşısında daha iyi direnebilmek için şimdilik İslam ülkeleri ile iyi ve yakın ilişki kurma eğiliminde gözükmektedir. Başka bir ifade ile yeni İran yönetiminin radikalleşme gündeminde İslam ülkelerinden ziyade ABD, AB ve İsrail öncelikli bir konuma sahiptir.[61]

---

[61] Keskin, **Devrim İçinde Yeni Bir devrim Arayışı :Ahmedinecad ve Radikal Muhafazakar Akım**, s.59.

Yapılan incelemeler sonucunda 1979 devrimine kadar İran dış politikasındaki baskın unsurun, 1951-1953 Musaddık döneminde olduğu gibi zaman zaman sekteye uğrasa da, Batı ile iyi ilişkiler olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Batı ile takip edilen bu politikanın yanı sıra diğer süper güç SSCB ile de iyi ilişkiler geliştirilmiştir.

1979 yılında İran İslam devrimi ile birlikte İran, takip etmiş olduğu Batı yanlısı politikayı terk etmiş, dış politikasında "ne Doğu ne Batı" felsefesinin hakim olduğu, kendi çıkarları doğrultusunda bir politika takip etmiştir. İran dış politikasındaki değişim 1989 yılında Humeyni'nin ölümü ve sonrasında Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığına gelmesi ile değişime uğramaya başlamıştır. Ancak İran dış politikasında asıl değişim 1997'de Rafsancani'den sonra cumhurbaşkanlığına seçilen Hatemi ile birlikte kendini göstermiştir.

Hatemi ile birlikte İran, gerek bulunmuş olduğu coğrafya da, gerekse uluslararası arenada imaj tazeleme yoluna gitmiştir. Hatemi uluslararası ilişkilerde diplomasi seçeneğinin önemi kavramış, diğer ülkeler ile ilişkilerde İran'ın elindeki kartların güçlü olmasını amaçlamıştır. Hatemi'nin en büyük amacı, İran'ı gerek bulunduğu coğrafyada, gerekse tüm dünyada güçlü ve saygıdeğer bir devlet haline getirmek olmuştur.

Hatemi'den sonra İran cumhurbaşkanlığına seçilen Ahmedinecad 1989 yılından beri izlenen ılımlı politikanın aksine radikal ve sertlik yanlısı söylemlere sahiptir. Ahmedinecad dönemi İran dış politikası devrim sonrası Humeyni dönemine ait dış politika ile benzerlik arzetmekle birlikte bazı noktalarda farklılıklar göstermektedir. Bunların başında diğer İslam ülkelerindeki rejimlerin Humeyni tarafından meşru kabul edilmemesine karşın, Ahmedinecad tarafından mevcut konjonktür de dikkate alınarak henüz böyle bir söylemde bulunulmamış olması gelmektedir.

İran tarihi arka planında büyük medeniyet geçmişi saklayan bir fırsatlar ve meydan okumalar ülkesi olmuştur. Şimdilerde ibre daha çok meydan okumalar ve sorunlardan yana ağır basmaktadır. Ahmedinecad'ın yönetime gelmesi ile İran Ortadoğu'da belirleyici aktör olmakta ve özellikle ABD ile sorunları dolayısıyla uluslararası toplumun ilgisini çekmektedir. İç ve dış politikada atacağı olumlu adımlar sadece İranlılar için değil, çok geniş coğrafyanın halkları içinde faydalı sonuçlar doğurabilecektir.[62]

---

[62] Bülent Aras,"İran'da Beklenmeyen Sonuç,Bilinmeyen Gelecek Ahmedinecad Dönemi ve Türkiye " **Stratejik Analiz**, Temmuz 2005, Sayı: 63,s.65

3. MAHMUD AHMEDİNECAD'IN İKTİDARA GELMESİ VE BOZULAN İRAN-ABD İLİŞKİLERİ

1979 Devrimiyle kurulan İran İslam Cumhuriyeti, tam manasıyla olmasa da Ortadoğu'da seçimlerin düzenli olarak yapıldığı ve göreceli de olsa demokrasinin hâkim olduğu bir ülkedir. Seçimlere geçmeden önce, İran'daki mevcut siyasal yapı ve ülkedeki güç odaklarından bahsetmek faydalı olacaktır.

İran'da her ne kadar milletvekilleri ve cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilse de, asıl güç, devrimden itibaren dini lider (şu an Ali Hamaney) ve onun etrafındaki muhafazakâr blokta toplanmaktadır. Siyasi rejim, kaynağını Humeyni tarafından yazılmış olan "Hükümet-i İslam" adlı kitaptan almaktadır. Rehberlik Makamı imamlık kavramına uygun olarak oluşturulmuştur. Rehber/İmam ise Şii inancına göre kayıp olan ve bir gün döneceğine inanılan 12'nci İmam (Mehdi) yerine vekaleten ülkeyi yönetecek olan kişidir.

Rehber, sadece bir dini lider değil, aynı zamanda en yüksek siyasi otoritedir. Yasama, yürütme, yargı ve silahlı kuvvetlerdeki önemli mevkilere atamalar Dini Lider tarafından yapılmakta, seçimle gelinen cumhurbaşkanlığı gibi görevlerde de Dini Lider'in onayı alınmaktadır.

Siyasi yaşam, atanmışlar (Dini Lider, Ordu, Yargı, Anayasayı Koruyucular Konseyi-AKK) ve seçilmişler (Cumhurbaşkanı ve parlamento) arasında önemli bir nüfuz mücadelesine sahne olmaktadır. Örneğin cumhurbaşkanı olmak isteyenlerin adaylıkları, AKK tarafından onaylanmak zorundadır. Bu kurum, adayların İslami kriterlere ve devrimin ruhuna uygunluğunu denetlemektedir. Kurumun onayı alınmadan adaylar seçimlere katılamamaktadırlar. Seçimler görsel manada yönetimi ve yürütme yetkisini cumhurbaşkanına ve parlamentoya devretse de, asıl güç gerçekte mevcut Dini Lider Ali Hamaney ile birlikte muhafazakâr halkayı oluşturan AKK, Uzmanlar Meclisi, yargı ve ordudadır.

Tüm bu tespitlerin yanısıra her ne kadar mevcut sistem cumhurbaşkanına bağımsız hareket etme imkânı tanımasa da, İran'da kimin cumhurbaşkanı olduğu önemlidir. Örneğin, 1989–1997 yılları arasında Rafsancani'nin bu göreve gelmesiyle reform hareketleri başlamış ve 1997 yılında Hatemi'nin görevi devralmasıyla daha da daha hızlanmıştır. Fakat Hatemi dönemindeki hızlanmaya bakarak, İran'da hızlı ve ani bir değişim beklemek pek de gerçekçi bir yaklaşım olmamıştır.[63]

3.1. Dokuzuncu İran Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

İran'da 17 Haziran 2005 tarihinde Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış ve bin civarında aday seçimlere iştirak edebilmek maksadıyla başvurmuştur. Ancak bu adaylardan yedi tanesinin adaylıkları AKK tarafından onaylanmış ve sadece bu adaylar seçime iştirak etmişlerdir. Bu kadar fazla adayın cumhurbaşkanlığı için başvurması, "İran'da cumhurbaşkanı adayı olma özgürlüğü var."[64] esprisine neden olmuştur.

Seçimlerde yarışan tüm adaylar genel olarak seçim propagandalarını benzer temeller üzerine kurmuş, Muhafazakarlar ile Reformist adaylar tarafından işlenen temalar benzerlik arz etmiştir. 1979 yılında yapılan devrimin ihtiyaç duyduğu reformlar ve bu reformlar kapsamında özellikle kadın ve gençlerin talepleri, demokratikleşme ve kısıtlanmış özgürlüklerinin artırılması, enflasyon, işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlik, kadınların ve azınlıkların siyasi katılım hakları, başta ekonomik yönden olmak üzere dışa açılımlar ve yine 1979 sonrasında güdülen "ne Doğu ne Batı felsefesi" sonrasında bozulan uluslararası ilişkilerin iyileştirilmesi ve dünya ile entegrasyon konuları cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında çoğu aday tarafından gündeme getirilen konular olmuştur. Bu söylemlerin yanısıra İran İslam devriminin bugün geldiği noktanın arzu edilen düzeyde olmadığı da adayların söylemleri arasında yer almıştır. Ayrıca eleştirilen sisteme rengini

---

[63] Mehmet Durmuş, 17 Haziran 2005,İran ve Seçimler Üzerine, http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=395.

[64] Aras, **İran'da Beklenmeyen Sonuç,Bilinmeyen Gelecek Ahmedinecad Dönemi ve Türkiye**, s. 60.

veren İslami rejim ve merkezi unsurunu teşkil eden "Velayet-i Fakih'e" karşı alternatif üretilmemekle birlikte, hiçbir şekilde güçlü eleştiriye de rastlanmamıştır. Rejimin içeriden değişimi öngörülmekle birlikte dini otorite ve devlet içerisindeki kurumsallaşmış uzantılarının izin verdiği ölçüde değişim ve yenilik çağrıları yapılmıştır.[65]

Seçimlerden önce İran resmi haber ajansı İRNA'nın yaptığı kamuoyu araştırması sonuçlarına göre, adaylardan Muhammed Bagır Galibaf % 20.4, Haşimi Rafsancani % 20.1, Mustafa Moin % 17.3, Mehdi Kerrubi %10.8, Mahmud Ahmedinecad % 7.7, Muhsin Mehrelizadeh % 5.9 ve Ali Larijani % 4.7 oranında oy alacağı tahmininde bulunulmuştur.[66] Ancak 17 Haziran seçimlerinden sonra ortaya çıkan tablo İRNA tarafından yapılan anketi yalanlar nitelikte olmuştur.

İran'da yapılan dokuzuncu cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turuna halkın %62'si iştirak etmiştir. 17 Haziran 2005 günü yapılan birinci tur seçimleri sonunda; Haşimi Rafsancani: % 21.01, Mahmud Ahmedinecad: %19.48, Mehdi Kerrubi: %17.28, Muhammed Bagır Galibaf : %13.90, Mustafa Moin: %13.83, Ali Larijani: % 5.94, ve Muhsin Mehrelizadeh : %4.40 oy almışlardır.[67]

25 Haziran 2005'de yapılan ikinci tur seçimlerde ise Rafsancani % 35.9, Ahmedinecad %61.69 oranında oy almıştır. İkinci turdaki seçim söylemlerinde ABD ile ilişkileri düzeltme sinyalleri veren Rafsancani karşısında, ülkenin iç sorunlarına yönelik daha somut söylemlerle halka seslenen Ahmedinecad'ın seçimlerde oyların %61,69'unu alarak cumhurbaşkanı olması, İran halkının önceliğinin ekonomik ve sosyal sorunlar olduğunu göstermiştir. Ayrıca ABD'nin İran üzerindeki baskılarını arttırması ve askeri müdahalede bulunacağına yönelik iddialar, İran'da muhafazakar

---

[65] Aras, **İran'da Beklenmeyen Sonuç,Bilinmeyen Gelecek Ahmedinecad Dönemi ve Türkiye**, s. 58.

[66] Cavid Veliev, 17 Temmuz 2005, İran'da 9.Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonucu, http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=238&sayfa=21.

[67] Aras, **İran'da Beklenmeyen Sonuç,Bilinmeyen Gelecek Ahmedinecad Dönemi ve Türkiye**, s. 59.

düşünceyi güçlendirmiştir. Bu durumu, iyi günde bir araya gelemeyen bir toplumun olası bir kötü duruma karşı bir amaç etrafında kenetlenmesi olarak yorumlayabiliriz.

Muhafazakar kanattan seçimlere giren Muhammed Bagır Galibaf, Ali Larijani ve Muhsin Mehrelizadeh'ın daha önce devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış, Humeyni ve Hamaney çizginde devam eden isimler olmaları sebebiyle güçlü bir lider aday portresi çizmekten uzak kalmışlardır. Bu kişilerin adaylıklarının altında dini liderin onayı bulunması, güçlü siyasi lider imajı çizmelerini engellemiştir.

Reformist kanadın en önemli adaylarından eski Eğitim Bakanı ve "İslami Katılım Cephesi"ni temsil eden Mustafa Moin'in adaylığı önce geri çevrilmiş ve daha sonra Ali Hamaney'in devreye girmesiyle, AKK Moin'in seçimlere katılabilmesi için gerekli olan izni vermiştir. Halktan gelen yoğun tepkiler sonucunda, Mustafa Moin'e seçime girme hakkının verilmesi pozitif bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Mustafa Moin'i diğer adaylardan farklı kılan yanı ise, uranyum zenginleştirme çabalarına son verilmesini istemesi ve Avrupalılarla uzlaşılması gerektiği görüşünü savunması olmuştur.[68]

Muhafazakar bloğun seçimlere tedirgin bir ortamda girdiği ve Rafsancani karşısında bölündüğü de İran seçimlerinde dikkati çeken diğer bir husus olmuştur. Muhafazakar blok tepkisel tavırlar sergileyerek Rafsancani'yi seçime girmeme yönünde ikna etmeye çalışmış ve önceki dönemlerde popüler bazı reform söylemlerini seçim propagandalarına monte etmiştir. Ancak tüm bunlara karşın Rafsancani aday olmuş, reformist ve muhafazakar bloklar bölünmüş bir şekilde seçime girmişlerdir.

Hem muhafazakar, hem reformist adayların seçime Rafsancani korkusuyla girdiğini söylemek mümkündür. Bu durum bazen Rafsancani'ye karşı karalama kampanyalarına dönüşmüştür. Rafsancani geçmiş yönetimleri döneminde, reform yanlısı aydınların öldürülmesi, yolsuzluk, ekonominin kötü

---

[68] Mehmet Durmuş, 17 Haziran 2005,İran ve Seçimler Üzerine, http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=395.

yönetimi, yurt dışında şişkin banka hesaplarına sahip olma gibi iddialar ile yıpratılmaya çalışılmıştır. İddialar sadece Rafsancani ile sınırlı kalmamış, ailesini ve arkadaş çevresini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.[69]

Tahran eski Belediye Başkanı Ahmedinecad diğer adayların seçim söylemleri olan reform, dışa açılma ve entegrasyon konularını seçimler süresinde pek işlememiştir. Diğer adayların kendilerine dezavantaj sağlayacağına inandıkları hususları gündeme taşımış ve bu konular üzerine yoğunlaşmıştır. Diğer bir deyişle Ahmedinecad farklı bir ses olmuştur. Ahmedinecad, İslami devrimin güçlendirilmesi ile rejimin ve dini otoritenin güçlendirilmesi söylemlerini fazlasıyla kullanmıştır. ABD ve İsrail ile ilgili söylemleri çok sert olmuş ve bu ülkeler ile yakınlaşmanın İran'ın mili çıkarlarına aykırı olduğunu gündeme taşımıştır. Tahran'ın varoşlarında yetişen Ahmedinecad oldukça sade bir yaşam süren kişiliğiyle siyasilerin ve devlet adamlarının lüks yaşantı sürdürmesini de eleştirmiştir. Seçim konuşmalarında sosyal adalete diğer adaylardan daha fazla yer vermiştir.

Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Ahmedinecad hakkında onun Devrim Muhafızları ve Besicler (gönüllü devrimci paramiliter güçler) tarafından desteklendiği şeklinde bir iddia ortaya atılmıştır. Seçim kampanyası giderleri devlet tarafından karşılanan Ahmedinecad'ın, Devrim Muhafızları ve Besiç'lerin gizli desteği ile seçildiği iddia edilmiştir. Seçimlerin birinci turunda % 17 oy alarak üçüncü sırada olan Mehdi Kerrubi, dini lider Ayetullah Ali Hamaney'e mektup yazarak ordunun seçimlere müdahale ettiğini, bu konunun araştırılmasını istemiş ve tepki olarak görevinden istifa etmiştir. Nitekim seçimler öncesinde AKK Başkanının, Devrim Muhafızları'nın seçimlere müdahale yetkisinin bulunduğu yönündeki açıklaması, iddialar açısından dikkat çekici olmuştur. Kerrubi'nin itirazı üzerine araştırma yapan AKK, dört kentte toplam 100 oy pusulasında usulsüzlük yapıldığını açıklamıştır. Ahmedinecad'ın rakibi ikinci turdaki rakibi Rafsancani, yeni

[69] Bayram Sinkaya, 18 Ocak 2006, Ahmedinecad'ın İran'ı: Nasıl Bir Dış Politika? http://www.usakgundem.com/makale.php?id=24.

cumhurbaşkanının Besiç ve Devrim Muhafızları'nın organize müdahalesi sonucu seçildiğini iddia etmiş, fakat yazılı itirazda bulunmamıştır. [70]

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunda güçlü pragmatist aday Rafsancani'nin karşısına ikinci turda yarışmak üzere çıkarak ulusal ve uluslararası gözlemcileri şaşırtan Ahmedinecad, devrimden sonra İran'ın altıncı cumhurbaşkanı olmuştur. Ahmedinecad'ın zaferinin uluslar arası gözlemcileri şaşırtmasının nedeni siyasi olarak fazla bilinmediği halde böyle bir başarı sergilemesi olmuştur. Şüphesiz onun siyasi tanınmamışlığı, siyaseten yıpranmamış olmasını da beraberinde getirmiş ve özellikle ikinci turdaki rakibi, ailesiyle birlikte adı büyük yolsuzluk olaylarına karışan Rafsancani'ye karşı büyük bir avantaj sağlamıştır. [71]

Ahmedinecad'ın seçilmesi ile birlikte İran'da devrim sonrasında devam eden "cumhurbaşkanının din adamları sınıfından gelmesi geleneği" sona ermiş, bunun yerine devrimden 24 yıl sonra devrimle büyümüş gençler iktidara sahip olmuşlardır. Ahmedinecad'ın seçilmesi, muhafazakar din adamlarının ellerindeki gücü devrimle büyümüş gençlere devrettiklerinin bir göstergesi olmuştur.

3.2. Mahmud Ahmedinecad Kimdir?

Mahmud Ahmadinecad 28 Ekim 1956'da Kuzey İran'da, Tahran'a doğudan komşu olan Semnan vilayetinin Germsar kenti yakınındaki Aradan köyünde bir nalbantın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Mesleği inşaat mühendisliğidir. Cumhurbaşkanı seçilmeden önceki dönemde, (3 Mayıs 2003-28 Haziran 2005) Tahran belediye başkanlığı yapmıştır. Tahran Belediye Başkanlığı'ndan önce İran Bilim ve Teknoloji Ünversitesi'nde öğretim üyeliğinde bulunmuş, tahsilini de bu üniversitede yapmıştır. "Profesör" unvanı bulunmaktadır.

---

[70] Cavid Veliev, 17 Temmuz 2005, İran'da 9.Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonucu, http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=238&sayfa=21.

Siyasi güç zeminini, İran inşaat sektörünün lobi kuruluşu olan İslami İran İnşaatçılar İttifakı'ndan (Abadgaran) aldığı kabul edilmektedir. Abadgaran, İran cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda iki aday Mahmud Ahmedinecad ve Muhammed Bagır Galibaf arasında bölünmüş, ancak ikinci turda Ahmedinecad'ın arkasında toplanmıştır. Böylece, Mahmud Ahmedinecad 1000 kadar aday adayının İran AKK'i tarafından elenmesinden sonra ilk tura katılabilen 7 aday arasında kendisi ile birlikte en fazla oyu alan, ve aynı zamanda Hatemi'den önceki cumhurbaşkanı olan Ali Akber Haşimi Rafsancani 'ye karşı ikinci turda yarışarak oyların % 61.69'unu elde etmiştir.

Hakkındaki genel yargı; İslamcı ve popülist görüşleri savunan bir dini muhafazakar olduğu yönündedir. Sade yaşantı tarzının, iyi eğitim mazisi ile dürüst politikaları kaynaştırdığı imajının ve popülist görüşlerinin İran toplumunun fakir tabakaları nezdinde popülerlik kazanmasına yol açtığı değerlendirilmektedir.

Ahmedinecad, İran devriminin ortaya çıkardığı sadık siyaset halkalarının içinde yer almaktadır. Devrim Muhafızları içerisinde yer almış olmasına rağmen din adamı değildir. Kendisi Farsça ifadesi ile "Merdemyar-halk dostu" olarak tanımlanmaktadır. [72]

Siyasi kariyerinin başlangıcından beri militan ortamlarda yer almıştır. 1979 İran İslam Devrimi süreci içinde üniversitesinin öğrenci temsilcilerinden birisi olan ve bu sıfatla Ayetullah Humeyni ile birkaç kez görüşen Ahmedinecad'ın, ABD Tahran Büyükelçiliği'nin basılması ve elçilik mensuplarının rehin alınmasıyla başlayan İran Rehineler Krizi'nde ya şahsen yer aldığı ya da yakın çevresinde bulunduğu söylenmektedir.

---

[71] Bayram Sinkaya, 18 Ocak 2006, Ahmedinecad'ın İran'ı : Nasıl Bir Dış Politika? http://www.usakgundem.com/makale.php?id=24.

[72] Aras, **İran'da Beklenmeyen Sonuç,Bilinmeyen Gelecek Ahmedinecad Dönemi ve Türkiye**, s. 62.

İran-Irak Savaşı öncesinde İran Devrim Muhafızları'na (Pasdaran) katılmış olan Ahmedinecad'ın savaş süresince Kerkük'te gizli operasyonlar yürüttüğü dile getirilmektedir. İran Devrim Muhafızları 6. Ordusu başmühendisliği yapmış, savaştan sonra Maku ve Hoy vilayetleri vali yardımcılığı ve valiliğine atanmıştır. 1993-1997 arasında Erdebil vilayetinin valiliğini yürütmüştür.[73]

3.3. Mahmud Ahmedinecad'ın Seçimlerdeki Başarısının Nedenleri

Belediye Başkanlığı sırasında Ahmedinecad'ın herhangi bir başarısı gözükmemekle birlikte Şehir Meclisi'nde vuku bulan yolsuzluklar ile mücadele, sürekli işlediği sosyal adalet teması ve izlediği halkçı profili, Ahmedinecad'ın önemli özellikleri arasında saymak mümkündür. Bu özellikleri ve izlediği yol Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanlığı seçimlerinde en büyük avantajı olmuştur. Ahmedinecad'ın seçimlerde başarılı olmasının altında yatan sebeplerden biri de önceki reformist yönetimin iktidarda bekleneni verememesi, özellikle ekonomik alanda yetersiz kalmasıdır.

Daha önce dile getirilen sebeplerin yanı sıra Ahmedinecad'ın başarısının ardındaki en büyük nedenlerden bir diğeri belki de en önemlisi seçim döneminde İran'da bulunan siyasi konjonktürdür. Yakın zamanda, reformcuların zayıfladığı bir dönemde, İran'da temelde eski Devrim Muhafızlarından oluşan ve Besic (gönüllü devrimci para-militer güçler) tarafından desteklenen Ahmedinecad'ın da dahil olduğu Yeni Muhafazakar bir hareket ortaya çıkmıştır. Siyasi anlamda oldukça radikal olan Yeni Muhafazakarlar, Humeyni'nin ölümünden sonra gelen Rafsancani'nin teknokrat hükümeti ve Hatemi'nin reformcu yönetimiyle İslam devriminin ciddi yaralar aldığını, bu nedenle devrimci kimliğe dönülmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Yeni Muhafazakarlar günlük hayatta İslami kuralların sıkı bir şekilde uygulanması taraftarı olmakla birlikte, ekonomi alanında "milli çıkarlara" öncelik vererek pragmatik bir duruş sergilemektedir. Buna rağmen devletin hayati rol oynadığı "kendine yeterli ekonomi modelini" ısrarla

[73] Mahmud Ahmedinecad (1956-…), http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=3457.

savunmaktadır. Yeni Muhafazakarlar halkçı bir görüşe sahip olup, milli gelirin eşit paylaşımını ve devlet sübvansiyonlarının artırılmasını istemektedirler. Aynı zamanda camileri kontrol eden Yeni Muhafazakarlar bu sayede kendilerine popüler bir destek sağladıkları gibi halkla sürekli iletişim halindedir.[74]

Ahmedinecad konusunda İran kamuoyunda yaygın olan görüş muhafazakar ve radikal bir söyleme sahip olduğudur. Ahmedinecad'ın bu görüşten fazla rahatsız olmadığı bilinmekle birlikte, halkın hakları konusunda ısrar etmenin radikalizm sayılması durumunda, muhafazakar ve radikal kabul edilmekten iftihar edeceğini de her ortamda dile getirmektedir.

3.4. Seçimin İç ve Dış Politikaya Yansımaları

Yeni Cumhurbaşkanının muhafazakar olması, seçim sürecinde yapılan açıklamalar da dikkate alınırsa, İran'ın iç politikası bakımından fazla bir değişikliği beraberinde getirmeyecektir. Çünkü, parlamento ve cumhurbaşkanlığı gibi kurumların İran'daki anlamı, konumu ve işlevi ile, Batılı ülkelerdeki anlamı, konumu ve işlevi farklıdır. Bir reformist olarak algılanan Hatemi, cumhurbaşkanı olarak ne yapmış, neyle karşılaşmış ve hangi kurumların denetimi altında çalışmışsa, bir muhafazakar olarak Ahmedinecad da aynı şekilde çalışacaktır. Bu noktada, reformist bir cumhurbaşkanı olarak Hatemi'nin ABD nezdinde yaptığı bazı açılımlar sonrasında, muhafazakarlardan gelen baskı karşısında nasıl çark etmek durumunda kaldığı hatırlamak yerinde olacaktır. Yani, reformist bir çizgide olduğu kabul edilen Hatemi, uygulamada muhafazakar çizginin dışına fazla çıkamamıştır. Dolayısıyla, Ahmedinecad ile Hatemi dönemi arasındaki fark, belki muhafazakar çizginin daha istikrarlı biçimde sürdürülmesi şeklinde kendini gösterecektir. Bu çizginin, Hatemi döneminde olduğu gibi, zorlanmasını beklememek gerekir.

---

[74] Bayram Sinkaya, 18 Ocak 2006, Ahmedinecad'ın İran'ı: Nasıl Bir Dış Politika? http://www.usakgundem.com/makale.php?id=24.

Hatemi, kendi döneminde temelde muhafazakar çizginin dışına çıkmamış olduğu için, Ahmedinecad döneminde muhafazakar çizgiye dönülmesi gibi bir söylemde bulunmak da doğru olmayacaktır.

Ahmedinecad'ın, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasından sonra, temsil ettiği ve içinden geldiği muhafazakar kitlenin beklentileri doğrultusunda hareket etmesi beklenmektedir. Bu noktada bazı hususların altını çizmekte yarar vardır. Her şeyden önce, Ahmedinecad, İran'daki din adamı sınıfına dahil değildir ve öncelikle buna bir anlam yüklemek gerekir. Din adamı sınıfına dahil olmamasına rağmen; Ahmedinecad'ın muhafazakarlardan oy alarak cumhurbaşkanlığı makamına oturması, bir bakıma, İran'da rejimin geldiği noktayı göstermesi açısından da dikkate değerdir. Örneğin, dini temeller üzerine kurulu bir rejimde, halk, din adamları sınıfından gelmeyen birisini oyları ile bir yerlere taşıyorsa, bu o ülkenin rejimin yerleşmiş/mesafe almış olduğu anlamına çekilebilir. Tabi, bu durum, konjonktür (yani ABD'nin bölgede izlediği siyasetin İran'a yansıması) üzerinden de izah edilebilir. Fakat 1979'da Humeyni ile gelen rejimin, İran'da ve bölgede epey mesafe almış olduğunu da, gözden kaçırmamak yerinde olacaktır.[75]

Ahmedinecad'ın ekonomi politikalarının petrol temelli olacağı tahmin edilmektedir. Petrol arama ve üretimine önem vereceğini açıklayan Ahmedinecad'ın, bu sektörde daha çok yerli işadamlarına öncelik vereceği beklenmektedir. Petrol sanayisinde millileştirmeye ağırlık vermesi beklenen Ahmedinecad, İran'ın yeni Musaddık'ı olarak görülebilecektir. Enerji sanayisini millileştirme çabaları, yabancı sermaye için cazibe merkezi olan İran petrol ve doğalgaz alanlarına yatırımı zorlaştırabilecektir. [76]

Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden en fazla rahatsız olan bölge devleti İsrail olmuştur. İsrail basını, Ahmedinecad'ın Filistin-İsrail barışının önünde engel olacağı uyarısını yaparken, İran'ın yapmış olduğu

[75] Öztürk,**a.g.e.**,ss. 448-451.

[76] Cavid Veliev, 17 Temmuz 2005, İran'da 9.Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonucu, http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=238&sayfa=21.

nükleer faaliyetleri gündeme taşıyarak İran'a karşı uluslararası baskıları artırmayı hedeflemiştir. Bölge basınının bu endişelerine rağmen ülke liderlerinin Ahmedinecad'a tebrik mesajı göndermeleri, bölge liderlerinin İran'la ilişkilerini ilerideki dönemlerde geliştirmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

Bölgede olduğu kadar Avrupa ve ABD'de de seçimlerin hemen ardından endişeli bekleyiş başlamış ve belli başlı yayın organları Ahmedinecad'ı "ultra-muhafazakar" olarak tanımlamıştır. Dönemin Avrupa Komisyonu Dışişler Sorumlusu Emma Udwin, AB'nin İran'la diyalogunun devam edeceğini, insan hakları, terörizm, nükleer silah gibi konuların İran politikalarında öncelikli yerini koruyacağını açıklamıştır. Ahmedinecad ise İran'ın hakkı olan barışçıl amaçlı nükleer teknoloji geliştirme işlemine devam edeceğini açıklamıştır. Bu iki açıklama taraflar arasında ilişkilerde önceliklerin değişmediğini göstermektedir. Ahmedinecad'ın görüşü, nükleer programı geliştirmeyi, İran'ın bağımsız dış politikası olarak gören İran derin devletinin görüşleri ile de örtüşmektedir. Bunun yanısıra dışa bağımlılıktan kaçınmak için Ahmedinecad'ın düşük düzeyde de olsa uranyum zenginleştirme konusunda ısrarlı olacağı kuvvetle ihtimaldir. Dönemin Almanya Başbakanı Gerhard Shröder'in ABD ziyareti öncesi "Avrupa nükleer görüşmeler konusunda İran'a yeni teklifler sunmalıdır" açıklaması İsrail ve ABD'nin İran'a karşı oluşturmaya çalıştığı baskıları azaltmayı ve İran-Avrupa nükleer görüşmelerinin krize girmesini önceden engellemeyi hedeflemiştir. [77]

Ahmedinecad'ın seçilmesi konusunda en fazla memnun olan ülkeler Rusya, Çin ve Kuzey Kore gibi ülkeler olmuştur. İran'da ABD ve Batı ile işbirliğini savunan birisinin seçilmesi, söz konusu ülkelerin ekonomi, enerji ve dış politika anlamında çok önemli bir müttefiklerini yitirmeleri anlamına gelebilecektir.

---

[77] Cavid Veliev, 17 Temmuz 2005, İran'da 9.Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonucu, http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=238&sayfa=21.

Ahmedinecad'a göre İran için uluslararası ilişkilerde ve dış politikada başarı İslam Devrimi'nin esaslarına bağlılığa dayalıdır. İslam Devrimi'nin dış politikaya ilişkin esasları: tam bağımsızlık ve devrim ihracı olarak özetlenebilir. Devrim ihracı meselesi 1980'lerdeki devrimden hemen sonraki anlamıyla bir sorun çıkarmayacaktır. Devrim merkezli dış politikanın "tam bağımsızlık" ekseni de yine İran ile dış dünya arasında sorun çıkarmaya aday görünmektedir. Zira, milliyetçi bir söylem eşliğinde tam bağımsız dış politika yaklaşımı müzakere etmeyi zorlaştırmaktadır. İran'ın nükleer politikasının ciddi bir soruna dönüşmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Ahmedinecad'ın "Dış ilişkilerdeki pasiflik ve hareketsizlikten kurtulup, uluslararası ilişkileri aktif bir şekilde etkileyip, geliştirmeliyiz. İran'ın dış politikası, gerginliği giderme, karşılıklı güven ve saygıyı zirveye ulaştırma, İran milletinin menfaatlerini koruyup kollama temeline dayanıyor. İran'ın dış politikasının asıl rotası yeni emperyalizm ve ilgili politikalarıyla mücadele etmek, uluslararası ilişkiler alanında bölgesel politikaları tercih edip, İslam dünyası, Fars Körfezi bölgesi, Hazar Orta Asya ve Kafkasya bölgeleriyle Pasifik bölgesi, Birleşik Avrupa ve Doğu Asya'yla Afrika kıtasındaki ülkelerle ilişkileri ve işbirliğini geliştirmektir."[78] ifadeleri onun nasıl bir dış politika yaklaşımına sahip olduğunu göstermektedir.

Uluslararası kamuoyunun ABD'nin İran'a müdahalesine olumlu yaklaşmamış olduğu dikkate alınırsa, Ahmedinecad'ın izleyeceği siyaset, ABD'ye uluslararası kamuoyunu İran'a müdahale konusunda ikna etme açısından anlamlı olacak veriler sunabilecektir. Ahmedinecad'ın radikal söylemleri, ABD'nin İran'a müdahalesinin haklı ve makul gerekçeleri olabilecektir. Burada ister istemez akla şu husus gelmektedir. Eğer ABD, hakikaten İran'a müdahale etmek istiyor, ortamı buna uygun hale getirmeye çalışıyor ve Ahmedinecad'ın ABD'nin arzuladığı ortamın oluşmasına katkıda bulunacağını düşünüyorsa, Ahmedinecad'ın cumhurbaşkanı olarak

[78] Bayram Sinkaya, 18 Ocak 2006, Ahmedinecad'ın İran'ı : Nasıl Bir Dış Politika? http://www.usakgundem.com/makale.php?id=24.

seçilmesinin arka planında, ABD'nin olabileceğini düşünmek, ihtimal dışı bir durum olmayacaktır.[79]

[79] Öztürk,**a.g.e.**, s. 45.

4. İRAN'IN NÜKLEER ÇALIŞMALARI

4.1. İran Nükleer Çalışmalarının Gelişim Süreci

İran uzun süredir uluslararası platformlarda özellikle ABD tarafından gündeme getirilen sorunlar ile uğraşmaktadır. Bu sorunların en dikkati çekeni ve İran'ı dünya kamuoyu nezdinde zor durumda bırakacak olanı kitle imha silahlarının (KİS) üretilmesi ve İran'ın nükleer programlara ilişkin yaptığı çalışmalardır. Bununla birlikte İran, ABD tarafından; terörizmi desteklemek, Ortadoğu barış sürecini engellemek, insan hakları ihlali gibi hususlar ile de suçlanmaktadır.

İran'ın sahip olduğu jeopolitik, devlet sistemi, devrim sonrasında oluşan bahse konu devlet sisteminin İran rejiminin temelini oluşturan Şiiliği yayma stratejisi, Ortadoğu bölgesinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından korunmaya alınmış İsrail'in varlığı ve bekası, İran'ın terör örgütleri ile bağlantısı olduğu konusunda iddia edilen hususlar, mevcut konjonktürde İran'ın yaptığı nükleer çalışmaları daha da önemli kılmaktadır.

11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin dünya üzerinde hegemonya arayışına girdiği göz önünde bulundurulduğunda, İran gibi özelliklere sahip bir devletin nükleer güç olma çabası ABD ve Avrupa Birliği (AB), özellikle Almanya, Fransa ve İngiltere ile Çin ve bölgede söz sahibi olmak isteyen diğer ülkeler tarafından yakından takip edilmektedir.

İran tarafından yapılan nükleer çalışmalar ve çalışmaların sonucunda nükleer güç olma gayreti, dünyadaki belli kriz bölgelerinden olan Ortadoğu'nun en önemli sorunu olmaya namzettir. İran tarafından yapılan nükleer çalışmalar halihazırda aralarında iletişim problemi bulunan ABD ve İran ilişkilerini etkileyen ve belirleyen faktör konumuna gelmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında dünyanın tek süper gücü olma yolunda elindeki tüm kartları oynamaya istekli ABD için İran özelliğindeki bir devletin nükleer bir güç olma arzusu, ABD'nin başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere tüm dünyadaki menfaatlerini derinden etkileyecektir.

İran, gerek taraf olduğu uluslararası antlaşmalardan doğan haklarını kullanarak, gerekse uluslararası konjonktürde ortaya çıkan fırsatları değerlendirmek suretiyle bugün nükleer alanda hatırı sayılır bir altyapı geliştirmiş durumdadır. İran'ın bu aşamaya gelmesinde kendisi dışında bazı aktörler de doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmuşlardır.[80]

İran'ın nükleer çalışmaları özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında gelişen olaylar ile gündeme gelse de gerçekte İkinci Dünya Savaşı sonrasına dayanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze İran'ın nükleer çalışmalarını iki döneme ayırmak mümkündür. Bu dönemler; 1979 Devrimi öncesi ve sonrası dönemlerdir.

4.1.1. 1979 Öncesi Dönem

ABD-İran ilişkilerinin başlangıcı İkinci Dünya Savaşı sonrasına dayanmaktadır. Bunu ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan stratejisine, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelen Sovyet yayılmacılığına karşı, diğer süper güç olarak ABD'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin karşısına çıkmasına ve İkinci Dünya Savaşına kadar İngiltere'nin Ortadoğu bölgesinde egemen güç olarak bulunmasına bağlamak mümkündür.

ABD, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran'da etkinlik kazanmaya başlamıştır. 1945'te İran'ın sınırları içindeki Azerbaycan'dan (Güney Azerbaycan) SSCB ordusunu çıkartmayı başaran ABD, 1953'de darbe ile Muhammed Musaddık'ı iktidardan uzaklaştırmıştır. ABD bu vesile ile Muhammet Rıza Pehlevi rejimini kendi politikası doğrultusunda yönlendirmiştir.

ABD, İran petrollerini millileştirmeyi düşünen Musaddık'ın iktidardan uzaklaştırılması ve sonrasında Şah'ın iktidara getirilmesi ile, İran'ı kendisine daha bağımlı kılmıştır. ABD, İran'da kurulan yeni iktidar ile bölgede olabilecek Sovyet yayılmacılığını engellemeyi amaçlamıştır. Bu maksatla ABD, İran'ı

[80] Öztürk, **a.g.e.**, s. 71.

olabilecek bir Sovyet saldırısına karşı silahlandırmaya başlamıştır. Bu vesile ile İran'daki ilk nükleer çalışmalar ABD'nin desteği ile 1955 yılında başlamıştır.

ABD, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Hiroşima ve Nagazaki'de etkileri en açık şekilde görülen nükleer teknolojinin yayılmasını önlemek maksadıyla icra ettiği çalışmaları gizlilik içerisinde yürütmüştür. Fakat artan Sovyet yayılmacılığı ve SSCB'nin 1950'li yıllardan sonra nükleer alanda yaptığı çalışmalar, ABD'nin nükleer alandaki çalışmalarını hızlandırmasına neden olmuştur. Bu sebeple ABD o zamana kadar yürüttüğü gizlilik politikasından vazgeçerek nükleer teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanımının yaygınlaştırılması ve ancak bunu yaparken nükleer silah yapımını teşvik etmeyecek ve gerekirse engelleyecek önlemlerin alınmasını da içeren bir politika yürütülmesi fikrini benimsemiştir. Bu tarihten itibaren ABD yönetimleri öncelikle dost ve müttefik ülkelere küçük çaplı araştırma reaktörleri vererek, bu ülkelerde zamanla nükleer santralleri çalıştırabilecek kadroların yetişmesini sağlayacak bilimsel alt yapının oluşturulması politikasını izlemiştir. Bu çerçevede 1955 yılında 5 megavat termal çapında küçük bir araştırma reaktörü İran Tahran Üniversitesi'nde kurulmuştur.[81]

İran, ilk olarak 1955 yılında nükleer enerji ile tanışmayı müteakip nükleer konularda kendi bilim adamlarını yetiştirmek maksadıyla ülkede bulunan genç ve yetenekli öğrencileri çeşitli Avrupa ülkelerine (Almanya ve İngiltere) ve ABD'ye göndermiştir. Bu durum hem eğitim veren ülkelerin (Almanya, İngiltere ve ABD), hem de İran'ın işine gelmiştir. İran bu vesile ile kendi tesislerini kurmanın yanında bu tesisleri işletebilecek personelin de yetişmesini sağlamış, Avrupa ülkeleri ve ABD ise İran'da kendi politikalarını uygulatacak bilim adamları yetiştirmiş, İran'a nükleer santraller satarak ekonomik olarak da kazanç elde etmişlerdir.

---

[81] Öztürk , **a.g.e.**, s. 72.

1973 Arap-İsrail Savaşı sonrasında kurulan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (Organization of Petroleum Exporting Countries-OPEC) ile İran; petrol gelirlerini dört katına çıkarmış, hem petrol gelirlerinin artması, hem de Batılı ülkelerin nükleer enerji konusunda verdikleri teşvikler ve sundukları cazip projeler sebebiyle Şah Muhammet Rıza Pehlevi 1974 yılında bir açıklama yaparak "takip eden yirmi yılda yirmi bin watt elektrik kurulu nükleer güç sahibi olmak hedefini" ortaya koymuştur. Bu durum karşısında piyasadaki avantajını kaybetmemek için ABD firmaları, özellikle Başkan Jimmy Carter döneminde "İran'ın geniş petrol ve doğalgaz rezervi olmasına karşın, bu kaynaklardan tasarruf yapması ve daha temiz ve daha ucuz enerji olarak sunulan nükleer teknolojiden azami oranda faydalanılması" konusunda İran yönetimi nezdinde lobi faaliyetinde bulunmuşlardır.[82]

İran'ın nükleer enerji çalışmalarının gelişmesinde sadece ABD değil, Avrupalı devletler de çok önemli rol oynamışlardır Şah Muhammed Rıza Pehlevi 1974 yılında ABD ile, 1976 yılında Almanya ile ve 1977 yılında Fransa ile nükleer teknolojiyle ilgili seri anlaşmalar imzalamıştır.[83]

Bu anlaşmalar çerçevesinde İran ve Almanya arasında İran'ın Buşehr kentinde 1200 megavatlık bir santralin kurulması kararlaştırılmıştır. Buşehr'deki Nükleer Santral Antlaşması Batı Almanya şirketi olan Kraftwerk Union (KWU) tarafından imzalanmıştır. Ayrıca 900 megavatlık bir nükleer santrali Benderabbas'ta kurması için Fransa ile anlaşma yapılmıştır.

4.1.2. 1979 Sonrası Dönem

1979 İran İslam Devrimi, İran'ın nükleer çalışmalarında bir dönüm noktası olmuştur. 1979'daki İslam Devrimi'nden sonra İran nükleer çalışmalarını durdurmuştur. Humeyni ve taraftarlarının Şah döneminde geliştirilen nükleer çalışmaların dinen sakıncalı bulunmasıyla birlikte, devrim sonrasındaki rejimin ABD ve Batı karşıtı olmasının da bu duruma etkisi olmuştur. İran içinde vuku bulan bu gelişmelerin yanı sıra, Batılılar tarafından

[82] Öztürk ,**a.g.e.**, s. 73.

İran ile nükleer konuda daha önce yapılan anlaşmalar iptal edilmiştir. 1979 İslam Devriminden ötürü İran nükleer silah programına ara verilmiş ve nükleer silah konusunda uzman tüm yabancı ve çok sayıda İranlı bilim adamı ülkeyi terk etmiştir.[84]

Devrim sonrasında 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-Irak Savaşı ve bu savaş sırasında ve sonrasında ortaya çıkan ekonomik tablo da İran'ın nükleer çalışmalarının belli bir süre sekteye uğramasına sebep olmuştur. İran İslam Devrimi sonrasındaki İran-Irak Savaşı, İran'ın 1980'lerin başında nükleer reaktöre sahip olmayı hedefini ötelemesine neden olmuştur.

Haşimi Rafsancani, 1984 yılında Ayetullah Humeyni ve diğer mollalardan farklı olarak, Fransa ve Almanya nezdinde girişimlerde bulunarak devrim öncesinde yapımına başlanan ancak tamamlanamayan tesislerin tamamlanması için girişimlerde bulunmuştur. Ancak, başta ABD olmak üzere Batı ile çok iyi ilişkiler içinde olan Şah'ın yönetimindeki monarşik rejime karşın, İran devrimi ile kökten dinci bir rejim geliştiren, İsrail ve ABD ilişkilerinde düşmanca tutum içinde bulunan İran'ın, nükleer alanda elde edeceği kazanımlardan kaygı duyan ABD yönetimi, Almanya ve Fransa'ya baskı yaparak yarım kalan tesisleri bitirmelerini engellemiştir.[85] Bu sebeple Batılı ülkeler ile ilişkileri zayıflayan İran yüzünü Uzakdoğu ve Güney Amerika'ya çevirmiştir.

İran 1984 yılında İsfahan yakınlarında nükleer silah araştırma merkezi kurmuş, bu merkezi 1992 yılına kadar UAEA'na bildirmemiştir. Kurulan nükleer silah araştırma merkezinin kapasitesi, İran'ın barışçıl amaçlarla yapacağı nükleer faaliyetlerdeki ihtiyacından çok fazlaydı. İran, bahse konu merkezin kuruluş aşamasında Fransa ve Pakistan'dan yardım talebinde bulunmuş ancak gerekli yardımı görememiştir. İran merkez için ihtiyaç

---

[83] Geoffrey Kemp, Iran and Iraq The Shia Connection, Soft Power and Nuclear Factor, Kasım 2005, www.usip.org.
[84] Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, "Iran: Dilemmas of Dual Containment", Boulder,1997, s. 295.
[85] Öztürk, **a.g.e.**,s. 75.

duyduğu uranium dioksidi Arjantin'den tedarik etmiştir.[86] Ayrıca ÇHC'den 1985 yılında araştırma reaktörü ve 1987 yılında da zenginleştirme işleminde kullanılacak küçük kalutron tedarik etmiştir. [87]

İran; İran-Irak Savaşı'nın bitmesi ile, nükleer çalışmalarına 1989 yılından itibaren hız vermiştir. Devrim sonrasında İran'ın nükleer politikasındaki değişmenin temelinde Irak ile yapılan savaş yatmaktadır. İran, Devrim öncesine kadar ABD ile nükleer çalışmalarda işbirliği içinde bulunmuş, İran-Irak Savaşı sonrasında SSCB ile nükleer işbirliği faaliyetlerine başlamıştır. SSCB'nin yıkılmasından sonra yerini alan Rusya'nın İran'da nükleer tesisler kurması ve aynı zamanda bilimsel ve teknolojik kapasitesini büyütmesine karar vermesi karşısında en büyük tepkiyi ABD göstermiş ve Rusya ile olan ilişkilerinde hemen her platformda bu konuyu gündeme getirmiştir. Gerek devlet başkanları seviyesinde, gerek daha alt seviyelerde ABD yönetimi, Rusya'yı İran'ın nükleer silah geliştirmek yönünde bir hedefi olduğu konusunda ikna etmeye ve bu yolla hassas bilgi ve teknolojinin bu ülkeye transferini engellemeye çalışmıştır. ABD'nin bu çabalarında önemli aşama kat ettiğini söylemek zordur. 1990'lı yılların özellikle ilk yarısında, SSCB'nin dağılmış olmasının her türlü etkisinin devam ettiği bir süreçte, Rusya'daki en önemli sıkıntı, altüst olmuş ekonomik yapı içinde temel ihtiyaçları sağlamaya yönelik mali kaynak yaratılmasıydı. İran ile yapılan anlaşma, Rusya için o dönemde hiç de azımsanamayacak bir miktar olan yaklaşık bir milyar dolarlık bir mali kaynak anlamına gelmekteydi.[88]

Rusya'nın, İran ile nükleer alanda yapılan çalışmalara sıcak bakmasının altında yatan en önemli sebeplerden biri de bu vesile ile Rusya'nın, İran'ın nükleer kazanımlarını kontrol altında tutabileceğini, bununla birlikte ekonomik olarak da avantaj sağlayacağını değerlendirmesidir. Ancak asıl önemli husus eski Sovyet coğrafyasında yer alan ve geneli Müslüman olan ülkeler üzerinde

---

[86] Anthony H. Cordesman, "Iran and Iraq: The Threat From the Northern Gulf", Boulder, 1994, s.105.
[87] Anthony H. Cordesman, "Weapons of Mass Destruction in Iran and Iraq:Regional Trends, National Forces, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects", Washington: **Center for Strategic and International Studies**, 2000, s. 28.
[88] Öztürk, **a.g.e.**,s. 77.

İran'ın dini kimliğinden ve rejimin dikte ettiği yayılmacı politikadan doğabilecek tehlikeleri bertaraf etmektir. Rusya, İran'dan gelebilecek bu tehlikeye karşı uyguladığı politikada genelde başarılı olmuş, başlangıçta bölgede aktif bir politika izleyen İran, sonraları pasif bir politika izlemiştir.

İran-Irak Savaşının sona ermesinden sonra nükleer çalışmalarında İran'ı destekleyen Rusya, İran ile yürütülen nükleer çalışmaların hukuki zeminini 1968 yılında imzalanan ve 1970 yılında yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi (NPT) Anlaşmasına dayandırmıştır. NPT, prensip olarak, nükleer teknolojiyi, barışçıl amaçla kullanıldığı takdirde, insanlığa faydaları olan bir alan olarak kabul etmesine karşın, aynı bilimsel ve teknolojik imkanların nükleer silah yapımına giden yolda çok önemli katkıları olması sebebiyle, bu yönde kullanımına kısıtlama getirilmesi gerektiğini benimsemiştir. Bu prensibe dayalı olarak tespit edilen norm ise, anlaşma ortaya çıkmadan önce kontrollü zincirleme nükleer reaksiyon geliştirerek, nükleer düzenek patlatmış olan ülkelerin, birçok sebebe dayalı olarak bu imkan ve kabiliyetlerinden vazgeçmeyeceklerinin öngörülmesi sonucu; bu ülkelere "Nükleer Silaha Sahip Devlet" statüsü verilmesi olmuştur. Bu devletler NPT'nin 6. Maddesi'nde ifade edildiği üzere, ellerinde bulunan nükleer silahları zamanla yok etmeyi prensip olarak kabul etmekle beraber, bu konuda kendilerini açıkça kısıtlayan bir hükmün, Anlaşmada yer almasına izin vermemişlerdir. Bir başka deyişle, bir yandan ellerindeki silahlardan zamanla kurtulma sözü vermelerine karşın, diğer yandan nükleer silah sahibi devletler (ABD, SSCB, İngiltere, Fransa, ÇHC) nicelik ve nitelik bakımlarından bu imkan ve kabiliyetlerini daha da geliştirmekten geri durmamışlardır. Bu durumu ayrımcılık olarak tanımlayan Hindistan, NPT'ye taraf olmayacağını açıklamıştır. Nitekim Hindistan, 1974 yılında "barışçıl" olarak tanımladığı bir nükleer deneme gerçekleştirmiştir. Ancak NPT hükümlerince "resmen nükleer silaha sahip devlet" statüsünde değildir ve çoğunlukla "fiilen nükleer silaha sahip devlet" olarak tanımlanmaktadır. Bu ülke ile derin güvenlik sorunları bulunan Pakistan da NPT'ye taraf olmayacağını açıklamış ve uzun süren girişimleri sonucu 1998 yılında ilk

nükleer denemelerini gerçekleştirmiştir. Anlaşmaya taraf olmayan üçüncü ülke ise, nükleer silahları yaşamsal önemde gören İsrail'dir. Ancak İsrail, nükleer silahlara sahip olduğunu ne resmen kabul etmiş, ne de bu silahların varlığını resmen yalanlamıştır. Bu yolla kendisine düşman Arap Devletlerini caydıracağını düşünmüştür. Bu anlaşmanın ortaya koyduğu hükümlerin yerine getirilip getirilmediğinin kontrolü UAEA tarafından yapılan denetlemelerde yapılmaktadır.

UAEA, İran'a karşı oluşan uluslararası kamuoyunda ön planda olmasına rağmen uygulama aşamasında herhangi bir zorlayıcı rolü olmayan ve yaptırım gücü bulunmayan bir kurumdur. Kurum 1957 yılında Birleşmiş Milletler bünyesinde Viyana'da kurulmuştur. Başlangıçtaki amacı; nükleer alanda yapılacak bilimsel ve teknolojik faaliyetleri koordine etmek olmasına rağmen sonraki dönemlerde görev alanı nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konusuna kaymıştır. Ajans bu maksatla 1970 yılında yayımlanan anlaşma gereğince çeşitli denetlemeler yapmaktadır. UAEA tarafından 1971 yılında hazırlanan model protokol ile bu denetlemelerin konu kapsamı belirlenmiştir. Bu protokolde dikkati çeken en önemli husus UAEA'ın sadece ülkeler tarafından beyan edilen tesisleri ve bu tesislerin kısıtlı bölümlerinde denetleme yapabilmesidir. Ajansın herhangi bir istihbari habere göre şüpheli bir tesiste denetleme yapması söz konusu değildir. Bu denetlemelerin amacı; ülkelerin barışçıl amaçlar gütmek üzere transfer ettikleri ya da kendi imkanlarıyla geliştirdikleri nükleer teknolojinin askeri amaçlara dönüştürülmesi durumunda böyle bir girişimin zamanında tespit edilmesini sağlamaktır.[89]

1991 yılında yapılan Körfez Harekatı'na kadar UAEA kendi bünyesinden kaynaklanmayan istihbari bilgiyi kullanmamıştır. Ancak Irak'tan alınan dersler öncelikle Ajansın kendisine gelen istihbari bilgileri gerekli ve uygun gördüğü takdirde kullanması sürecini başlatmıştır. Ardından gelen "93+2 Programı" zamanla güçlendirilmiş denetleme rejimi olarak kabul edilen

[89] Öztürk, **a.g.e.,** ss. 81-91.

Ek Protokolün ortaya çıkmasına yol açmıştır.[90] " 93+2 Programı" Uluslararası Atom Enerjisi Ajansına her şeyi denetleme yetkisi veren bir programdır. İran'da denetleme icra eden Ajans Direktörü Muhammed El Baradey 31 Ekim 2003 tarihine kadar İran'dan Ek Protokolü imzalamasını istemiştir. Bu tarihe kadar Protokolün imzalanmaması durumunda konunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne getirileceğini belirtmiştir.

İran, bir taraftan Muhammed El Baradey tarafından gündeme getirilen Ek Protokolü imzalamasının bir zorunluluk olmadığını dile getirmiş, diğer taraftan gizlice nükleer faaliyetlerine devam etmiştir. Uluslararası kamuoyunda aleyhine oluşan durum ile AB ülkelerinin bastırması sonucunda İran, Kasım 2003 ayında anlaşmayı imzalayacağını açıklamıştır.

İran AB ile ilişkilerini geliştirerek her fırsatta ABD tarafından gündeme taşınan İran nükleer çalışmalarını bölgeye ve uluslararası güven ve barışa tehlike oluşturacağı söylemine karşılık, AB'nin desteğini sağlamayı hedeflemektedir. İran AB'nin desteğini alarak ABD önderliğinde oluşabilecek bir uluslararası oluşumu engellemek istemektedir.

İran tarafından AB ile yapılan müzakerelerden beklenen diğer husus barışçıl nükleer teknolojisini elde ederek bir taraftan nükleer yakıtı sağlamış olmak, diğer taraftan da bu çalışmalarını hem uluslararası camiada hem de AB'de resmen tanınmasını sağlamaktır. İran'ın müzakereler vasıtasıyla kendisine karşı dünyada oluşan güvensizliği ortadan kaldırarak imajını iyileştirmek istemektedir. Ulusal gücün en önemli olgularından birinin uluslararası güven olduğu kanısında olan İran, bu müzakereler çerçevesinde hem güç kazanmak istemekte, hem de nükleer çalışmalarının dünyaya hiçbir tehlike oluşturmayacağı iddiasını kanıtlamaya çalışmaktadır.

[90] Öztürk, **a.g.e.**,s. 93.

4.2. İran'ın Nükleer Hedefleri

İran'da bazı dönemlerde iktidarda reformcular da olsa İran'ın nükleer çalışmalarındaki tutum ve politikalarının belirlenmesi, Dini Lider Ali Hamaney tarafından idare edilmektedir. İran nükleer politikası İran Güvenlik Yüksek Konsey (Şuray-e Aliy-e emniyet-e Milli) sekreteri tarafından yürütülmektedir. Çoğu politikaları Muhafazakarlar ile farklılık göstermesine rağmen, Reformcular da İran'ın nükleer bir güç olması gerektiğine inanmaktadırlar. Bu durum İran tarafından yürütülen nükleer politikadaki tek sesliliği göstermektedir. Nükleer politikalarının belirlenmesinin dini lider Hamaney tarafından yapılması da bu konunun İran açısından ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır.

İran yönetim kademesi başta olmak üzere İran halkının büyük bir çoğunluğu nükleer enerjiye sahip olmayı bir hak olarak görmektedir. Bu haklılık sebebiyle köklü bir devlet geleneği ve tarih kültürü bulunan İran halkı nükleer faaliyetlere ilişkin dış kamuoyundan gelen baskılara karşı birleşmiştir. Nitekim nükleer program konusunda özellikle ABD'nin izlediği tutum, rejim yanlısı, rejim karşıtı, demokrat, muhafazakâr, sosyalist, kapitalist her kesimden İran'lıyı biraraya getirmiş ve ortak bir zihin ve birlik atmosferinin oluşmasına neden olmuştur.[91] İran halkı nükleer enerjiyi mevcut enerji kaynaklarına (petrol ve doğal gaz) ilave unsur olarak görmektedir.

İran halkı, nükleer silaha sahip olmakla; bölgede vuku bulan olaylarda söz sahibi olacaklarını ve bu vasıtayla kendi kimliklerini ve kültürel değerlerini koruyacaklarını düşünmektedirler. İran halkı Ortadoğu'daki tarihsel ve ideolojik amaçlarını gerçekleştirmek ve Ortadoğu'daki olayları yönlendirmek için nükleer silahlara sahip olunmasının ve silahlı kuvvetlerinin modernize edilmesinin gerektiğini düşünmektedirler.[92] İran halkı nükleer silahlara sahip

---

[91] Arzu Celalifer, 08 Eylül 2006, İran Kamuoyunun Nükleer Program Konusundaki Görüşleri http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=17&id=41.

[92] Richard M. Perry, "Rogue or Rational State?: A Nuclear Armed Iran and US Counter Proliferation Strategy", A research paper presented to **The Research Department of Air Command and Staff College,** Mart 1997, s. 10.

olmanın İran'ın prestijini ve bölgesel statüsünü Pakistan örneğinde olduğu gibi yükselteceğini düşünmektedirler.

Taşıdığı kimlik (muhafazakar, reformist, demokrat, sosyalist v.s) ne olursa olsun İran halkının nükleer faaliyetlere destek olmasının ardında Batılı devletlerin nükleer güce sahip olmaya çalışan devletlere karşı takındıkları tavır da etkili olmuştur. Irak'a ABD tarafından yapılan baskılar ve bu baskı sonucunda icra edilen askeri harekat hepimiz tarafından bilinen hususlardır. Ancak her platformda nükleer silaha sahip olduğunu dile getiren, son olarak Ekim 2006'da nükleer denemeler yapan Kuzey Kore'ye karşı çözüm yolu olarak diplomasinin seçilmiş olması ve henüz herhangi bir askeri tedbir alınmamış olması, İran halkını savunma maksatlı olsa dahi nükleer gücün gerekliliğine inandırmıştır.

Intermedia'nın bölgesel araştırma müdürü ve İran uzmanı Dr.Haleh Vaziri, İran halkının ulusal ve bölgesel nedenlerden dolayı nükleer silaha sahip olma fikrini desteklediğini savunmaktadır. Vaziri'ye göre; kimileri nükleer silahları ulusal onurun potansiyel bir simgesi olarak algılarken, kimileri de komşuluk mesafesindeki tehditlere caydırıcı bir unsur olarak görmektedir. [93]

İran kamuoyu ABD, İsrail ve Arap dünyasından olabilecek tehditlere karşı koyabilecek ve bu tehditleri dengeleyebilecek bir güce sahip olunması gerektiğini düşünmektedir. İran, körfez dışından bir ülke olmasına rağmen ABD'yi, kendisine ve İslam dünyasına en büyük tehdit olarak görmektedir. İran kamuoyu bölgede askeri ve politik yönden baskın unsur olan ABD ile mücadele edebilecek bölgesel bir güç olmayı ümit etmektedir. İran, Ortadoğu ülkeleri arasında olası bir çatışma durumunda ABD'nin de olaya müdahil olabileceğini dikkate alarak ABD'nin bölgedeki askeri ve politik etkisini azaltmak istemektedir. [94]

---

[93] Arzu Celalifer, 08 Eylül 2006, İran Kamuoyunun Nükleer Program Konusundaki Görüşleri http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=17&id=41.

[94] Sohrab Sahabi and Farideh Farhi, Security Considerations and Iranian Foreign Policy, The Iranian Journal of International Affairs, Cilt: 8, No: 1, İlkbahar 1995, s. 89-103.

Özellikle Ahmedinecad'ın iktidara gelmesi ile birlikte İran'ın nükleer politikasına ilişkin söylemleri daha da sertleşmiştir. Bu söylemlere, Ahmedinecad tarafından yapılan İsrail ile ilgili söylemlerde eklenince İran'a AB ülkeleri tarafında verilen destek azalmıştır. Her zaman İran'ın yanında olan AB üçlüsünün, nükleer çalışmalar konusunda destek olmaması nedeniyle İran, yaptığı nükleer çalışmaları sivil amaçlı yapılan ve askeri amaçlı yapılan nükleer çalışmalar olmak üzere ikiye ayırmış ve nükleer güce sahip olma konusundaki haklılığını dile getirmiştir. Bununla birlikte sivil amaçlı nükleer çalışmalar, İran halkının büyük bir çoğunluğu tarafından desteklenirken, askeri amaçlı nükleer çalışmalara halk tarafından fazla destek verilmemiştir. İran halkı tarafından askeri amaçlı yapılan nükleer çalışmalara destek verilmemesinin sebeplerini nükleer silaha sahip olunması durumunda uluslararası kamuoyu tarafından uygulanacak ekonomik yaptırımlar, uluslararası platformda yalnız kalma endişesi ve diğer hiç istenmeyen bir seçenek 1980-1988 İran-Irak Savaşı'nda fazlasıyla yıpranmış bir devlet olarak askeri müdahaleye maruz kalma ihtimali olarak sıralayabiliriz.

Nükleer silahlara sahip olmak İran İslam rejimin en öncelikli hedeflerinden biridir. Her türlü uluslararası baskıya ve ekonomik kısıtlamaya rağmen Tahran yönetimi bu hedef ulaşmak için çeşitli yollar denemektedir. İran NPT'yi imzalayan bir ülke olmasına bakmaksızın nükleer silahlara sahip olmak konusunda yapmış olduğu faaliyetlerden dolayı suçlanmaktadır.[95] İran nükleer programı henüz oluşturulma aşamasındadır. Bununla birlikte İran'ın niyetleri konusunda kesin emareler bulunmaktadır. ABD, İngiltere, Almanya , Rusya ve İsrail istihbarat örgütleri İran'ın aktif olarak nükleer silah programı yürüttüğü konusunda aynı görüşü paylaşmaktadırlar. İran sivil nükleer programının nihai amacı nükleer teknolojiye sahip olmak ve gizli amacı ise milli nükleer silah üretmektir.[96]

---

[95] Johanna McGeary, "Tracking Nuclear Weapons", **Time**, 25 May 1998, p.39.
[96] Geoffrey Kemp, "Iran: Can The US Do A Deal?", **The Washington Quarterly**, Cilt. 24, Sayı. 1, s. 118.

İran devlet yetkilileri başta olmak üzere İran kamuoyu tarafından nükleer faaliyet hakkında yapılan açıklamalar Batılı devletler başta olmak üzere tüm dünya tarafından kuşku ile karşılanmıştır.

Çok zengin enerji yataklarına sahip İran'ın enerji ihtiyacına binaen nükleer faaliyetlere başlaması kabul edilebilir bir gerekçe olarak görülmemektedir. Ayrıca İran, 1992 yılına kadar Uluslararası Atom Enerji Ajansına eksik bilgi vermiş ve yapmış olduğu nükleer çalışmaları gizlemiştir. Sadece enerji elde etmek maksadıyla yapılan çalışmaların gizlenmesine uluslararası kamuoyu bir anlam verememekte ve İran tarafında yapılan çalışmalar İran lehinde olan devlet/kurumlar tarafından dahi güçlükle açıklanabilmektedir. İran ayrıca uranyum zenginleştirme ve yakıt döngüsü teknolojisinden vazgeçmek istememektedir. Bahse konu maddeler nükleer silah üretiminde kullanılan maddelerdir. Bu maddelere sahip ülkeler nükleer silah üretme kapasitesine kolayca sahip olabilecektir. İran söz konusu teknolojilere sahip olduğunu ve bu güçten vazgeçmeyeceğini açıkça bildirmektedir. İran'ın nükleer silah ürettiğine dair ortada yeterli kanıt yokken, üretmediğini de ispat etmekte zorlanmaktadır.

4.3. Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (RF), Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve İsrail'in, İran'ın Nükleer Girişimleri Sonucu Ortaya Çıkan Krize Yaklaşımları

4.3.1.Avrupa Birliği (AB):

AB, özellikle AB Triosu Fransa, Almanya ve İngiltere başta olmak üzere İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda ılımlı bir görüntü sergilemektedir. Her konuda ABD'nin politikalarının sonuna kadar savunucusu olan İngiltere'nin böyle bir durumda ABD'nin yanında olmaması dikkate değer bir durumdur. ABD'nin İran politikası İran'ı dışlama, uluslararası platformlarda yalnız bırakma felsefesine dayanmasına rağmen, ABD'nin aksine AB, İran'ın, uluslararası tecritten kurtarılarak, daha fazla iş birliğine teşvik edilmesini savunmaktadır. Bu nedenle kapıları yerine ilişkilerin geliştirilmesi yolunu seçmiştir. AB, İran ile diyalog kurarak akıllı yaptırımlar uygulamayı ve küresel sisteme entegre etmeyi daha uygun görmektedir.

AB'ye göre; İran'ın tecrit edildikten sonra rejim muhalifleri veya reformistlerin güçlendirilmesi ile ülke üzerinde egemen olan muhafazakar yapının dolayısıyla dini liderin etkisinin azaltılabileceği, ayrıca demokratik kurumların ülke geneline yerleşebileceği değerlendirilmektedir. AB uygulanacak bu hal tarzı sonucunda İran'ın nükleer silah programından ve teröristleri desteklemekten vazgeçebileceğini beklemektedir. İran'ı destekleyen AB ülkelerinin dayanak noktası UAEA'nın İran ile yapacağı anlaşmadır. Eğer İran UAEA tarafından verilen uyarıları dikkate almazsa AB, konunun BM Güvenlik Konseyi'ne getirilmesine karşı çıkmayacağı konusunda İran'a uyarılarda bulunmuştur.

İran'ı tehdit olarak gören ABD'nin tersine AB, bu ülkeyi tehdit olarak görmemektedir. Bununla birlikte AB, İran tarafından yapılan nükleer çalışmaların bölge ve dünya güvenliği için potansiyel tehdit olabileceği görüşünü paylaşmaktadır. AB, İran'a karşı olabilecek yaptırımların ekonomik alanda alınabilecek birtakım önlemler olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak başta AB olmak üzere Çin ve Japonya'nın İran tarafından ihraç edilen petrol ve doğalgaza olan ihtiyacı ile bu ülkelerin İran ile olan ekonomik bağlantıları dikkate alındığında, ekonomik anlamda alınabilecek yaptırımların İran'dan ziyade bu ülkelere menfi tesir yapacağı değerlendirilmektedir.

4.3.2. ABD:

ABD Başkanı Bush, 29 Ocak 2002 tarihinde kendi ulusuna yaptığı seslenişte İran'ı Kuzey Kore ve Irak ile birlikte "şer ekseni" içerisinde göstermiştir. Kitle imha silahı üretimi, Hizbullah ve HAMAS gibi terörist gruplara yardımı ve Ortadoğu barış sürecine karşı olması, İran'ın şer üçgeni içerisinde hedef gösterilmesinin temel nedenleri olarak açıklanmıştır.

ABD'nin Ortadoğu politikasını belirleyen iki temel unsur, petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünyaya kesintisiz olarak dağıtımının sağlanması ve İsrail Devleti'nin varlığını sürdürmesi olmuştur. Bu konulardan herhangi biri için tehdit oluşturan ülke veya ülkeler grubu, ABD'nin çıkarlarına tehdit oluşturmuş kabul edilmektedir. Bu perspektiften bakınca, İran'ın nükleer silahlar geliştirme yeteneğini kazanması, ABD açısından hem Basra Körfezi

üzerinde hakimiyet kurma girişimlerinde daha cesaretli olması sonucunu getirebilecek, hem de özellikle İslam Devrimi'nden sonra ülkeyi yöneten mollaların sık sık dile getirdiği "İsrail Devleti'ni yok etme" konusunda bu kez çok ciddiye alınmayı gerektirecek imkan ve kabiliyete sahip olabilecekleri ihtimalini kabul etmesi olarak görülecektir ve bu iki olasılık da ABD açısından "kabul edilemez" bulunmaktadır.[97]

İran'ın nükleer çalışmalarla ilk tanışması ABD sayesinde olmuştur. Bu işbirliği Şah döneminde artarak devam etmiştir. Ancak 1979 yılına kadar çok iyi seyreden İran-ABD ilişkileri, 1979 İran İslam Devrimi ile kesintiye uğramıştır. Bu tarihten sonra İran, ABD'yi Büyük Şeytan, İsrail'i Küçük Şeytan olarak adlandırmıştır. ABD, Büyük Ortadoğu projesi kapsamında, İran'da, rejim değişikliği isteğini açık olarak ifade etmeye devam ederken, İran'ın nükleer yakıt üretimi için Bushehr'de RF'nin parasal desteğiyle yaptığı tesise müsamaha etmeyeceğini de açıklamıştır. ABD, İran'dan nükleer faaliyetlerinden vazgeçmesinin yanısıra terörist faaliyetlere ve organizasyonlara destek vermekten, İsrail ve Filistin Barış sürecine müdahaleden vazgeçmesini istemektedir. [98]

İran'ın nükleer bir güç olma olasılığı ABD ve İsrail tarafından kabus olarak tanımlanmıştır. Ancak bunun bir kabus olarak kabul edilmesinin temel nedeni İran'ın, kendi caydırıcılığını gerek doğrudan, gerekse fiili olarak bölgedeki çeşitli devletlere ve diğer aktörlere yayması olacaktır. Keza, bölgenin diğer güçlü ülkeleri Türkiye, Suudi Arabistan, Mısır ve İsrail, İran'ın nükleer silahlara sahip olmasını kabul etmeyeceklerdir. Nitekim bu ülkelerin, kendi nükleer silah üretim programlarını geliştirerek güvenlik alanında ABD'ye olan bağlılıklarını azaltabilecekleri değerlendirilmektedir. Bu ülkelerin nükleer güce sahip olmaları ABD'nin gerçekleştirmeye çalıştığı Büyük Ortadoğu Projesini sekteye uğratacaktır.[99]

---

[97] Öztürk, **a.g.e.**, s.104

[98] George Perkovich, Iran's Security Dilemna, 27 Ekim 2003, www.worldsecuritynetwork.com.

[99] George Perkovich, Silvia Mananero, "The Global Consequences of Iran's Acquisition of Nuclear Weapons" (Draft), 1,30, Carnegie Endowment, April 2004, www.ceip.org

Dünya ve bölge devletleri, İran ve ABD arasındaki sorunun çözülüp çözülmeyeceğini çok ciddi şekilde takip etmektedir. Çünkü Ortadoğu ve bölgenin siyasi geleceği, İran-ABD arasındaki ilişkilerinin seyri doğrultusunda şekilleneceği değerlendirilmektedir. Avrasya coğrafyasında, siyasi denklemin yapısı ve işleyiş tarzının, ABD-İran arasında ortaya çıkacak ilişki modeli çerçevesinde şekilleneceğini söylemek mümkündür. ABD'nin Irak ve Afganistan'a yerleşmesi ve Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde İran'ın jeopolitik konumu ve ideolojik kimliği İran'a değişik boyutlarda stratejik önem yüklemektedir.

ABD, UAEA anlaşmaları ihlallerini BM Güvenlik Konseyi'ne götürerek, Konsey'den bir takım uluslararası yaptırımların uygulanması kararı çıkartmaya ve göstermiş olduğu tepkiyi uluslararası alanda yaygınlaştırarak meşru zemine oturtmaya çalışmaktadır.

4.3.3.Rusya Federasyonu (RF):

İran, Rusya açısından bakıldığında Ortadoğu'daki en önemli ülkedir. İran'ın Basra Körfezindeki stratejik konumu, ticari ortak olarak önemi, Orta Asya ve Trans- Kafkasya'da eski SSCB cumhuriyetleri ile olan bağları ve bu bölgeye olan ilgisi Moskova'nın dikkatini çekmektedir. Rusya İran'a silah ve nükleer reaktör satışı yapmakta ve İran ile olan ilişkilerini ABD'ye karşı bir bağımsızlık göstergesi olarak kullanmaktadır.[100]

RF, İran'ın nükleer programı ile yakın ilişkisi olmasının yanısıra, İran ile her konuda çok yakın iş birliği içinde bir görünüm vermektedir. İran da, Rusya'ya karşı oldukça dikkatli davranmaktadır.[101] Busherh'deki nükleer tesisleri yapma aşamasında İran'ın yarattığı problemler nedeni ile dünyanın gözü Rusya'ya dönmüş ve Rusya dolaylı olarak cezalandırılması gereken ülke konumuna düşmüştür. Rusya, UAEA tarafından eğer İran'ın NPT şartlarına uymadığı tespit edilirse, arzu edilen uyum sağlanana kadar İran ile

[100] Robert O. Freedman, Russian-Iranian Relations in the 1990s, **Middle East Review of International Affairs**, Cilt. 4, Sayı No. 2, Haziran 2000, s. 65.
[101] Öztürk,**a.g.e.**, s. 172.

nükleer işbirliğini keseceğini ifade etmiştir.[102] Bu yaklaşım tarzı AB'nin yukarıda bahsedilen hareket tarzı ile büyük benzerlik göstermektedir.

İran'ın nükleer faaliyetler başta olmak üzere çeşitli konularda ABD'ye gösterdiği direnç; ABD'nin işini Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'da zorlaştırmakta ve bu durum da Rusya'nın işine yaramaktadır. ABD'nin eline geçmiş bir İran, Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki konumunu olumsuz yönde etkileyebilecektir. Dolayısıyla Rusya, İran'a önem vermektedir. Bu açıdan bakıldığında nükleer güce sahip bir İran, ABD'nin işgaline girmekten uzak kalacak ve bu da Rusya'nın işine gelecektir.

Rusya, İran'ın nükleer çalışmalarından önemli derecede ekonomik fayda da sağlamaktadır. İran'ın nükleer çalışmalarının durdurulması, ekonomik açıdan Rusya'ya zarar verilmesi anlamına gelecektir. Rusya'nın İran ile nükleer alanda yapılan çalışmalara sıcak bakmasının en büyük sebeplerden biri de İran'ın nükleer kazanımlarını kontrol altında tutmak, bununla birlikte ekonomik olarak avantaj sağlamaktır. Rusya'nın İran'ın yapmış olduğu nükleer faaliyetleri desteklemesinin altında yatan en önemli sebep, eski Sovyet coğrafyasında yer alan ve geneli Müslüman olan ülkeler üzerinde İran'ın dini kimliğinden doğabilecek tehlikeleri bertaraf etmektir. Rusya, İran'dan gelebilecek bu tehlikeye karşı politikasında genelde başarılı olmuş, başlangıçta bahse konu coğrafyada aktif bir politika izleyen İran, sonraları pasif bir politika izlemiştir.

Rusya ayrıca İran'ın nükleer meselesini, ABD ile kendi arasında pazarlık konusu yapma fikrini de taşımaktadır. Rusya kendi coğrafyasında ciddi etnik sorun ile karşı karşıya bulunmaktadır. Rusya bu sorunu çözmek için uluslararası desteğe ihtiyaç duymakta ve bu bağlamda uluslararası sistemden destek almadığından yakınmaktadır. Rusya, ABD'ye İran konusunda koşullu destek vererek bunun karşılığında kendi etnik sorununu çözmek bağlamında ABD'nin yardımını da isteyebilecektir.

---

[102] George Perkovich, Silvia Mananero, The Global Consequences of Iran's Acquisition of Nuclear Weapons, Carnegie Endowment, 15 Nisan 2004, www.ceip.org.

4.3.4.Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC):

İran nükleer programı, İran'ın ÇHC ve Rusya ile olan ilişkilerinin artmasına sebep olmuştur. ABD tarafından uygulanan Çevreleme politikasından dolayı Batı ülkelerine ait nükleer teknolojinin İran tarafından sahip olunmasının engellenmesi sonucunda, İran yüzünü ÇHC ve Rusya'ya çevirmiştir. ÇHC, ABD tarafından İran'a uygulanan yoğun baskıya rağmen, İran'ın nükleer faaliyetlerindeki en önemli destekçisi olmuştur.[103]

ÇHC, Ortadoğu'daki barış sürecini engelleyecek hiçbir girişimi desteklemeyeceğini açıklamakla birlikte, Körfez'de bulunan ABD birliklerinin kendi petrol kaynaklarını engelleyebileceği düşüncesine sahiptir. ÇHC, Ortadoğu'da ABD'nin uygulayacağı siyasete karşılık siyasi olarak İran'ı kullanabileceğini düşünmektedir.

ÇHC, İran nükleer krizinin BM Güvenlik Konseyine getirilmesi durumunda İran'a yaptırım uygulanmasına sıcak bakmamayı planlamaktadır. Bundaki amacın, İran ile ABD arasında arabuluculuk yaparak kendi diplomatik gücünü dünyaya ispat etme düşüncesi olduğu değerlendirilmektedir.

4.3.5.İsrail:

İsrail'in İran nükleer politikası bölgedeki bekası açısından büyük önem arz etmektedir. İsrail için İran birinci düşman konumundadır. Nitekim bazı İsrailli yetkililer ABD-İran arasındaki gerginliğin önemli sebeplerinden birinin İran'ın İsrail'in bölgedeki varlığını tehdit etmesi olduğu kanısındandır.

İsrail'in konvansiyonel savaş doktrini; harp veya çatışmayı İsrail toprakları ve nüfusunun yoğun olduğu alanların dışına taşımayı öngörmektedir.[104] İran, özellikle Ortadoğu'nun bugünkü durumunda tek ve en

---

[103] Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, **Iran: Dilemmas of Dual Containment**, Boulder: s. 299.

[104] Michael Donovan, 14 Şubat 2002, Iran, Israel and Nuclear Weapons in the ME", ,www.edi.org/terrorism/.

büyük ordusu, yeterli harp tecrübesine sahip bir ülke olması, İsrail için birinci derecede tehdit olarak algılanmaktadır.

İsrail, her fırsatta kendisini yok etmekten söz eden mollaların yönettiği bir bölgede, topraklarına kadar ulaşabilecek balistik füzelerin bulunmasını ve bunların üzerine nükleer silah konulması olasılığını hayati bir tehdit olarak değerlendirmekte ve her ne pahasına olursa olsun, İran'ın bu yeteneğini geliştirmesine engel olunması gerektiğini ifade etmektedir. [105]

İsrail, İran tarafından yapılan nükleer çalışmalardan rahatsız olduğunu her ortamda dile getirmektedir. İsrail'e göre İran, Hizbullah'ın bir numaralı destekçisi ve İsrail'in herhangi bir sınır içinde var olma hakkını reddeden bir rejimdir. Eğer bu rejim nükleer silaha sahip olur ise son derece tehlikeli bir durum ortaya çıkacaktır. İsrail ile Filistin arasında süregelen çatışmanın devam etmesi ile birlikte İran'ın Müslüman dünyanın liderliğine soyunması ve dolayısıyla Filistin sorununu sahiplenmesi, İsrail'i daha da zor durumda bırakabilecektir. İsrail'in bölgede var olmaması gerektiğini gündeme taşıyan İran, Hizbullaha verdiği destek ile bu ülkenin her zaman antipatisini toplamıştır. İran'ın nükleer çalışmalarına devam etmesi, İsrail'in bölgedeki varlığını her zaman tehdit edecektir.[106]

İsrail, İran'ın nükleer silah programı ile ilgili bölge güvenliği için muazzam bir tehdit değerlendirmesi yapmasına rağmen, sahnede çok fazla görünmeden sorunun ABD tarafından çözülmesini bekleyen bir tutum sergilemektedir. [107]

---

[105] Öztürk, **a.g.e.**, s.110.
[106] Massimo Calabresi, Iran's Nuclear Threat, **Time**, 08 Mart 2003.
[107] Öztürk,**a.g.e.**, s. 171.

5. ABD'NİN İRAN'A KARŞI UYGULADIĞI/ UYGULAMASI MUHTEMEL POLİTİKALAR

İran, ABD Milli Güvenlik Stratejisi'nde, öncelikle, sahip olduğuna inanılan ya da sanılan nükleer gücü nedeniyle, Ortadoğu ve Orta Asya bölgesindeki çıkarlarını tehdit eden bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Açık ve özgür toplumları teşvik açısından barışın yayılması ilkesi doğrultusunda, otomatikman hedef ülke olarak algılanmaktadır. ABD'nin potansiyel rakiplerinin, ABD gücünü geçecek ya da dengeleyecek bir askeri yapılanma oluşturmasını bertaraf etme ilkesi nedeniyle de, doğrudan hedef konumundadır. [108]

ABD, özellikle Soğuk Savaş sonrası dünyadaki egemenlik sahasını daha da arttırmış, Birinci Körfez Harekatı ile Irak'a, 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası uluslararası kamuoyunu da yanına alarak Afganistan'a asker göndermiştir. ABD ayrıca İran coğrafyasına yakın diğer bölge olan Kafkaslarda yapılan devrimler ile bu bölgedeki egemenliğini arttırmış ve bazı yerlerde askeri üsler elde etmiştir. Güçlü ordusu, devlet geleneği ve tarihsel alt yapısı ile bölgede güçlü bir İran, ABD'nin öncelikle bölgesel, İran'ın sahip olduğu enerji kaynaklarından dolayı da küresel çıkarlarına ters düşecektir. ABD'nin politikalarına ters düşen bir İran, Ortadoğu'da ABD tarafından pek fazla arzu edilen bir durum değildir.

ABD nasıl bir İran istediğini net olarak ortaya koymamakta, bununla birlikte istediği İran'ı nasıl kuracağı konusunda da önemli sorunlar yaşamaktadır. Ne ve nasıl soruları henüz cevap bulabilmiş değildir. Ne nasıl olur bilinmez ama bilenen tek gerçek var ki o da 1946'larda İran'ın bütünlüğü için Stalin SSCB'nin karşısında duran ABD, bu sefer 1946'lardaki SSCB rolüne bürünmüştür. Ne gariptir ki 1946'larda İran'ın bütünlüğünü bozmaya çalışan, Güney Azerbaycan ve Kürt Mahabad devletlerinin kurulmasını destekleyen Rusya, bugün İran'a karşı yaptırım uygulanmaması, İran'ın

---

[108] İ.Tuncer Dabanlı, İran Otomatik Hedef , **Cumhuriyet Strateji**, 21 Şubat 2005, s.12.

bütünlüğünün korunması konularında İran'ın uluslararası platformdaki en büyük destekçisi olmuştur.

5.1. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'nin Gerçekleşmesinde ABD'nin İran'daki Seçenekleri

Dünya İmparatorluğu kurma sevdasında olan ABD'nin İran'ı dize getirmek için dikkate alacağı seçenekler aşağıdaki maddelerde sunulmuştur.

5.1.1 Sorunun Diplomatik Girişim ile Çözülmesi

Sorunun diplomatik girişim ile çözüm seçeneğinin istisnasız, hemen her ülke ve siyaset adamının olmasını birinci öncelikle istediği ve isteyeceği seçenek olarak değerlendirmek herhalde fazla iyimser bir tutum olmayacaktır. Diplomasi yolunun kullanılması ile ABD, kısa ve orta vadede başta nükleer faaliyetlerin durdurulması olmak üzere istediğini elde edebilecektir. Bu seçeneğin kabul edilebilmesi için başta AB Triosu (Almanya, Fransa ve İngiltere) olmak üzere çoğu ülke ile uluslararası kuruluş her türlü girişimi denemektedir.

İran ise diyalog için ilk adımın ABD'den gelmesi gerektiğini düşünmektedir. İran'ın ABD'ye karşı böyle bir tavır takınmasındaki en önemli sebep ABD'nin Irak'ta düştüğü durum ve Irak'taki halk üzerindeki İran etkisidir. ABD'nin Irak'ta kontrolü tam olarak ele alamaması, Irak'ta İran'ı gün geçtikçe daha güçlü kılmaktadır. Özellikle Irak'ta bulunan Şii nüfus İran'ın etkisinde kalmakta, bu durum gün geçtikçe İran'ın bölgedeki nüfuzunun artmasına sebep olmaktadır.

İran'da başlayan reformist dalga kendini daha çok Hatemi döneminde hissettirmiştir. Ancak ABD, reformist dalganın hakim olduğu bu dönemde bile İran ile diyalog kurmaktan kaçınmıştır. Son seçimlerden sonra Cumhurbaşkanlığına seçilen Ahmedinecad, Hatemi'ye göre radikal ve sert söylemlere sahip bir liderdir. Hatemi döneminde bile Tahran ile diyalog kurmayan ABD'nin, söylemlerin de bile Hatemi'den daha sert olan

Ahmedinecad yönetimindeki bir İran'a, nasıl tavır takınacağını kestirmek çok fazla zor olmayacaktır.

Diplomasi seçeneği, uluslararası camiada en fazla istenen seçenek olmakla birlikte hayata geçirilmesinin ve sonuca ulaşılmasının en zor seçenek olduğunu söylemek hayalcilik olmayacaktır.

5.1.2. İran'daki Etnik Grupların Mevcut Sisteme Karşı Kullanılması

İran'daki etnik grupların mevcut sisteme karşı kullanılması, İran'ın mevcut demografik yapısı da dikkate alındığında, uzun vadede ABD için en akıllı ve ABD'nin en çok arzu edeceği seçenek olacaktır. İran'daki etnik grupların mevcut sisteme karşı kullanılmasının, İran açısından tercih edilmeyecek bir seçenek olarak değerlendirmek gerekir. ABD eğer içeriden bir müdahaleyi gerçekleştirebilirse, İran'da yaşayan etnik unsurları karşı karşıya getirecek, her hangi bir güç kullanmadan ve zayiat vermeden sonuca etki edecek müdahaleyi yapabilecektir. Bu hal tarzı ile ABD istediği gibi rejimi değiştirebilecek, uluslararası arenada İran'a Irak'ta olduğu gibi müdahalede bulunan ülke konumuna düşmekten kurtulacaktır. Bu seçenek ile ABD, uluslararası arenada yürüttüğü politikanın haklılığını ortaya koyacak ve dünya kamuoyundan çok fazla bir tepkiye maruz kalmadan istediğini elde edebilecektir. İran'da elde edilecek kazançlar dünyanın her bölgesinde egemenlik kurmak isteyen ABD'nin uygulamak istediği politikalara aksi davranan ülkelere karşı da yaptırım gücünü arttıracaktır.

İran, diğer bir çok Ortadoğu ülkesi gibi çok sayıda etnik ve dini gruba ev sahipliği yapmaktadır. Oranlar kaynaklara göre değişmekle birlikte, İran'ın etnik tablosu şu şekilde özetlenebilir: Farslar % 50-60, Azeri Türkleri % 25-45, Hazar kıyılarında yaşayan Gilaki-Mazenderiler % 8, Kürtler % 7-9, Araplar % 3, Lorlar (Lurlar) ve Şiraz ve çevresinde yaşayan ve bir başka Türk kavmi olan Kaşkaylar % 2-3, Afganistan sınırında yaşayan

Beluçlar % 2, Türkmenler % 2, diğer unsurlar (Ermeniler, Yahudiler vd.) %5'tir.[109]

CIA raporlarına göre ise, 2003 senesi itibari ile İran nüfusu, yaklaşık 70 milyon kişi olarak tespit edilmiştir. İran'da yapılmış olan nüfus sayımlarında milliyet sorulmamasına rağmen, ülke içerisindeki etnik grupların oranları şöyledir: Fars %51, Azerbaycan Türkleri %24, Gilaki ve Mazandarani %8, Kürt %7, Arap %3, Lur %2, Afgan %2, Türkmen %2 ve diğerleri %1. Bir başka bilgiye göre, İran'da diline göre farklılaşan 90'dan fazla etnik grubun olduğu söylenmektedir. Bu bilgiyi doğrular nitelikte, Tahran'da yayımlanan Hemşehri gazetesinin 1993 senesinin Şubat sayılarından birinde de İran'da 80'e yakın ulus, halk ve etnik grup olduğu yazılmıştır.[110]

İran nüfusuna ilişkin olarak farklı kaynaklarda farklı rakamlara rastlamak pek yadırganacak bir durum değildir. Bu durum sahip olduğu unsurların etnik kimliğini göz ardı etme ve etnik grupları kendi içinde eritme taktiği olarak değerlendirilmekle birlikte, siyasi olarak yapılmış bir manevra olarak da kabul etmek mümkündür.

İran'da arz edildiği gibi çok sayıda etnik ve dini grup bulunmakla birlikte, azınlıklar belirlenirken etnik köken dikkate alınmamış, azınlıklar Lozan Anlaşması'na benzer şekilde din temelinde belirlenmiştir. Bu çerçevede İran Anayasasına göre, sadece Zerdüştler, Yahudiler ve Hristiyanlar azınlık olarak kabul edilmektedir.

İran'daki etnik çeşitliliğin içinde tarihi perspektif de dikkate alınarak Güney Azerbaycan Türkleri ve Kürtleri detaylı olarak incelemek yerinde olacaktır.

---

[109] Sedat Laçiner,30 Mayıs 2006, İran Nasıl ve Kaç Parçaya Bölünür? http://www.stratejikgundem.com/yazarlar.php?id=323&type=3.

[110] Çimnaz Demirci,Güney Azerbaycan Türkleri - İran ve Türkiye, **Dünya Gündemi**, Sayı no: 083 s. 8.

5.1.2.1.Güney Azerbaycan Türkleri

Sahip olduğu nüfus dikkate alındığında İran'da yaşayan en önemli etnik gruptur. Azerbaycan Türklerinin nüfusu tüm İran'a yayılmış olmakla beraber büyük çoğunluğu Azerbaycan sınırından ülkenin merkezine kadar uzanan Güney Azerbaycan topraklarında yaşamaktadırlar. Azerbaycan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Güney Azerbaycan 107.000 kilometrekarelik bir alanı kaplar. Tebriz, Erdebil, Hoy, Urmiye, Salmas, Maku, Meraga, Astara, Culfa, Marend, Halhal, Soğukbulak gibi şehir ve kasabaları içine alır. Azerbaycan Türklerinin İran'daki nüfusu hakkında değişik görüşler bulunmaktadır.[111] Azerilerin büyük kısmı Şii mezhebinden olmasına rağmen, 2 milyon civarında Sünni Azeri bulunmaktadır. İran'da resmi dil olan Farsça'dan sonra en yaygın dil, Azeri Türkçesidir.

Azerbaycan Türklerinin nüfus oranı kesin bilinmemekle birlikte resmi olmayan kaynaklara göre 30 milyon civarında olduğu söylenmektedir. Türkmenler gibi İran'daki diğer Türk grupları da dahil edildiğinde bu rakamın 35 milyon kadar olabileceği tahmin edilmektedir. 1993'te Tahran ve Tebriz'de yayımlanan gazetelerin yazdıklarına göre, İran toplumunun 3/7'si ve Tahran nüfusunun 3/5'i Türktür.[112] İran'da yaşayan Azerilerin Farslara nazaran nüfus artış hızlarının yüksek olduğu, resmi olmayan kaynaklarca ifade edilmektedir. Bunun, uzun vadede İran'ın genel etnik yapısını etkileyecek önemli bir husus olduğu değerlendirilmektedir.

İran'da yaşayan Azerbaycan Türklerini ele alırken sadece Güney Azerbaycan'ı düşünmemek gerekir. İran Hükümeti Güney Azerbaycan'ı 1930'lu yıllardan itibaren daha küçük bir idari bölge haline getirmeye çalışmış, Türklerin yoğun olduğu Erdebil ve Zencan gibi kazaları Azerbaycan

[111] Dış Türkler Kültür Yayınları, **İran Türkleri**, Ankara, (Basım Yılı yok), s.2.
[112] Demirci,**a.g.m**, **Dünya Gündemi**, Sayı no: 083 s.8.

eyaleti dışında bırakmış ve bu eyaleti de merkezleri Urmiye ve Tebriz olmak üzere iki parçaya bölmüştür. Aras'ın 1828'de sınır ilan edilmesinden sonra geçen süre zarfında birçok Türk başta Tahran olmak üzere İran'ın diğer bölgelerine de göç etmiş ve yerleşmişlerdir.

Güney Azerbaycan bölgesi ticari anlamda elverişli bir konuma sahip olmasına rağmen uygulanan bilinçli yıldırma politikaları sonucunda Azeri Türkleri ekonomik olarak zayıf duruma düşmüş, bu olumsuz ekonomik koşullardan dolayı daha iç bölgelere Tahran ve civarına yerleşmişlerdir. Azeri Türklerinin iç bölgelere yerleşmeleri, İran'ın asimilasyon politikasını uygulamasını kolaylaştırmıştır. Tahran'a göç eden Azerbaycan Türkleri genel olarak küçük işler ile uğraşmışlardır. Ancak ilerleyen yıllarda birçoğu Tahran'da sermayelerini büyüterek birer işadamı olmuşlardır.[113] Bugünkü nüfusu yaklaşık 12 milyon olan Tahran'da en az 5 milyon civarında Azerbaycan Türkünün yaşadığı tahmin edilmektedir.[114]

Azeri Türklerine Tarihi perspektiften Bir Bakış

1925 Öncesi

Türklerin Azerbaycan'da geniş çaplı olarak yerleşmeleri Selçuklular zamanında olmuştur.[115] Sultan Alparslan'ın 1071 senesinde Bizanslıları Malazgirt Meydan Muharebesinde yenmesinden sonra hem Azerbaycan hem de Anadolu birer Türk vatanı haline gelmiştir. Azerbaycan Türkleri, Selçuklulardan sonra sırasıyla Moğollar ve Timurlular idaresinde yaşamış, daha sonra da Kara ve Akkoyunlu Türkmenler Devletini kurmuşlardır.[116] Timurlular, Akkoyunlular ve Karakoyunlular idaresi Azerbaycan'da Türk kültürünün iyice yerleşmesini sağlamıştır.[117]

---

[113] Demirci, **a.g.m.**,**Dünya Gündemi**, Sayı no: 084 s. 8.
[114] Yavuz Akpınar, ''Azeri Türklerinin Ortadoğu'nun Siyasi ve Kültürel Hayatındaki Rolü'', **21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer ÖZDAĞ'a Armağan**, Cilt IV, Ankara, 2003, s.75.
[115] Faruk Sümer, ''Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış'', **Belleten**, Cilt XXI, Sayı 83, Ankara, 1957, ss.429-431.
[116] Percy Sykes, **A History of Persia,** London, 1921, s.100-136.
[117] Mehmet Saray, **Türk-İran İlişkileri**, Ankara, 1999, s.255-256.

İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri 18. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan milliyetçilik akımından etkilenmiş ve özellikle 20. yüzyılda kendi ulusal kimliklerini korumak maksadıyla çeşitli hareketlerde bulunmuşlardır.

Kendi ulusal kimliklerini korumak maksadıyla vuku bulan olayların ilki İran'daki "Meşrutiyet Hareketi" olmuştur. 1905'ten itibaren Tahran'da başlayan Meşrutiyet Hareketi 5 Ağustos 1906'da Muzaffereddin Şah'ın Meşrutiyet Fermanını imzalamasıyla sonuçlanmıştır. Tahran'da Milli Meclisin açıldığı 7 Ekim 1906 tarihiyle aynı günde Azerbaycan Milli Meclisi de açılmıştır. "Milli Meclis" adından endişeye kapılan Tahran'ın baskıları sonucunda bu ad "Azerbaycan Eyaleti Encümeni" şeklinde değişse de, halk içinde "Kutsal Encümen" olarak kullanılmaya devam etmiştir. Kutsal Encümen, bu tarihten itibaren Azerbaycan'ı yönetmiş ve despotizme karşı açılan savaşta Azerbaycan halkına önderlik etmiştir.

23 Haziran 1908'de Muhammed Ali Şah, Tahran'da Meşrutiyete karşı bir darbe gerçekleştirmiştir. İran'ın genelinde iktidarı eline geçiren merkezi hükümet, Azerbaycan'a ordu göndermiş; ancak Sattar Han ve Bağir Han önderliğinde ayaklanan halk, orduyu Tebriz'den çıkarmayı başarmıştır. Bunun ardından Tebriz 11 ay boyunca kuşatılmış, çok sayıda Tebrizli açlık ve hastalık sonucu ölmüş; fakat bütün bunlara rağmen şehir teslim olmamıştır. Bu dönemde Tebriz'de "Azerbaycan Meşrutiyet Cumhuriyeti" fikri de öne sürülmüştür. Meşrutiyet hareketi, 16 Temmuz 1909'da meşrutiyetçilerin Tahran yönetimini ele geçirmesiyle başarıya ulaşmış, Meşrutiyet kabul ettirilmiştir. [118]

Birinci Dünya Savaşı sonrası İran, çeşitli merkezlerin eylemlerine sahne olmuştur. Bunlardan en önemlisi Horasan, Gilan ve Azerbaycan ayrılıkçı isyanlarıdır. Genç yaşlarda olmasına rağmen, Meşrutiyet Hareketinin önderlerinden sayılan Şeyh Muhammed Hiyabani, 1918'in Mart ayında Azerbaycan Demokrat Fırkasını kurarak, 7 Nisan 1920'de Azadistan Devleti'ni kurmuş ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Azadistan

[118] Demirci,**a.g.m**, **Dünya Gündemi**, Sayı no: 084 s.8.

Devleti kendini İran'dan tamamen soyutlamamıştır. Hıyabani 2 Temmuz'da yaptığı konuşmasında İran'ın içinde bulunduğu zor durumu özetledikten sonra "ülkemizin (İran'ın) geleceği bizi ilgilendirmektedir. Biz diğer eyaletlere göre bu konuya farklı açıdan bakıyoruz. Azadistan Devleti İran eyaletlerinin ağabeyi durumundadır. Biz bu konuya kayıtsız kalamayız. İran'ı kurtarma operasyonu burada başlayıp bütün ülkede yayılacaktır." demiştir.[119]

Azadistan Devleti'nin kurulması ile birlikte uygulamaya konan çağdaşlaşmaya yönelik reformlar ile, Hıyabani Güney Azerbaycan'ın çağdaşlaşmasını ve tüm İran'ı etkilemesini amaçlamıştır. 2 Haziran 1920'de yaptığı konuşmasında yer alan '' Özgürlük ve çağdaşlaşma yolundaki reformları başkent Tebriz'den başlatıp, daha sonra Azadistanı, Tahran ve bütün İran'da uygulayacağız.''[120] sözleri reformların nihai amacının tüm İran'ın çağdaşlaşması olduğunu göstermiştir.

Azadistan Devleti döneminde Türkçe eğitim veren 11 okul açılmıştır. O döneme kadar sadece Tahran'da iki kız okulu bulunmaktaydı. Bu okullar da Amerikalılar ve Fransızlar tarafından kurulmuştu. Hıyabani'nin kurduğu 11 okulun beşinin kız okulu olması İran ve Güney Azerbaycan için çok önemli bir devrim niteliği taşımaktaydı. Kadınlara ilk defa oy verme hakkı tanınmaktaydı. Yine Azadistan Devleti tarafından kurulan devlet tiyatrosundaki gösterilerde ve piyeslerde kadın oyuncuların da yer alması serbest bırakılmıştı.[121]

Azadistan Devleti'nin kurulmasını müteakip İran'ın merkezindeki hükümet değişmiştir. Yeni başbakan, Azerbaycanlıların gözünde saygınlığı olan Mubir-üs-Saltana'yı, Azerbaycan Valisi olarak atamıştır. Bu sırada Karadağ bölgesinde Emir Erşed adında bir feodal, isyan çıkarınca Hıyabani, Mubir-üs-Saltana'nın önerisi ile milli orduyu ve jandarma birliklerini isyanı bastırmak üzere göndermiştir. Savunmasız kalan Tebriz'e yine Mubir-üs-Saltana'nın emri ile merkezi hükümetin Kazak birlikleri girmiştir.

---

[119] Ali Azeri, **Azadistan Devleti ve Şeyh Muhammed Hıyabani**, Ankara, (Basım Yılı yok), s.230.
[120] Azeri, **a.g.e.**, s.216.
[121] Olcay Nebioğlu, ''Şeyh Muhammed Hıyabani'nin Hayatı'', **Güney Azerbaycan Sosyal, Kültürel ve Siyasal Araştırmaları Dosyası**, Sayı:4, Ankara, İlkbahar 2005, s.53.

Bunun sonucunda ciddi bir direniş ile karşılaşmadan 12 Eylül 1920'de Azadistan Devleti yıkılmıştır. 14 Eylül'de ise Muhammed Hıyabani, teslim olmayı reddedip kaldığı evde çarpışarak hayatını kaybetmiştir.[122] Bu olayın ardından Keleyber bölgesinde Kiyemi'nin önderliğinde bir direniş hareketi başlamış; ancak bu isyan da devlet güçlerince bastırılmıştır. 1 Şubat 1922'de Lahuti'nin liderliğinde Tebriz'de başka bir isyan gerçekleşmiş, bu isyan da hükümetin gönderdiği Rıza Han birlikleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır.[123]

1925 Sonrası

Kazvin'de Kazak Birlikleri komutanı ve aynı zamanda koyu bir Fars milliyetçisi olan Rıza Han, 1921 Şubat ayında birliklerini Tahran'a doğru harekete geçirerek hükümet darbesini başlatmıştır. Tahran'a hareketi sırasında ünlü gazeteci Seyid Tabatabai ile işbirliği yapmıştır. Seyid Tabatabai aynı zamanda daha önce İran'ın Osmanlı İmparatorluğu büyükelçiliğini yapmış tecrübeli bir diplomattı. Tahtını korumak için imtiyaz dağıtmaktan çekinmeyen Ahmed Şah, Rıza Hanı Silahlı Kuvvetler Komutanı, Tabatabai'yi ise Başbakan olarak atamıştır. [124] Fakat üç ay gibi kısa bir süre içinde Tabatabai hükümetten uzaklaştırılmıştır. Rıza Han orduda yaptığı köklü değişikliklerle ön plana çıkmaya başlamış ve sonrasında savaş bakanı olmuştur. Gücü gittikçe artan Rıza Han 1923 yılında Ahmed Şah tarafından başbakan olarak atanmış, müteakiben Ahmed Şah sağlık durumunu bahane ederek bir daha dönmemek üzere Avrupa'ya gitmiştir.[125] Rıza Han Başbakan olması ile birlikte iki politikayı uygulamaya koymuştur. Birincisi askeri, politik ve ekonomik gücü merkezileştirmek, diğeri ise kendisini İran'ın üst kanun koyucusu olarak empoze etmekti. Yaklaşık iki sene sonra 12 Aralık 1925'de kendisini İran Şahı ilan etmiştir.

---

[122] Nebioğlu, **a.g.m.**, s.54.

[123] Demirci,**a.g.m.,Dünya Gündemi**,Sayı no: 084,s. 8.

[124] Mehran Kamrava, **The Political History of Modern Iran: From Tribalism to Theocracy**, Westport, CT., 1992, s.48.

[125] ''Country Profiles, Background: Iran'', **http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query2/r?frd/cstdy:@field (DOCID+ir0035)**

Aşırı merkeziyetçi bir politika izleyen Rıza Şah, "İran Milleti" yaratmak amacıyla, başta Türkler olmak üzere bütün Fars olmayanlara karşı sistematik bir asimilasyon politikası uygulamaya başlamıştır. 1930 yılında Farsça, İran'ın tek resmi dili olarak ilan edilmiş, 1935'te Farsça olmayan (Türkçe, Arapça, vs.) coğrafi ve tarihi mekân isimleri değiştirilmeye başlanmıştır. 1937'de Azerbaycan Eyaleti, iki bölüme ayrılmış, ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan ciddi bir gerilemeye maruz kalmıştır.

Pehlevi Rejiminin Farslaştırma politikasını uygulamaya başlaması ile birlikte İran'daki Azerbaycanlılar başta olmak üzere diğer etnik azınlıklar aşırı seviyede kültürel baskıya ve asimilasyona maruz kalmışlardır.[126] Rıza Şah kültürel farklılığı ortadan kaldırmak ve Farslılığı geliştirmek için 1927'de ''Düşünce Geliştirme Kurumu''nu kurmuştur. Rıza Şah'ın milli amacı İran kimliğini oluşturmak ve ulus-devlet olma yolunda fikir altyapısını kurmak, geliştirmek ve politikalar üretmekti.[127]

Rıza Şah'a göre Farslaştırma politikasının ana maddesi dil olmalıydı. Milli birliğin oluşması için, ırk birliği savını desteklemek maksadıyla tüm İranlılar öz dilleri olan Farsçaya geri dönmeli ve onu kullanmalıydılar. Rıza Şah tarafından Farsça, İran'ın milli dili olarak ilan edilirken diğer dillerin tamamı yasaklanmıştır. Bu yasak Farsça haricindeki diğer dillerde kitap, dergi, gazete vs. basılmamasını da kapsamaktaydı. 1935 yılında ''Farhangestan'' adı ile ile bir enstitü kurulmuş, kurulan enstitünün görevi Farsçanın Arapça ve diğer yabancı sözcüklerden arındırılması olmuştur. Hatta polis teşkilatı çatısı altında oluşturulan bir branş ise ülkedeki tüm yayınları içerik ve sade Farsça yönünden denetim altında tutmuştur.[128]

---

[126] Brenda Shaffer, ''Azerbaijani Turks in Iran'', (Çev. M. Faruk Çakır), **Türkler**, Cilt:20, Ankara, 2002, s.670.
[127] Arif Keskin, **''Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası''**, **Güney Azerbaycan Sosyal, Kültürel ve Siyasal Araştırmaları Dosyası**, Sayı:5, Ankara, Yaz 2005, s.29.
[128] Touraj Atabaki, **Azerbaijan Ethnicity and the Struggle for Power in Iran,** New York, 2000, s.58.

Koyu bir Fars ırkçısı olan Rıza Şah İran devletini ve milletini Fars halkı ve Fars dili olarak kabul ederek İran milliyetçiliğinin gelişmesini teşvik eden bir politika uygulamıştır.[129]

Rıza Şah tarafından uygulanan baskı ve asimilasyon politikası devam ederken,1945 yılının Eylül ayında Mir Cafer Pişeveri'nin başkanlığında, Hiyabani'nin kurduğu Azerbaycan Demokrat Partisi (ADP) tekrar faaliyete geçmiştir. Parti'nin Hiyabani'nin kurmuş olduğu parti ile aynı isimde olmasındaki amaç; bu ad ile Hıyabani'nin kurduğu partiye ve geçmişe gönderme yapmak, bu vesile ile partinin aynı zamanda geniş kitlelere yayılmasını sağlamak olmuştur.[130]

Mir Cafer Pişeveri tarafından kurulan partinin ilk söylemleri İran'da şok etkisi yaratmıştır. İran hükümeti büyük tepki göstermiştir. Kuzey İran'a ekonomik ambargo uygulamaya, Güney Azerbaycan'daki askeri birliklerini artırma girişiminde bulunmuştur. Sovyetler Birliği ekonomik ambargoya karşı Güney Azerbaycan'a ekonomik yardımda bulunmuş, Kızıl Ordu tarafından İran askerlerinin bölgeye girişi engellenmiştir. İngiltere ve ABD'de aynı şekilde Kuzey'deki durumdan hoşnut olmamışlardır. İran'a faaliyet gösteren ABD stratejik servis üyeleri 1944 Ocak ayında gönderdikleri raporlarda Sovyetler Birliği'nin Kuzey petrollerini ele geçirmek maksadıyla Güney Azerbaycan'da egemenlik kurma çalışmaları içerisinde olduğunu bildirmişlerdir.[131]

Tüm bu gelişmeler devam ederken ADP, 21 Kasım 1945'de Tebriz'de Azerbaycan Milli Kongresini toplamıştır. Kongrenin ana fonksiyonu merkezi hükümete bir deklarasyon göndermek olmuştur. Milli meclis kurulduktan sonra meclis başkanı olarak Şebüsteri seçilirken, Pişeveri milli hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 12 Aralık 1945'de Azerbaycan Parlamentosunun

---

[129]Mustafa Talip Güngörge, **Humeyni ve İran İnkılabı Belgesel İnceleme**, İstanbul, 1983, s.49.

[130] David Nissman, ''Kızıl Ordu İran'ı İşgali ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'', **Azerbaycan Türkleri**, Cilt:1, Sayı:3, Haziran 1990, s.26.

[131] Bill Samii, ''World War II - 60 Years After: The Anglo-Soviet Invasion of Iran and Washington-TehranRelations'',
http://www.parstimes.com/history/anglo_soviet_invasion.htm

ilk toplantısında Pişeveri Azerbaycan Özerk Hükümeti'nin kuruluşunu ilan etmiştir.

"Milli Hükümet" fedailerden oluşan milli ordu vasıtasıyla Azerbaycan'ın bütün bölgelerinde egemenliği hâkim kılarak benzeri görülmemiş bir biçimde köklü reformlar uygulamayı başarmıştır. 1946'da İran Merkezi Hükümeti "Azerbaycan Milli Hükümeti" ile imzaladığı anlaşmalarla bu özerk devleti resmen tanımış olsa da, aynı yıl içerisinde Pehlevi ordusu, Azerbaycan Eyaletine saldırı düzenleyerek Azerbaycan Milli Hükümetine son vermiştir.[132]

1979 İslam Devriminden sonra Azerbaycan'da bağımsızlık hareketi yeniden başlamıştır. 1979'da Şah'ın devrilmesiyle sonuçlanan İslam Devrimi çeşitli ideolojilere ve hedeflere sahip olan İran'da monarşiye karşı ortak düşüncelere sahip güçlerin koalisyonu sonucunda gerçekleşmiştir. Devrim esnasında etnik gruplar etkin rol oynamışlardır. Birçoğu İran'ın demokratikleşmesinin etnik azınlıklara geniş özgürlükler getireceğini ummuşlardır. Azerbaycan Türkleri hem 1906 Meşrutiyet Devrimi'nde, hem de 1979 İran İslam Devrimi'nde esas ve belirleyici rol oynamışlardır. İran'da yaygın düşüncenin ifadesi olan "Tebriz istemezse hiçbir şey olmaz" bu tarihi gerçekliğin bir göstergesidir.[133] İran'daki en büyük Azerbaycanlı nüfusa sahip olan Tebriz şehri, Pehlevi rejiminin yıkılmasına sebep olan devrim hareketinin merkezi olmuştur.

1979'da İslam Devriminden günümüze kadar Güney Azerbaycan Milli Hareketi, İran siyasal hayatında önemli bir yer teşkil etmektedir. 1979 Devrim yıllarında Azerbaycan Türklerine kültürel alanda bazı özgürlükler getirilmişse de bu özgürlükler uzun vadeli olmamış, İran-Irak Savaşı'nın başlamasıyla da talepler ikinci plana itilmiştir. Savaştan sonra Rafsancani'nin sıkıyönetimi, Azerbaycan Türkleri arasındaki milliyetçiliğin sistemli bir şekilde gelişmesini engellemiştir. Ancak SSCB'nin dağılması ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin

---

[132] Demirci,**a.g.m.,Dünya Gündemi**,Sayı no: 084,s. 8.

[133]Yaşar Kalafat, Arif Keskin, ''İranlılık Paradigmasının Çöküş Süreci ve Güney Azerbaycan Milli Hareketinin Yükselişi'', **Güney Azerbaycan Sosyal, Kültürel ve Siyasal Araştırmaları Dosyası**, Sayı:5, Ankara, Yaz 2005, s.109.

kurulması, Güney Azerbaycanlılarda milli bilincin yükselmesine sebep olmuştur.

1990'lı yıllardan sonra Güney Azerbaycan Türklerinde milliyetçilik, geleneksel çizgisi olan kültürel sahadan siyasi sahaya kaymıştır. Güneyde bu milli bilincin yükselişi, İran İslam Cumhuriyetinin Azerbaycan-Ermenistan savaşında Ermenistan'ın yanında yer almasına neden olmuştur. Güney Azerbaycan Türklerinde yükselen milliyetçilik bilinci, 1996 senesindeki parlamento seçimlerinde Tebriz şehrinden milletvekilliğine adaylığını ortaya koyan M.A. Çehregani'nin seçim propagandasında milli isteklere değindiği için birinci turu kazanmasına neden olmuştur. Birinci turda başarılı olan Çehregani, ikinci turda istifa etmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Çehregani, seçim kampanyası boyunca İran'daki Azerbaycanlıların 1905'den beri baskı altında olduğunu açıkça ifade etmiştir. İran'da yaşayan Azerbaycanlıların İslam Cumhuriyeti Anayasası ile vaat edilmiş olan ve İran'ın taraf olduğu uluslar arası anlaşmalarla kabul ettiği insani haklara sahip olmadığını, sahip olduğu diğer haklarını da kullanamadığını dile getirmiştir.[134]

Farslarla eşit haklara sahip olmamaları ve tarih boyunca asimilasyon politikalarına maruz kalmaları Azerbaycanlıların arasında milliyetçilik duygusunun ön planda olmasına sebep olmuştur. Azerbaycan Türklerinde hâkim olan milli bilinç, eğitim dilinin Azerbaycan Türkçesi olarak kabul edilmesi ve İran'ın federatif bir sistemle yönetilmesi gerektiğidir.[135]

İran'ın kendi milli bilincini uyandırmak maksadıyla öne çıkardığı en önemli dayanak, Şiilik temeline dayanan İranlılık kavramı olmuş ve bu politikasını özellikle Soğuk Savaş öncesinde başarı ile uygulamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetlerin dağılması ile başta Azerbaycan olmak üzere ortaya çıkan devletler, İran tarafından o zamana kadar başarıyla yürütülen İran milli bilincini uyandırma faaliyetlerini sekteye uğratmıştır. Dönemin Azerbaycan cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey tarafından yürütülen

---

[134] Fatma Demirelli, ''Iranian Azerbaijanis May Help Turkey Handle the PKK, Armenia'', **Turkishnews**, 20 May 2002.
[135] Demirci,**a.g.m.**, **Dünya Gündemi**, Sayı no: 084 s.8.

bilinçli politika, Güney Azerbaycan'da yaşayan halk üzerinde Azerbaycan milli bilinci uyandırma açısından etkili olmuştur.

Haziran 1992'de iktidara gelen Azerbaycan Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey kararlı bir milliyetçi, laik, ve şiddetli İran aleyhtarı bir liderdi. Azerbaycan Cumhuriyetinin varlığından bile rahatsız olan Tahran için Elçibey'in iktidarda olması durumu iki kat kötü hale getirmiştir. Bunun yanı sıra Elçibey fikirlerini çok açık yüreklilikle dile getirmiş ve İran'la ilgili hiçbir fikrini saklamamıştır. Çoğu açıklamasında Azerbaycan'ın beş yıl gibi kısa bir sürede tekrar birleşeceğini dile getirmekten de çekinmemiştir.[136] Birleşik Azerbaycan (Bütöv Azerbaycan) ideolojisinin öncüsü olan Elçibey, 1997 yılında Bakü'de Bütöv Azerbaycan Birliği'ni kurmayı hedeflemiştir. Elçibey sonrası gerek hükümet gerekse de muhalefet parti ve gruplarından aradıkları desteği bulamayan Güney Azerbaycan Türkleri, yüzlerini Türkiye'ye çevirerek bu konudaki beklentilerini zaman zaman dile getirmişlerdir.[137]

İran'da 2006 Mayıs ayında vuku bulan karikatür olayı İran'daki Azeri milliyetçiliğini daha net olarak gözler önüne sermiştir. 12 Mayıs 2006'da Tahran'da devletin resmi haber ajansı İRNA'ya bağlı olan "İran" gazetesinin ekindeki, Türklere hakareti içeren bir karikatür nedeniyle başlayan Azerbaycan öğrenci ayaklanması, kitlesel bir toplum hareketine dönüşmüştür. Basit bir karikatür, Azeri Türklerinin 1925'ten beri yaşadıkları baskı ve asimilasyon politikasının bir tezahürü olarak çok farklı mecralara çekilmiştir. Uygulanan baskı ve asimilasyon politikaları sonucunda kendi ülkelerinde kültürel ve siyasi haklarından mahrum bırakılan Azeri Türklerinin içinde oluşan öfke, karikatür bahanesiyle bir protestoya dönüşmüştür. Karikatür olayına karşı protestoların Güney Azerbaycan'ın başkenti ve aynı zamanda siyasal ve sosyal açıdan önemli bir merkezi olan Tebriz'den başlaması ve protesto süresince dile getirilen milliyetçi söylemler, sorunun sadece karikatürden kaynaklanmadığını, asıl sorunun İran yönetimi

[136] Svante E. Cornell, Iran and the Caucasus (The Caspian Region), **Middle East Policy**, Cilt .5., sayı 4., 01 January 1998, s.52.
[137] Demirci, **a.g.m.**, **Dünya Gündemi**, Sayı no: 084,s .8.

tarafından yıllarca izlenmiş olan asimilasyon ve baskı politikasının olduğunu göstermektedir.

Yaşanan karikatür krizi sonrasında, İran'ın Amerika tarafından uygulamaya konulan BOP veya yeni adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi önünde engel teşkil ettiği için hedefte olduğu ve bu nedenle ABD'nin etnik sorunları tetikleyerek İran rejimini değiştirmek istediği yorumları yapılmıştır.

Milletlerin geleceklerini incelerken geçmişlerini de değerlendirmek, geleceği geçmişten yorumlamak, bir bakıma "Future History " kavramını dikkate alarak geleceği okumak doğru hal tarzı olacaktır. Güney Azerbaycan Türkleri gerek 1925 yılında İran devleti kurulmadan, gerekse 1925'de İran devleti kurulduktan sonra çeşitli dönemlerde bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Sonuçları açısından pek başarılı olamayan bu girişimler ve İran devletinin uyguladığı asimilasyon ve baskı politikaları Güney Azerbaycan Türkleri arasında daha kuvvetli bir milliyetçilik tohumunun atılmasına sebep olmuştur. İran ise her defasında bu ayaklanmaları şiddet yoluyla bastırmış, Azerbaycan Türklerine karşı baskı ve asimilasyon politikaları uygulamıştır. Uygulanan bu politikalar Güney Azerbaycan Türkleri arasındaki milliyetçilik duygusunu köreltmemiş, bilakis güçlendirmiştir. Uygulanan baskı politikaları ile İran, deyim yerinde ise "sivrisinekleri yok etmiş, ancak gücü, oluşan bataklığı kurutmaya yetmemiştir."

ABD tarafından olası bir içten çökertme harekatında desteklenebilecek unsurlardan birisi Güney Azerbaycan Türkleri olabilecektir. Azeri nüfusunun belli bir coğrafyada yoğunlaşması, yaşadıkları topraklarda çoğunluğu oluşturmaları, geçmişte yaşadıkları bağımsızlık elde etme girişimleri ve bu girişimlerin İran tarafından baskı ile bertaraf edilmesi bu tezi güçlendirmektedir. Ancak Azeri Türklerinin Şii olduğu, İran İslam Cumhuriyetinin de temelde İranlılık bunun özünde de Şiiliğin olduğu dikkate alındığında, Azerilerin İran'a karşı kullanılmalarının hiçte kolay olmayacağı değerlendirilmektedir.

5.1.2.2 Kürtler

Kürtler yoğun olarak, ülkenin batı ve kuzeybatısında Güney Azerbaycan Türklerinin aksine daha dağlık bir bölgede yaşamaktadırlar. Nüfusun yaklaşık %8'ini (5-6 milyon) oluşturan İran Kürtleri, İran'daki etnik gruplar içinde ulusal benliklerine en çok sahip çıkan, devletten çok kendi aşiret sistemlerine bağlı bir topluluktur. Sadece İran'da değil, tüm Ortadoğu'da bölgeyi istikrarsızlaştırmak amacıyla kullanılabilecek en önemli öğelerden biri Kürtlerdir. Bunun en canlı kanıtını, ülkemizde 15 Ağustos 1984 tarihinde "Uzun Süreli Halk Savaşı" anlayışı ile faaliyetlerine başlayan ve faaliyetlerini bu zamandan beri devam ettiren PKK örneğinde görebilmekteyiz.

İran'da ilk Kürt isyanı 1920'de Urumiye Gölü'nün batısında yaşanmıştır.

İran, 25 Ağustos 1941'de, İngiliz ve SSCB işgali altına girince, merkezi hükümetin Azerbaycan ve Kürt yerleşim bölgelerindeki otoritesi zayıflamış, Kürt milliyetçiliği hareketi yeniden canlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sürerken İngiltere'nin, Rusya'ya silah ve malzeme sevkiyatı için İran demiryolu bağlantısının kullanılması talebinin, Şah Rıza tarafından reddedilmesi üzerine, 1941 yılında İngiltere ve Rusya, İran'ı işgal etmiştir. 6 Eylül 1941'de Şah, İngilizlerin baskısı üzerine, 22 yaşındaki oğlu Muhammed Rıza Şah lehine tahttan feragat etmek zorunda kalmıştır. Bilahare ABD güçleri de, SSCB'ye lojistik destek sağlamak için İran'a girmiştir. ABD, İngiltere ve SSCB arasında 1943 yılında imzalanan Tahran deklerasyonu ile bu üç ülke İran'ın bağımsızlığını ve bütünlüğünü tanımıştır. Ancak, SSCB'nin petrol konusundaki ayrıcalık taleplerine İran'ın olumlu cevap vermemesi üzerine, Rusya'nın desteği ile İran'da, 22 Ocak 1946'da Mahabad Kürt Cumhuriyeti kurulmuştur.

20' nci yüzyılın tek bağımsız Kürt devleti olan Mahabad'ın İran'da 1946 yılında kurulmuş olmasından dolayı bu bölge Kürt hareketleri arasında farklı bir saygınlık uyandırmaktadır. Mahabad Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşından hemen sonra 1946 yılında İran'da Kadı Muhammedin'in önderliğinde kurulmuş olan ve Rusya'nın petrol konusunda aldığı garantiler

karşılığında İran'dan geri çekilmesinin ardından 11 ay sonra 1946 Aralık ayında Şah tarafından yıkılmış, toplam ömrü 11 ay olan bir devlettir.

Devlet Başkanlığını Gazi Muhammedin'in, Savunma Bakanlığını Mesut Barzani'nin babası Molla Mustafa Barzani'nin yaptığı Mahabad Devletinin yıkılması ile birlikte Gazi Muhammed idam edilmiş, Mustafa Barzani çatışmalardan sağ çıkarak Sovyetler Birliğine yerleşmiştir. Mahabad devleti tıpkı Güney Azerbaycan devleti gibi SSCB desteği ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş, ABD ve İngiltere desteğindeki Şah yönetimi tarafından ortadan kaldırılmıştır.

İran'da yaşayan Kürtler, 11 ay süren Mahabad Devleti girişiminden sonra, İran İslam devrimiyle birlikte devrimin yarattığı kaostan da yararlanarak siyasal taleplerini gerçekleştirmek amacıyla ayaklanmışlardır. Otonomi tavizi koparmak ümidiyle destekledikleri İran Devrimi sonrasında İran Kürtleri 1979 Mart ayında Humeyni'ye başvurmuş ve özerklik taleplerinin kabul edilmesini istemişlerdir. Ancak dine dayalı bir politika izleyen merkeziyetçi Humeyni rejimi, etnik milliyetçiliğe dayalı bölünmelere şiddetle karşı çıkmıştır. İKDP Genel Sekreteri Dr. Abdul Rahman Kasımlo'nun "İran'a demokrasi, Kürdistana otonomi", sloganı Tahran'da tepki ile karşılaşınca, 1979 yılı sonlarından itibaren Mahabad, Sanandaj, Baneh ve Marivan gibi Sünni Kürt yerleşim bölgelerinde Humeyni rejimine karşı geniş çaplı bir isyan başlamıştır. İran Kürtlerinin isyanı neticesinde yer yer çatışmalar olmuştur. Bu çatışmalarda İran Kürtleri; İran KDP lideri Kasımlo tarafından yönlendirilmiştir. Çatışmalar temposunu artırarak 1979 Eylül'üne kadar devam etmiştir. İran orduları şiddetli çatışmalardan sonra 4 Eylül 1979'da Mahabad'a girmiş ve bunun sonucunda isyancılar dağılmaya başlamışlardır.[138]

[138] Nihat Ali Özcan, İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili Manivela: PKK, **Avrasya Dosyası,** Cilt No: 5 , Sonbahar 1999 Sayı No: 3 s. 326 -327.

Irak KDP'si lideri Mesut Barzani İran topraklarında yaşananlara karşı mümkün olduğunca olayların dışında yer almıştır. Libya ve Suriye'nin desteğindeki Celal Talabani ise, Barzani'nin tersine Irak Komunist Partisinin ileri gelenleri ile birlikte İran'daki bu isyan faaliyetlerinden yararlanmak maksadıyla faaliyetlerine başlamıştır.

İran'daki Kürt ayaklanmasının devam ettiği süreçte Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkeran Kürdistan-PKK) lideri Abdullah Öcalan Suriye gizli servisinin de yardımıyla Şam'a geçmiş ve burada Talabani ile görüşmüştür. Talabani'nin İran üzerindeki ilgisi Öcalan'ı da etkilemiştir. Öcalan Şam'dan Türkiye'deki PKK Geçici Komitesine gönderdiği ilk talimatta "Hoca" kod adlı M.Karasungur'u İran'daki isyancı aşiretler ile irtibat kurulması için görevlendirmiştir. Karasungur Ağustos 1979'dan itibaren İran'a giderek çalışmalarına başlamıştır. Ancak bir süre sonra Talabani'nin Suriye-Libya-İran birlikteliğine ters düşerek Irak rejimi ile anlaşması, Öcalan'ın bölgede dahil olacağı safları etkilemiştir.

1984 yılında silahlı eylemlerine başlayan PKK ile İran arasında PKK tarafından Türkiye Cumhuriyeti hakkında İran'a bilgi verilmesi, Doğu Kürdistan kitlesi ile ilgi görüldüğü takdirde iki taraf açısından ajan muamelesi yapılması, İran Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)'ye düşmanlık temelinde yaklaşılması, İran Hududu boyunca 50 km.lik şeritte eylem yapılmaması, Türkiye'deki ABD tesislerine yönelik eylemlerde bulunulması, hususlarını ihtiva eden bir anlaşma yapmıştır.[139]

PKK'nın İran yanlısı hareket icra etmesi İran'a faydalı olmuştur. İran, PKK'ya Türkiye aleyhine casusluk yaptırmış, ayrıca kendi Kürt vatandaşlarını sürekli kontrol altında tutmuştur. PKK, İran ile yapmış olduğu anlaşmaya sadık kalmış, hatta bu anlaşma çerçevesinde Avrupa'daki İran'lı Kürt liderleri öldürmekten bile çekinmemiştir.[140]

---

[139] Özcan, **a.g.m.**, ss. 327-335.

[140] Bkz. Milliyet,Cumhuriyet,19 Eylül 1992 . "İran KDP lideri Dr. Said Şerefkendi, partinin Avrupa sorumlusu Fettah Abdulli ve lider kadrosundan iki kişinin Berlin'de öldürüldü." Ertesi gün açıklama yapan Alman Polisi cinayeti PKK'nın işlediğini açıklamıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması sonrasında oluşan dünya düzeni, İran'ın politikalarında PKK'yı tekrar önemli bir noktaya yükseltmiştir. Özellikle Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ile ülkesindeki Azerilerin bundan etkileneceği ve Türkiye'den yardım alabileceği hesaplarını yapan İran, PKK'nın Van'ın kuzeyi, Ağrı ve Kars sınırları boyunca hareketlerini destekleyerek, Türkiye-Azerbaycan bağlantısını kesmeyi amaçlamıştır. [141]

Irak'taki Şii'lere karşı ABD'den her türlü desteği alan Kürtler, İran'a karşı da ABD'nin en önemli kozu olacaktır. Tek Kürt devletini 1946 yılında İran'da kuran Kürtlerin, İran'ı olası bir içten çökertme harekatında ABD tarafından kullanılması hiçte şaşırtıcı bir durum olmayacaktır. Bu durumda, ABD tarafından kullanılabilecek en önemli araç PKK gibi gözükmektedir. PKK, yıllarca bölgede ABD politikasının en önemli saç ayağı olan Barzani ve Talabani'nin elde etmiş olduğu kazanımları dikkate alarak İran konusunda ABD'nin en önemli kozu olma yolundadır.

Türkiye merkezli faaliyet gösteren terör örgütü PKK, bölge ülkelerinde (İran, Irak ve Suriye) bulunan Kürtler ile başta Ermeniler olmak üzere bölgedeki diğer azınlıklar tarafından kurulduğu günden beri desteklenmiştir. ABD'nin bölgede halihazırda icra ettiği Irak Harekatı ile ufukta gözüken İran ve Suriye'ye uygulanacak yaptırımların başarısı için bölgede güçlü bir PKK varlığı ABD'nin işini daha da kolaylaştıracaktır.

PKK'yı yıllardır Türkiye'ye karşı destekleyen İran, dünya konjonktüründe meydana gelen olaylardan sonra PKK'ya olan desteğini çekmiştir. İran'ı buna mecbur bırakan nedenler aşağıda belirtilmiştir:

Birinci Körfez harekatından sonra İran'ın baş düşmanı ve "büyük şeytanı" ABD, Irak'a yerleşmiş ve Kuzey Irak'ta meydana gelen bir Kürt oluşumuna göz yummuştur. Bu oluşum İran'ın bölgedeki diğer düşmanı İsrail tarafından da desteklenmiştir. ABD ve bölgedeki en sadık müttefiki İsrail'in

---

[141] Özcan, **a.g.m.**, s. 338.

bölgedeki çıkarlarını korumak maksadıyla İran'a karşı Kürtleri ve bu Kürtlerin içinde de PKK'yı kullanabilme ihtimali, İran'ı PKK konusunda daha dikkatli düşünmeye itmiştir.

PKK sorunuyla 1984'ten beri uğraşan Türkiye'nin her zaman yanında olduğunu beyan eden ABD tarafından terör örgütü olarak ilan edilen PKK'ya karşı herhangi bir önlem alınmamıştır. PKK'nın da gelişen süreçte ABD yanlısı bir politika izlemesi ve PKK'nın İran'a karşı uygulanacak bir politikada kullanılabilme ihtimali, İran'ı PKK konusunda tedirgin etmiştir.

İran'da yükselen etnik milliyetçilik faaliyetleri İran'ın PKK konusundaki görüşlerini değiştirmesine sebep diğer bir etkendir. İran'da bulunan etnik unsurlar İran'ın en büyük düşmanları olan ABD ve İsrail'in ilgisini çekmektedir. İran'da bulunan etnik milliyetçilik üzerinde Türkiye'nin İran aleyhine olabilecek faaliyetleri İran'ı, yıllarca Türkiye'ye karşı desteklediği PKK yanlısı politika izleme sevdasından vazgeçirmiştir.[142]

PKK yıllardır İran desteğinde faaliyet gösteren ve İran'ın güvenlik desteği altında güç kazanan bir örgüt statüsündeydi. Ancak özellikle 2003'ten sonra PKK'nın ABD'ye yakınlaşması ve İsrail ile ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürt bölgesinde yapmış oldukları faaliyetler, İran'ın PKK konusundaki görüşlerini değiştirmesine sebep olmuştur. İran'ı PKK'ya karşı mücadeleye iten en önemli hususlardan bir diğeri PKK'nın İran içinde PEJAK (Kürdistan'da Özgür Hayat Partisi) adında bir örgüt kurmuş olmasıdır. PKK'nın İran'daki uzantısı olan PEJAK 1998 yılında, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın İran'daki yardımcısı Mahmut Ferverdin'e verdiği talimattan sonra kurulmuş ve günümüzde de faaliyetlerini sürdürmeye devam etmektedir.

ABD tarafından İran'a yönelik olarak yürütülen faaliyetler İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede yaşananlarla benzerlik arz etmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İran'da SSCB destekli iki devlet kurulmuştur. Bu devletler daha önce de belirttiğimiz gibi Kızıl Ordu koruması altına alınmış olan Güney Azerbaycan Devleti ile Mahabad Kürt Devleti'dir. Ancak her iki

devlet de ABD ve İngilizler tarafından desteklenen Şah tarafından yıkılmış, Azeri liderler Bakü'ye, Kürt liderler ise SSCB'ye kaçmak zorunda kalmıştır.

Bush yönetiminin Ahmedinecad sonrası İran projesi de, Stalin tarafından ortaya konan İran projesinin ABD çıkarlarına uyarlanmış yeni bir versiyonu sayılabilir. Bu konuda Namacon adlı stratejik araştırma kuruluşunun analizine göre, ABD tarafından hazırlanan planda, Tebriz merkezli İran Azerbaycan'ının Bakü'nün kontrolüne verileceği, tıpkı Stalin'in Azerbaycan Komunist Partisi (AKP) Sekreteri Mir Cafer Bagirov ve ekibiyle gerçekleştirdiği, savaş sırasındaki bağımsızlık operasyonunun bir benzerinin uygulanması düşünülmektedir. Ayrıca, İran'da iki ya da üç ayrı Kürt özerk bölgesi kurulması da ABD tarafından gündeme getirilmiştir.[143]

1946 yılında yönetimde bulunan Şah ile çok iyi ilişkilere sahip olan ABD, söz konusu dönemde İran'ın birliğinden yana bir tavır ortaya koymuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan siyasi durum ABD'nin bahse konu hal tarzını uygulamasını gerektirmekteydi. Çünkü Ortadoğu'da güçlü bir SSCB'nin, ABD'nin bölgedeki çıkarlarına darbe vurma ihtimali yüksekti. Ancak günümüzde şartlar değişmiş, SSCB yıkılmış ve Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir. 1945'li yıllarda Sovyet tehdidine karşı güçlü bir İran isteyen ve bu sebeple İran'ın bütünlüğünden yana olan ABD, bugün bölgedeki çıkarları gereği güçsüz ve kontrolü altında olan bir İran için İran'daki mevcut azınlıkları da kullanarak sonuca ulaşmayı hedefleyebilecektir.

5.1.3. Ekonomik Ambargo

ABD tarafından İran'a karşı uygulanabilecek diğer bir seçenek ekonomik ambargo olabilecektir. Dünya ham petrol rezervinin %10'unu elinde bulunduran İran, OPEC'in kurucu üyesi ve OPEC bünyesinde petrol üreten ikinci büyük ülke konumundadır. Doğal gaz yataklarının yüzde 5-10'una sahip olan İran, enerji koridoru olarak da jeopolitik öneme sahiptir. İran ayrıca Çin

---

[142] Keskin,**Tüm Boyutlarıyla Türkiye-İran İlişkileri**, s.28.
[143] İrfan Sapmaz, 2 Şubat 2006, ABD'nin İran için Kafkasya Planı http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=0e34c150-cdc6-446c-8792-53fd62d78b4e.

ve Hindistan gibi son yılların güçlü ekonomilerine sahip iki ülke için başlıca tedarikçi olma özelliğini de bünyesinde barındırmaktadır.

İran BM daimi üyesi olan ülkeler ile çeşitli ticari faaliyetler de yürütmektedir. Birleşmiş Milletler nükleer faaliyetlerini askıya almayan İran'a çeşitli yaptırımlar uygulatabilmek için Ağustos 2006 ayı başında bir karar almıştır. Avusturya'nın başkenti Viyana'da bir araya gelen BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi İngiltere, ABD, Rusya, Fransa ve Çin ile Almanya'nın dışişleri bakanları, aylar süren görüş ayrılıklarının ardından Tahran yönetimine sunulacak paketi belirlemişlerdir. Bu karar, BM Genel Konseyi'nde bulunan 15 üyenin 14'ü tarafından kabul edilmiş, oylamadaki ret oyu konseyin tek Arap ülkesi Katar tarafından verilmiştir. BM Genel Konseyi'nde alınan karara göre; İran Ağustos 2006 ayı sonuna kadar faaliyetlerini durdurmazsa Konsey tarafından uygun önlemlerin alınacağı belirtilmiştir.

BM tarafından Tahran yönetimine sunulan paket; uranyum zenginleştirme faaliyetlerini durdurması karşılığında İran'a birtakım ekonomik kolaylıklar öngörmekteydi. Pakette, İran'ın tek başına uranyum zenginleştirmemesi için, hafif su reaktörü ve dışarıdan uranyum sağlanması önerilmiş, buna karşın İran'ın bu taleplere uymaması durumunda, BM yaptırımları öncesinde, vize yasakları ve İranlı yetkililerin dış ülkelerdeki varlıklarının dondurulması gibi önlemler düşünülmüştür. Öneriler paketinde, uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin yanı sıra, ağır su reaktörlerine ilişkin çalışmaların da durdurulması ve ani denetimleri öngören Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın Ek Protokolünü onaylaması istenmiş, İran'ın bu taleplere uyması durumunda, nükleer dosyasının BM Güvenlik Konseyi'nden geri çekilmesi ve Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasının sağlanması, aksi takdirde ise yaptırımların gündeme gelmesi planlanmıştır.

BM Daimi Üyeleri ve Almanya tarafından tüm bu teklifler öne sürülürken İran, nükleer politika konusunda geçen zamanı lehine kullanmış, İsrail-Hizbullah arasındaki çatışma ortamını daha da körükleyerek dünya

kamuoyunun ilgisini bu noktaya çekmeyi başarmıştır. İran sadece uluslararası kamuoyunun ilgisini bu noktaya çekmekle kalmamış, yapmış olduğu İsrail karşıtı söylemler ile devam ettiği nükleer faaliyetlerden rahatsızlık duyan Sünni-Arap nüfusu yanına çekmeyi başarmıştır.

Ekonomik ambargo seçeneğine karşı İran'ın Batılı ülkeler nezdinde en önemli kozunun petrol fiyatlarını yükseltmek olduğunu söyleyebiliriz. Petrol fiyatlarının yükselmesi durumu İran'ın başta nükleer politika olmak üzere çoğu politikasında müttefiki olan Rus ekonomisine pozitif yönde katma değer sağlarken, diğer destekleyen ülke olan Çin ekonomisine olan etkilerini negatif yönde gösterecektir. Yani olası bir petrol krizinde ekonomik olarak büyüyen bir Rusya'ya karşı ekonomik olarak gerileyen bir Çin, uluslararası arenada boy gösterecektir. Dünyanın en çok enerji tüketen ikinci ülkesi konumundaki Çin, enerji açığının çoğunu İran'dan karşılamakta ve bu ülkenin petrol ve doğalgazı için bugüne kadar 100 milyar dolara varan bir yatırım yapmıştır. Mevcut anlaşmalar çerçevesinde İran, Çin'e günlük 250 milyon ton doğalgaz ve 150 bin varil petrol sağlamaktadır. İran'la Çin arasındaki ticari ilişkiler tek yönlü devam etmemektedir. Çin, Tahran metrosunun ve Tahran'ı Hazar'a bağlayacak otoyolun inşasını üstlenmiş bulunmaktadır. İran'ın 2001 yılından bu yana silah alımında Rusya ve Çin'in payını artırması da gözardı edilmeyecek diğer bir gerçektir. [144]

Özellikle İran petrol ve petrol ürünlerine olabilecek bir ambargo durumu, bütçe gelirlerinin büyük bir bölümünü petrol ve petrol gelirlerinden elde eden İran'ı ekonomik olarak zor durumda bırakabilecektir. İran olası bir ambargo durumunda petrol fiyatlarını varil başına 100 dolar seviyesine çıkarabileceğini tüm dünyaya duyurmuştur. Ayrıca özellikle ABD, uygulanacak ambargo ile birlikte Tahran yönetiminin zayıflayacağını ve bundan faydalanarak İran yönetiminin güçsüz düşeceğini düşünmektedir. Bu bir olasılık olmakla birlikte, böyle bir ambargonun ters tepebileceği, İran halkının, ekonomik ambargo uygulayan ülkelere karşı kendilerini koruma mantığıyla mevcut iktidar

[144] Faruk Akkan, 24 Nisan,2006, Amerika İran'ı neden vuramaz? http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=24013.

etrafında kenetlenebileceği düşünülmektedir. Halkın ekonomik ambargonun sebebinin nükleer silahlara sahip olmak olduğu için nükleer silah üretimine olan desteğinin artırmasına sebep olabileceği, Irak ve Kuzey Kore örneklerini de dikkate alarak nükleer silaha daha fazla ihtiyaç duyabileceği ve nükleer silah edinme ortak paydası altında toplanabileceği dikkatten kaçırılmamalıdır.

ABD tarafından uygulanacak ekonomik ambargoya maruz kalabilecek İran'ın yapabileceği diğer bir hal tarzı Hürmüz Boğazı'ndan tanker geçişini tamamen durdurmak olacaktır. Hürmüz Boğazı'ndan dünya petrol ihtiyacının üçte birinin geçişi sağlanmaktadır. İran'ın boğazdaki tanker trafiğini aksatması Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan petrollerinin dünya pazarına açılmasına darbe vurabilecek bir tehdit olarak kabul edilmektedir. [145]

5.1.4. Askeri Harekat

Yukarıda saydığımız diplomasi ve ekonomik ambargo gibi silahsız çözümler ile etnik grupların kullanılması gibi yarı-silahlı çözümlerle ABD'nin İran'ının nükleer faaliyetlerine engel olamaması durumunda, ABD'ye silah kullanmaktan başka seçenek kalmamaktadır. ABD tarafından uygulanacak bir askeri tedbirin kiminle ve nasıl yapılacağı sorularına verilebilecek cevapları üçe ayırmak mümkündür.

5.1.4.1. İsrail-İran Çatışması

ABD Ortadoğu'ya yönelik bölgesel çatışmalarda hiçbir zaman İsrail'i kullanmamış, İsrail'e tehdit oluşturan ülkeleri bizzat kendisi devre dışı bırakmıştır. Irak ve Lübnan bunun en açık örnekleridir. Çünkü 1970'li yıllarda netleştiği üzere bizzat ABD başkanları tarafından da dile getirildiği gibi ABD'nin bölgedeki en önemli dış politika öncelikleri arasında İsrail'in güvenliği bulunmaktadır. Buna rağmen Irak'taki Osirak Operasyonu'nda olduğu gibi İsrail uçakları İran'ın nükleer ve uzay tesislerini vurabilecektir. Böyle bir operasyonun İsrail açısından bölgedeki siyasi faturası daha ağır

---

[145] Faruk Akkan, 24 Nisan,2006, Amerika İran'ı neden vuramaz? http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=24013.

olacaktır. İran gibi güçlü Silahlı kuvvetlere sahip, ülke genelinde çok fazla etnik grubu barındırmasına rağmen İranlılık (Şiilik) temelinde birleşmiş bir ülkeye karşı İsrail tarafından yapılacak doğrudan bir harekat, İsrail için pek de tasvip edilecek ve istenecek bir senaryo olmayacaktır.

5.1.4.2. İran'ın Komşu Ülkeler ile Savaşması

ABD bir bölgede bir harekat icra edeceği zaman öncelikle o bölgede harekat icra edeceği devlete karşı bir düşman üretmekte ve savaşı farklı bir şekle dönüştürmektedir. Devrim sonrasında İran'a karşı bu rol için Irak seçilmiş ve Irak 1980-1988 yılları arasında süren savaş süresince kendisine biçilen rolü en güzel şekilde oynamıştır.

Washington'dan bakınca İran için de en iyi seçenek İran'ın bir komşusu ile savaşması gözükmektedir. Mevcut tabloda ABD açısından İran'a karşı uygulanacak harekat için en uygun aday olarak bölgede NATO üyesi tek ülke olan Türkiye gözükmektedir. İran-Irak Savaşı benzeri bir savaşı Türkiye ile İran arasında kimse beklemese de, Türkiye ve İran'ı daha farklı formatlarda ve çapta silahlı çatışmalarda karşı karşıya getirmek olasıdır. İran'ın Azerbaycan ile olan sorunları, İran'ın başta nükleer faaliyetleri olmak üzere silahlanma çabaları, İran'ın radikal İslamcılığı, İran anayasasında yer alan rejim ihraç etme sevdası ve Türk halkının bu rejime karşı olan antipatisi, PKK ile mücadele konusunda İran'ın yıllardır izlemiş olduğu PKK'yı destekleme politikası gibi gerekçeler, bahse konu iki ülkeyi karşı karşıya getirebilecek hususlar olabilecektir.

5.1.4.3. Doğrudan ABD Müdahalesi

ABD tarafından İran'a karşı doğrudan yapılabilecek bir harekat iki şekilde olabilecektir. Birinci seçenek, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından onaylanacak bir seçenektir. Diğer seçenek ise BMGK onayı olmadan tek başına ABD veya ABD'nin yanında yer alabilecek ABD yanlısı ülkelerin desteği ile yapılabilecek bir harekattır.

ABD tarafından yapılan Irak Savaşı'na benzer topyekün bir işgalle bitecek bir savaşı kısa vadede İran'da beklememek gerekir. Bunun yerine Körfez'den, Hint Okyanusu'ndan ve Akdeniz'den hava-füze saldırıları ve kontrollü askeri çatışmalar olasıdır. ABD, İran savunma sistemini zayıflatmadan doğrudan yapılacak büyük operasyonlardan kaçınacaktır.[146]

ABD'nin İran'a yönelik muhtemel bir askeri harekatını aşağıdaki seçenekler ile açıklayabiliriz.

İran'daki Nükleer Tesislere Yapılacak Taarruzi Hava Harekatı

ABD'nin, İran'daki nükleer tesisleri nükleer silah üretimi yapmasını engelleyecek yada hızını azaltacak mahdut hedefli bir askeri harekatı olabilir. Yer altında ve beton korugan altında olduğu bilinen bu nükleer tesisler, beton delici özellikli bombalarla önemli hasarlar alabilir. Bu harekat ABD tarafından veya İsrail tarafından tek başına, yada her ikisi birlikte hareket ederek yapılabilir.

ABD tarafından icra edilecek bu tür harekatın, kısa süreli olacağı ve dünya ekonomi çevrelerini uzun süreli rahatsız etmeyeceği dikkate alındığında aykırı sesler duyulacak olsa da, genelde uluslar arası kamuoyu nezdinde fazla sorun yaratmayacağı değerlendirilmektedir. Bu tür bir harekatın dezavantajı ise, İran'daki halkı birbirine kenetleyip milli birliği güçlendirebileceği ve tesislerin tamamen hasar görmemesi halinde, İran'ın nükleer silah üretimi konusunda yoğun olarak çalışmayı sürdürebileceği gerçeğidir.

Bölgesel Kara, Deniz ve Hava Harekatı ile Sınırlı Askeri Harekat

Bölgesel kara, deniz ve hava harekatı ile sınırlı askeri harekatın İran'ın tamamını kapsamayacağı değerlendirilmekle birlikte, İran'ın ekonomik can damarı durumundaki Abadan bölgesine kısmi bir işgal hareketi olabileceği

---

[146] Sedat Laçiner, 26 Ocak 2006 İran'da Türkiye'yi Bekleyen Tehlike http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=3&id=202.

kıymetlendirilmektedir. Benzeri harekat Hürmüz Boğazı'nın İran kıyılarına ve Boğaz civarındaki adalara da icra edilerek desteklenebilecektir.

Böylesi bir harekat hiç kuşkusuz bir çok noktadan ABD'yi olumsuz etkileyebilecektir. Her şeyden önce Körfez'deki kriz uzun süreceğinden petrol fiyatları yükselecek ve bu durumda ABD'ye karşı Çin, AB ve Japonya'nın muhalefeti sürecektir. Keza, Körfez ülkeleri bile uzun süre üretim yapamamaları halinde bu durumdan olumsuz etkileneceğinden, muhalif kanada geçebilecektir.

Dünya petrol fiyatlarının aşırı yükselmesi dünyada bir ekonomik durgunluğa hatta bir ekonomik krize bile yol açabilecektir. Bu durum, dolaylı da olsa ABD ekonomisini de olumsuz etkileyebilecek, bir bakıma ABD kendi okları ile kendisini vurabilecektir.

Üstelik, Irak Savaşı sonrası sınırlı da olsa ikinci bir askeri harekat ABD ekonomisini derinden sarsabileceği gibi, insan zayiatlarının artışı ile birlikte ABD kamuoyunun caydırıcı baskıları da artabilecektir.

İran'ın Tamamına Yönelik Askeri Harekat

İran'ın tamamına yönelik askeri harekat, Irak'ta halihazırda devam eden harekatla birlikte değerlendirmekte fayda vardır. Irak Savaşı'na ABD'nin en yakın müttefiki olarak katılmış olan İngiltere'nin bile İran'ı işgale yönelik olası bir harekata karşı olacağı değerlendirilmektedir. Hatta bu harekat konusunda İsrail dışında hiçbir ülkenin ABD'nin yanında olması beklenmemekte, tam tersine büyük bir çoğunluğun ABD'nin karşısında olacağı düşünülmektedir.

İran'ın tamamına yönelik bir askeri harekata uluslararası kamuoyundan bahsedilen tepkiler beklenirken, İran halkının tepkileri de ABD açısından pek olumlu olmayacaktır. ABD İran'a Irak'ta olduğu gibi demokrasi getireceği söylemiyle girmek isteyebilecektir. Ancak; İran, Irak'taki Saddam Hüseyin gibi bir diktatör ve halkın nefretini kazanmış bir yönetimle de idare edilmemektedir. İran'ın hem coğrafyası, hem de halkının psiko-sosyal gücü, İran'ı işgale yönelen güçlere karşı güçlü bir direniş gösterebilecek özelliklere

sahiptir. İran'a karşı yapılabilecek böyle bir harekat ABD için Vietnam'dan daha büyük bir felaket olabilecektir.

İran'ın bütününü işgale yönelik bir harekatta ise petrol fiyatlarının nerelere fırlayacağını tahmin etmek bile zordur. Bu durum hem tüm dünya ülkelerini olumsuz olarak etkileyebilecek, hem de tüm dünyayı ABD'ye düşman edebilecektir. ABD ekonomisinin de kısa dönemde olumsuz etkilenmesi, dolayısıyla iktidardaki partinin oy kaybına uğraması kaçınılmaz bir sonuç olabilecektir. İran'a olası bir müdahale ile Ortadoğu'daki diğer Müslüman ülkeler "*sıra bize de geliyor*" endişesine kapılıp, ABD ve Hıristiyan düşmanlığı kampanyasına kapılabilecek, bu durum dünyayı bir din savaşı ve terör kargaşasına sokabilecektir. [147]

ABD'nin İran'a karşı Irak'a uyguladığı gibi bir işgal harekatına girişmesi beklenmemelidir. İran; coğrafya ve nüfus olarak Irak'ın iki katından daha büyük, silahlı kuvvetler olarak daha güçlü, aynı zamanda mezhepsel olarak Irak'tan çok daha homojen bir yapıya sahiptir. Ülkede yaşayan etnik grupların fazlalığına rağmen halkının büyük bir çoğunluğu Şii olan İran halkı, Şiilik tabanında birleşmiş ve bu sebeple ülkeye ve devletine aidiyet duygusu oldukça gelişmiş bir yapıya sahiptir.

5.2. ABD'nin İran'a Müdahalesi Sonrasında Olabilecek Senaryolar

ABD tarafından İran'a yapılması planlanan bir askeri harekata gerek kendi iç kamuoyundan, gerekse uluslararası kamuoyundan tepkiler gelebilecek ve bu durum ABD'yi zor durumda bırakabilecektir.

5.2.1 ABD Kamuoyunun Desteğini Çekmesi

Halihazırda askerleri Irak ve Afganistan'da boğuşan ABD halkı ülkelerinin, bu iki devletten nüfus olarak daha kalabalık, bölgede daha fazla nüfuza sahip, silahlı kuvvetlerinin yapısı ve toplumsal dinamikleri (aidiyet

[147] Celalettin Yavuz "İran Hakkında Stratejik Düşünceler" **Panaroma Dergisi**, Mart 2005 Sayı 10 s. 8-9.

duygusu) yönüyle daha güçlü olan İran'a karşı bir maceraya girmesini istemeyebilecektir.

5.2.2 Terör Örgütleri (Hamas, Hizbullah ve İslamî Cihad)-İran İlişkisi

ABD'yi İran'a askeri müdahaleden alıkoyacak diğer bir faktör ise İran'ın terör örgütlerine (Hamas, Hizbullah ve İslamî Cihad) olan desteğidir. İran, ABD tarafından İran'a yapılacak bir müdahaleye misilleme olarak bu örgütleri ABD ve onu destekleyen ülkelerde terörist faaliyetlerde destekleyebilecek ve İran'a karşı olası bir müdahaleyi küresel terör dalgasına dönüştürebilecektir. Bu sebeple İran'ın nükleer silahlarından en fazla korkan İsrail'in bile askerî müdahale fikrine direnç göstereceği değerlendirilmektedir. Rusya ve Çin'in bırakın askerî müdahaleyi, İran'a yönelik ekonomik yaptırımları dahi veto edeceklerini ifade etmesi, BM Güvenlik Konseyi'nin diğer iki üyesi İngiltere ve Fransa'nın da güç kullanımına karşı olmaları Washington'un kozlarını bir hayli sınırlamaktadır.

5.2.3 Bölgede Diğer Ülkelerde Bulunan Şii Unsurların İran Tarafından ABD'ye Karşı Kullanılması

Ortadoğu bölgesinde bulunan Şii unsurlar aşağıda sunulmuştur.[148]

Ülkeler	Şii Oranı	Şii Nüfusu
Afganistan	% 15	3,399,620
Azerbaycan	% 75	5,757,715
Bahreyn	% 61,3	361,696
Hindistan	% 3	28,563,231
İran	% 93,4	61,732,043
Irak	% 62,5	13,388,933

[148] Cumhuriyet Strateji, 11 Mart 2006, http://www.cumhuriyet.com.tr/?em=custra/w/j01.

Kuveyt	% 30	585,014
Lübnan	% 41	1,548,290
Umman	% 2	43,731
Pakistan	% 20	25,855,132
Katar	% 5	27,388
S.Arabistan	% 3,3	640,499
Suriye	% 15,3	2,388,123
B.A.E.	% 16	489,174
Yemen	% 46,9	6,323,610
Toplam	**% 11**	**163,601,094**

Kaynak:Cumhuriyet Strateji,11 Mart 2006

İran'ın, özellikle Irak'taki Şii Araplar ve bölgedeki diğer Şii unsurlar üzerindeki etkisi tüm dünya kamuoyu tarafından da bilinmektedir. ABD'nin İran'a olası bir askeri harekatı sonucunda Irak'ta bulunan Şii unsurların kontrolden çıkabileceği değerlendirilmektedir. Irak'taki Şii unsurların kontrolden çıkması sonucunda bu unsurların ABD hedeflerine yönelebileceği ve bölgedeki diğer Şii unsurların da bu harekata katılabileceği ihtimaller dahilindedir.

5.2.4. Hürmüz Boğazının Trafiğe Kapatılması

İran'a yönelik bir müdahalenin nükleer tesislerin ortadan kaldırılmasıyla bitmeyeceği herkes tarafından bilinmektedir. İran'ın olası bir ABD müdahalesine karşı uygulayabileceği diğer seçenek Hürmüz Boğazı'ndan tanker geçişini tamamen durdurmak olacaktır. Hürmüz Boğazı'ndan dünya petrol ihtiyacının üçte birinin geçişi sağlanmaktadır. İran'ın boğazdaki tanker trafiğini aksatması Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan petrollerinin dünya

pazarına açılmasına darbe vurabilecek bir tehdit olarak kabul edilmektedir.[149] Petrolün Hürmüz Boğazı'ndan dünyaya akmasının engellenmesi başta Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerini de zor durumda bırakacak ve bu ülkelerin de ABD karşıtı cephede yer almasına sebep olabilecektir.

[149] Faruk Akkan, 24 Nisan,2006, Amerika İran'ı neden vuramaz? http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=24013.

SONUÇ

Ortadoğu olarak isimlendirilen bölge, tarihin başlangıç noktası sayılan yazının bulunmasından bu yana bir yandan insanoğlunun meydana getirdiği medeniyetin beşiği olmuş, diğer yandan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktasını teşkil etmiştir. Bölgenin dünya ulaşımındaki önemi Doğu ile Batı arasında sadece ticari mallar değil, aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin etkileşiminin de bu bölge içinde gerçekleşmesini sağlamıştır.

Bu çok yönlü alışveriş Ortadoğu'yu, Sanayi Devrimi hariç tutulacak olursa, dünya tarihini en çok etkileyen gelişme ve değişimlerin görüldüğü bir bölge haline getirmiştir. Bu sebeple dünya hakimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Ortadoğu hakimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur. Bu durumun meydana getirdiği göçler ve gerek sıcak, gerekse soğuk harpler ile çok yönlü gelişme ve değişimler sadece dünya tarihini ve uluslararası ilişkileri değil, aynı zamanda bu bölgedeki toplumların şartlarını da etkilemiştir. Böylece Ortadoğu'da bütün tarih boyunca iç gelişmelerle dış müdahalelerin karşılıklı etkileşimleriyle oluşan çok yönlü, dinamik bir yapı varlığını sürdüregelmiştir.

Yukarıda önemi bir kez daha vurgulanan Ortadoğu bölgesi için ABD tarafından gündeme getirilen Büyük Ortadoğu Projesi'nin resmi olarak ilan edilen ana amacı; özgür olmayan geri kalmış bölgelere demokrasi getirmek olarak belirtilmiştir.

Her ne kadar Bush ve Cheney resmi söylemlerinde "demokrasi ve insan hakları gibi evrensel kavramları gündeme getirseler de Büyük Ortadoğu Projesinin kökeninde; Amerikan dış politikasının değişmez stratejisi olan petrol ve enerji kaynaklarını kontrol altına almak, bu ülkelerin "liberal ekonomi"ye (Serbest Piyasa) geçmeleri ile kendi pazar şansını artırmak, bölge ülkelerinin demokrasiye geçmelerini, bu vesile ile her yıl 2 milyar dolar yardımda bulunduğu öne sürülen İsrail'in güvenliğini sağlamak, Irak Savaşı sonrası, dünya kamuoyunda yükselen Anti-Amerikancı söylemleri demokrasi söylemiyle bertaraf etmek, Radikal İslamcı örgütlerle, demokratik söylemleri

sık sık kullanılarak bölge ülkelerinin mücadele etmesini sağlamak, hususlarının yattığı değerlendirilmektedir.

Türkiye ve İran gerek bulundukları coğrafya, gerekse sahip oldukları demografik yapı, tarih şuuru ve köklü devlet geleneği ile Büyük Ortadoğu Projesindeki tüm ülkelerden farklılık arz etmektedir. ABD farklı dönemlerde İran ve Türkiye'yi karşı karşıya getirmeden her iki devleti kendi politikaları doğrultusunda yönlendirmeyi başarmıştır. 1979 devrimi sonrasında o zamana kadar bölgedeki en büyük müttefiki olan İran'ı kaybeden ABD, İran'a alternatif olarak Mısır ve Türkiye'yi düşünmüştür. Türkiye'de meydana gelen yaygın terör olayları sonrasında Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koyması ve sonrasında ABD politikasına benzer politika güden bir hükümetin yönetime gelmesi, bölgedeki etkinliğini sürdürmesi açısından ABD'yi rahatlatmıştır.

1979 devrimine kadar Ortadoğu bölgesinde Batı yanlısı bir politika izleyen ve bölgenin önemli devletlerinin başında gelen İran, 1979 yılında İslam Devrimi ile birlikte takip etmiş olduğu Batı yanlısı politikayı terk etmiş, bu tarihten itibaren dış politikasında "ne Doğu ne Batı" felsefesinin hakim olduğu, kendi çıkarları doğrultusunda bir politika takip etmiştir. İran dış politikasındaki değişim 1989 yılında Humeyni'nin ölümü ve sonrasında Rafsancani'nin cumhurbaşkanlığına gelmesi ile değişime uğramaya başlamıştır. Ancak, İran dış politikasında asıl değişim niyetleri 1997'de Rafsancani'den sonra cumhurbaşkanlığına seçilen Hatemi ile birlikte kendini göstermiştir.

Hatemi ile birlikte İran gerek bulunmuş olduğu coğrafya da, gerekse uluslararası arenada imaj tazeleme yoluna gitmiştir. Hatemi uluslararası ilişkilerde diplomasi seçeneğinin önemini kavramış, yapmış olduğu girişimler ile İran'ın elindeki kartların güçlü kalmasını sağlamıştır. Hatemi'nin en büyük amacı, İran'ı gerek bulunduğu coğrafyada, gerekse tüm dünyada güçlü ve saygıdeğer bir devlet haline getirmek olmuştur.

Hatemi'den sonra İran cumhurbaşkanlığına seçilen Ahmedinecad, 1989 yılından beri izlenen ılımlı politikanın aksine radikal ve sertlik yanlısı

söylemlere sahiptir. Ahmedinecad'ın dış politikaya ilişkin söylemleri İran'ın devrim sonrası Humeyni dönemindeki söylemler ile benzerlik arz etmektedir.

Ahmedinecad'ın seçilmesi konusunda diğer önemli nokta İran'daki mevcut rejimin geldiği noktanın irdelenmesidir. Ahmedinecad din adamı sınıfından gelen biri değildir. Din adamı sınıfından gelmeyen bir kişinin İran'da Cumhurbaşkanlığına seçilmesi İran'daki rejimin geldiği noktayı göstermektedir. Dini temeller üzerine kurulu bir rejimde, halk, din adamları sınıfından gelmeyen birisini oyları ile bir yerlere taşıyorsa, bu durum o ülkede rejimin yerleşmiş/mesafe almış olduğu anlamına gelecektir.

Ahmedinecad'ın söylemlerine ilişkin yapılan değerlendirmeye rağmen Ahmedinecad ile birlikte İran iç ve dış politikalarında radikal değişikliklerin beklenmesi hayal olacaktır. Çünkü İran'da özellikle dış politikada dini liderin etkisi hissedilmektedir. Önceki cumhurbaşkanı Hatemi reformist olarak faaliyetlerine devam etmesine rağmen bazı konularda dini liderle ters düşmüş ve geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ancak yeni dönemle birlikte İran iç ve dış siyasetinde söylem konusunda bir sertleşme olacaktır. Ahmedinecad, Hatemi'nin aksine daha sert mesajlar vermekte, tabiri caizse "yangına körükle " gitmektedir. Nükleer faaliyetlerden dolayı dünya kamuoyunu meşgul ederken "İsrail haritadan silinmelidir." ve "Yahudi soykırımı yoktur." söylemleri İran'ı dış politikada zor duruma sokmuştur. Bu tip söylemlerin sürmesi durumunda da, İran'ın uluslararası arenada zor duruma düşmeye devam edeceği değerlendirilmektedir.

Ahmedinecad'ın vermiş olduğu sert demeçlerle izleyeceği siyaset, ABD'ye uluslararası kamuoyunu İran'a müdahale konusunda ikna etme açısından kuvvetli veriler sunabilecektir. Ahmedinecad'ın radikal icraatları, ABD'nin İran'a müdahalesinin haklı ve makul gerekçeleri olabilecektir. Burada ister istemez akla şu da gelmektedir. Eğer ABD, hakikaten İran'a müdahale etmek istiyor, ortamı buna uygun hale getirmeye çalışıyor ve Ahmedinecad'ın bu ortamın oluşmasına yol açacağı düşünülüyorsa, Ahmedinecad'ın seçilmesinin arka planında, ABD'nin olabileceğini düşünmek, ihtimal dışı bir durum olmayacaktır.

İran her türlü baskıya rağmen nükleer bir güç olmak istemekte ve çalışmalarını bu doğrultuda yürütmektedir. Bölgesel bir güç olma yolundaki İran için nükleer güce sahip olmak bir amaçtır. Bu amaç uğrunda çalışmalarını sürdüren İran'ın, uluslararası kamuoyundan gelen baskılara karşın dikkate alabileceği iki örnek mevcuttur. Bu örnekler Irak ve Kuzey Kore'dir. Nükleer güce sahip Kuzey Kore'ye karşı söylemlerin daha da yumuşak olduğu, bununla birlikte Kitle İmha Silahlarına sahip olduğu iddia edilen Irak'a karşı daha sert davranıldığı dikkate değer bir husustur. İran, yapmış olduğu nükleer çalışmalar ile rejimin bekasını garantiye almak istemektedir. İran'ın nükleer silaha sahip olmaması durumunda sonlarının er-geç Irak halkının sonuna benzeyeceğini düşünen İran halkı, nükleer silah elde etme amacı etrafında birleşerek İran'ın nükleer silaha sahip olmasını istemekte ve desteklemektedir.

Nükleer güce sahip olma yönünde çalışmalar yapan İran, bu çalışmaları süresince sıcak bir gerginlikten kaçmaya çalışmaktadır. Bu sebeple nükleer çalışmalar konusunda uluslararası kamuoyu baskısına maruz kalması durumunda çalışmalarını yavaşlatmakta, baskının azalması durumunda çalışmalarına devam etmektedir. Ancak şu unutulmamalıdır ki; baskının dozajının çok fazla olması durumunda İran şu an vermiş olduğu tepkiden daha sert tepkiler verebilecektir.

İran nükleer silah elde etme çabası ile tarihi bir dönüm noktasında bulunmaktadır. Tüm dünya kamuoyu İran'ın nükleer silaha sahip olma isteğinin karşısındadır. Nükleer silaha sahip olması durumunda İran, mevcut zengin tarihi, devlet geleneği, enerji kaynaklarının yanı sıra bölgedeki Şii nüfus üzerinde olan etkisiyle birlikte bölgede süper güç olacaktır. İran, nükleer güce erişememesi durumunda Irak ve Afganistan'dan sonra er-geç sıranın kendisine geleceğinin farkındadır. İran önündeki iki örneği Irak ve Kuzey Kore'yi göz önüne alarak nükleer silah elde etme faaliyetlerine devam edecek bir görüntü çizmeye ve bu uğurda kendisine engel olmaya çalışan ülkelere meydan okumaya devam etmektedir. İran tarafından dile getirilen sert söylemler Ahmedinecad'ın seçilmesinden sonra daha da artmıştır. Ancak her ne kadar sert bir şekilde dile getirilse de Ahmedinecad tarafından dile

getirilen hususlar İran halkının çoğunluğu tarafından desteklenmekte, bu desteğe başta dini lider Hamaney olmak üzere tüm yönetici kademesi de katılmaktadır.

Yapmış olduğu nükleer faaliyetlerden dolayı zor günler geçiren İran nükleer çalışmalarda destek kazanabilmek için diğer alanlarda yapmış olduğu faaliyetleri koz olarak kullanabilecektir. Bunların başında petrol ve doğalgaz gelmektedir. Dünyada gelişen ekonomisi ile dikkatleri üzerine toplayan, ancak dünyada petrol tüketimi sıralamasında ikinci sırada bulunan Çin, bu konuda en fazla etkilenecek ülke olacaktır. Petrol fiyatlarının artması durumunda Çin'in kazancı ciddi olarak sekteye uğrayacaktır. Petrol fiyatlarının artması durumunda avantajlı bir pozisyona geçecek olan Rusya ise, diğer ekonomik faaliyetlerinden başta nükleer santrallerin yapımından dolayı zarar görecektir. Başta ABD olmak üzere BM daimi üyesi ülkelerin İran'ın nükleer faaliyetlerine karşı alınacak bir yaptırım kararı konusunda BM daimi üyesi bu iki devleti ikna etmesi hiç de kolay olmayacaktır.

Nükleer faaliyetlerden vazgeçmemesi halinde İran'a karşı uygulanabilecek seçeneklerin içinde en çok arzu edilecek olanı, sorunun diplomasi yoluyla çözülmesi olacaktır. Diplomasi yoluyla çözüm seçeneğinin en fazla arzu edilen seçenek olarak görülmesiyle birlikte, uygulanabilirlik ihtimalinin en az ve gün geçtikçe de azalan bir seçenek olması dikkati çekmektedir.

İran'a karşı etnik grupların kullanılması ABD tarafından kullanılabilecek diğer bir seçenektir. İran'da etnik grupların kullanılması kapsamında kullanılabilecek unsurların başında Azeriler ile Kürtler gelmektedir. ABD'nin, İran'ın nükleer programını ileri sürerek, bir müdahaleye uygun zemin yaratmak ve rejimi değiştirmek için, İran'daki muhalefeti canlandırmak isteyeceği, bu amaçla, başta Azeri ve Kürt muhalif gruplarla temaslarını devam ettirebileceği değerlendirilmektedir.

İran devletinin kendi etnik grupları arasındaki birleştirici unsurun İranlılık, İranlılığın temelinde de Şiiliğin yattığını dikkate aldığımızda, Güney Azerbaycan Türklerinin kullanılması hiçte kolay olmayacaktır. Her ne kadar

gelecek tarihi okuma felsefesi (Future History) Azerbaycan Türklerinin kullanılabilme ihtimalini göz önüne koysa da dini etkenler bu alternatifin kullanılma ihtimalini zayıflatmaktadır.

İran'daki diğer önemli etnik unsur olan Kürtler için İran'ın ayrı bir değeri vardır. Modern dönemlerdeki tek Kürt devleti olan Mahabad Devleti 1946 yılında İran'da kurulmuştur. Mahabad Devleti 11 aylık bir süreden sonra İran rejimi tarafından yıkılmıştır. Mahabad Devleti tıpkı Güney Azerbaycan devleti gibi SSCB desteği ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş, ABD ve İngiltere desteğindeki Şah yönetimi tarafından ortadan kaldırılmıştır. Mahabad Devleti'nden sonra devlet kuramayan Kürtler, kendi devletlerini kurma sevdasıyla kurdukları çeşitli örgütlerle silahlı faaliyetlerde bulunmaya devam etmektedirler.

PKK terör örgütü de bu bölücü örgütlerden biri olup, kurulma aşamasından itibaren bu terör örgütüne İran tarafından da destek verilmiştir. Ancak, PKK'nın 1998 yılından itibaren İran aleyhine faaliyette bulunması, bu maksatla PEJAK isimli bir örgüt kurmuş olması, İran-PKK ilişkilerini istemedikleri bir noktaya getirmiştir. PEJAK tarafından yapılan faaliyetlerin son dönemlerde yoğunlaşması, PKK'nın Türkiye'ye sözde ateşkes çağrıları "PKK'nın Türkiye'ye karşı misyonunu tamamladı, sırada başka ülkeler var" tezini doğrular niteliktedir. Türkiye'ye karşı misyonunu tamamlayacak olan PKK ve PKK'nın vereceği destekle PEJAK'ın, ABD tarafından İran'a karşı kullanılabileceği değerlendirilmektedir.

İran'ın etnik yapısındaki en hassas noktayı Kürtler teşkil etmektedir. Irak'taki gelişmeler de bu hassasiyeti artırmaktadır. Ancak, Kürtlerle sınırlı kalacak bir ayaklanmanın, İran'da mevcut rejimi değiştirmesi zayıf bir olasılık olarak görülmektedir. Ayrıca, çoğunluğu Sünni olan Kürtlerin içindeki Şii Kürtlerin de bu tür ayaklanmalarda daha çok İran tarafında yer alabileceği kıymetlendirilmektedir.

Azerilere dayanmayan hiçbir etnik hareketlenmenin, İran'ın merkezine ulaşarak rejimi değiştirmesi mümkün görülmemektedir. Ancak, Azerilerin mevcut katı Şii inançları ve dini yapıları dikkate alındığında, kısa dönemde İran yönetimine karşı bir bütün halinde harekete geçmeleri zayıf bir olasılık olarak görülmektedir. Bununla birlikte, 1945 gibi yakın bir tarihte kısa süreli ve dış destekli de olsa bir devlet kurulmuş olması, Azerilerin potansiyeli açısından dikkate alınmasını gerektiren bir husustur.

İran'da, sosyal grupları hareketlendirecek asıl unsurun, her gün daha kötüye giden ekonomik şartlar, rejimin halkın günlük yaşamına yönelik aşırı baskıları, iletişim araçlarının getirdiği küresel anlayışın etkisi ve bunun sonucu genç nüfusta oluşan Batı tarzı yaşam arzuları olduğu düşünülmektedir. Ancak uygulanacak uluslararası baskıların, bu konuyu ikinci plana itmesi ve halkın rejim etrafında kenetlenmesine yol açması muhtemeldir. Nitekim, İran'ın nükleer programı konusundaki baskıların, halkta bir bütünleşmeye yol açtığı izlenmektedir.

Etnik grupların İran otoritesine karşı kullanılabilme seçeneği kısa vadede değil, uzun vadede meyvelerini verebilecek bir seçenek olacaktır. ABD bu seçeneği tercih ederek İran'a yönelik politik hedeflerini uygulamaya geçirmeyi tasarlayabilecektir. Bu seçenek ile İran halkının birlikteliği zayıflatılacak, halkın rejime olan güveni sarsılacak ve ülke birden değil, yavaş yavaş da olsa ABD'nin istediği konuma gelecektir.

Ekonomik ambargo ABD'nin İran'a karşı uygulayabileceği diğer bir seçenektir. Ancak, ABD ambargo kararını uluslararası kurumları devreye sokarak almakta zorlanacaktır. AB ülkelerinin yanı sıra, ABD'den sonra dünyada petrol tüketiminde ikinci sırada olan ve çoğunlukla bu petrolü başta İran olmak üzere Ortadoğu'dan karşılayan Çin Halk Cumhuriyeti ve İran ile ekonomik ilişkilerini gün geçtikçe geliştiren RF, ABD'nin aşamayacağı engeller olacaktır. Ayrıca İran'ın petrol fiyatlarını artırma tehdidi yıllık olarak tükettiği petrol miktarı da dikkate alındığında ABD'yi dizginleyecek etmenler olarak göze çarpmaktadır. İran sadece kendi petrollerinin değil, Hürmüz

Boğazını trafiğe kapatarak, aynı zamanda Körfez ülkelerine ait petrollerin de Batı pazarlarına ulaşmasını engelleyebilecektir.

Ekonomik ambargonun diğer devletlere olabilecek yansımalarının yanısıra İran iç kamuoyuna da yansımaları olacaktır. İran ekonomisi, nükleer programı konusunda yaşanan gelişmelerden olumsuz etkilenebilecektir. Bu çerçevede, İran'dan ciddi miktarda sermaye çıkışı olabileceği dikkate alınmalıdır. Ekonomik ambargo hem İran'ın, hem de başta Çin olmak üzere Körfez'deki petrole bağımlı çoğu devletin arzu etmeyeceği seçenek olacaktır.

ABD tarafından İran'a karşı uygulanabilecek hal tarzlarından biri olan diplomasi seçeneği nasıl çoğu insan tarafından tercih edilebilecek bir seçenek ise, askeri harekat seçeneği de çoğu insanın seçilmesini tercih ve tasvip etmeyeceği bir seçenek olacaktır.

ABD tarafından yapılabilecek en büyük hata, İran'a karşı yapılacak bir askeri harekat olacaktır. İran'a karşı uygulanacak bir askeri harekat öncesinde ABD'nin İran'ın bir Irak olmadığı tezini iyice kavraması gerekmektedir. Öncelikle İran'da Irak'ta olduğu gibi ABD tarafından "demokratikleştirilme aşkıyla yanıp tutuşan bir halk" yoktur. Ayrıca İran halkı halihazırda ABD askeri harekatından önceki Irak'ta olduğu gibi, bir diktatör tarafından yönetilmemektedir . İran'ı, Irak'ta olduğu gibi etnik ve mezhepsel farklılıkları derinleştirerek çözmek hiç kolay olmayacaktır. İran'da temel Şiiliktir ve bu katı temel her türlü etnik farklılıkları bir üst kimlik içinde barındırabilmektedir. Ayrıca, her ne kadar Batılı anlamda olmasa da ülkede kurumsal yapı yerleşmiş ve işler durumdadır. Ayrıca İran'ın tarihi ve sahip olduğu devlet geleneği İran'ı, Irak'tan ayıran diğer önemli özelliklerdir.

İran'a karşı yapılacak olası bir askeri harekat sadece İran'a zarar vermekle kalmayacak, başta bölge ülkeleri olmak üzere tüm dünya ülkelerini etkileyebilecektir. Olası bir askeri harekatın ekonomiye olan etkileri ekonomik ambargoya ilişkin arz ettiğimiz sonuçlar ile benzerlik gösterecektir. Yapılacak bir askeri harekat, sonucunu sadece ekonomik boyutta göstermeyecek, aynı zamanda dünyadaki ABD aleyhtarlığını daha da arttıracaktır. İran tarafından desteklenen terör örgütleri İran'a karşı yapılacak bir harekatı cevapsız

bırakmayacaktır. Bu cevaplardan nasibini en fazla alacak ülkeler ise ABD ve İsrail başta olmak üzere ABD'nin İran harekatına destek verecek diğer ülkeler olacaktır. İran bölge ülkelerindeki özellikle Irak'ta bulunan Şii unsurları kullanarak Irak'ta ABD'yi daha da güç duruma düşürebilecektir.

ABD'nin ülkemize yönelik Ilımlı İslam Modeli yaklaşımı, Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş ve laik devlet yapısı ile bağdaşmamaktadır. Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün bizlere miras olarak bıraktığı Cumhuriyetin kazanımları, ülkemizin üniter, çağdaş, demokratik ve laik düzeni sonsuza kadar korunacaktır. Komşumuz İran ile ilişkilerimiz ve ABD-İran ilişkilerinde temel yaklaşımımız; üniter devlet yapımız, demokratik ve laik cumhuriyetimizin korunması esasına dayanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye'nin üniter devlet-ulus yapısını olumsuz etkileyecek hiçbir yaklaşım kabul edilmeyecektir. Bu temel anlayış içinde ikili, çok taraflı ilişkiler yürütülecek ve geliştirilecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Abdullah Şahin, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, İstanbul, Truva Yayınları,Temmuz 2004,

Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik,** İstanbul,Küre Yayınları, 2002

Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım**, İstanbul,Küre Yayınları, 2002

Ahmet Davutoğlu, **Jeopolitik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2001

Ali AZERİ, **Azadistan Devleti ve Şeyh Muhammed Hıyabani**, (Çev. Eloğlu), Ankara, Elila Elektronik İletişimAjansı, (Basım Yılı yok).

Ali İhsan GÜRLER, **Büyük Ortadoğu Projesi ve BUSH Doktrini**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2005

Ayşegül Dora Güney**, İran'da Devrim**, İstanbul, Haziran Yayınları, 1970

Anthony H Cordesman,. and Ahmed S. Hashim, **Iran: Dilemmas of Dual Containment,** Boulder: Westview Press, 1997.

Anthony H. Cordesman, **Iran and Iraq: The Threat From the Northern Gulf,** Boulder: Westview Press, 1994.

Bernard Lewis, **The Shaping of the Modern Middle East**, Oxford University Pres, London 1994

Donald N. Wilber, **Iran: Past and Present**, Princeton: Princeton University Press, 1975.

Dış Türkler Kültür Yayınları, **İran Türkleri**, Ankara, Ünal Matbaası, (Basım Yılı yok).

Grant M. Farr, **Modern Iran**, New York: McGraw-Hill College, 1989

İsmail Zengin, **Iran Devrimi ve Ortadoğu'ya Etkileri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1991

İzzetullah İzzeti, **İran ve Bölge Jeopolitiği**, İstanbul, Küre Yayınları, 2005

Kemal Evcioğlu, **ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi**, İzmir, Umay Yayınları, 2005

Kenan Dağcı- Atilla Sandıkçı**, Büyük Ortadoğu Projesi/Yeni Oluşumlar ve Değişen Dengeler,** TASAM Yayınları, 2006

Mahir Kaynak, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye Üzerine Stratejik Analizler,** Truva Yayınları, İstanbul, 2005

Mahir Kaynak-Emin Gürses, **Büyük Ortadoğu Projesi**, İstanbul, İlk Yayınları, 2004

Mehmet Saray, **Azerbaycan Türkleri Tarihi**, İstanbul, Nesil Matbaacılık, 1993.

Mustafa Talip Güngörge, , **Humeyni ve İran İnkılabı, Belgesel İnceleme**, İstanbul, Araştırma Yayınları., 1983.

Oral Sander, **Siyasi Tarih**, Ankara, İmge Yayınları, 2002,

O. Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya, **Kaosa Doğru İran**, Ankara, Fark Yayınları, 2006

Ömer Özkaya, **Pentagon'un İran Operasyonu,** Pegasus Yayınları, 2006

Percy Sykes, **A History of Persia,** London, Macmillan, 1921.

Rafael Blaga, **İran Halkları El Kitabı**, (Basım Yeri yok), 1997,

Robin Wright, , **Son Büyük Devrim** / **Humeyni'den Bugüne İran**, İstanbul Doğan Kitap, 2001

Sami Oğuz, Ruşen Çakır,**Hatemi'nin İran'ı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000

Stephen Kinzer, **Şahın Bütün Adamları-Bir Amerikan Darbesi ve Ortadoğu'da Terörün Kökenleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004

Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu; Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2004,

Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş Petrol ve Hegemonya,** Bursa,

Touraj ATABAKI,, **Azerbaijan Ethnicity and the Struggle for Power in Iran,** London, New York, I.B.Tauris Publishers, 2000.

Tuncay Özkan, **Bush ve Saddam'ın gölgesinde entrikalar savaşı**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2003,

Yavuz Cankara, **Yeni Oyun İranın Nükleer Politikası**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005

Yavuz Gökalp YILDIZ, **Oyun İçinde Oyun ''Büyük Ortadoğu''**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2004

MAKALELER

Arif Keskin, Devrim İçinde Yeni Bir devrim Arayışı :Ahmedinejad ve Radikal Muhafazakar Akım, **Stratejik Analiz**, Sayı 69, Ocak 2006

Arif Keskin,Tüm Boyutlarıyla Türkiye-İran İlişkileri, **Stratejik Analiz**,: Eylül 2004

Arif Keskin,ABD-Güney Azerbaycan ve İranlılık Kimliği, **Stratejik Analiz**, Temmuz 2003,

Arif Keskin, ‘’Fars Milliyetçiliğinin Üç Dalgası’’, **Güney Azerbaycan Sosyal, Kültürel ve Siyasal Araştırmaları Dosyası**, Sayı:5, Ankara, Doğu Kütüphanesi, Yaz 2005.

Anthony H. Cordesman, Weapons of Mass Destruction in Iran and Iraq: Regional Trends, National Forces, Warfighting Capabilities, Delivery Options, and Weapons Effects, Washington: **Center for Strategic and International Studies**, 2000.

SHAFFER, Brenda, ‘’Azerbaijani Turks in Iran’’, (Çev. M. Faruk Çakır), **Türkler**, Cilt:20, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Bülent ARAS,”İran’da Beklenmeyen Sonuç,Bilinmeyen Gelecek Ahmedinecad Dönemi ve Türkiye “ **Stratejik Analiz**, Temmuz 2005, Sayı: 63, Bülent Aras, Amerika- Orta Asya İlişkileri ve İran’ın Konumu, **Avrasya Dosyası ,** Sonbahar 1999,

Celalettin Yavuz “İran Hakkında Stratejik Düşünceler” **Panaroma Dergisi**, Mart 2005

Çimnaz Demirci,Özüm S. Uzun ve Davut Turan, Güney Azerbaycan Türkleri - İran ve Türkiye, **Dünya Gündemi**, Sayı no: 083-084

Daniel C.Diller, Overview of the Middle East: Persian Gulf, Daniel C.Diller, ed., **The Middle East**, Washington: Congressional Quarterly Inc., 1994.

David Nissman, ‘’Kızıl Ordu İran’ı İşgali ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti’’, **Azerbaycan Türkleri**, Cilt:1, Sayı:3, Haziran 1990

Emre Bayır, Fars Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Güney Azerbaycan Milli Direnişi, **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 1999,

Faruk SÜMER, ‘’Azerbaycan’ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış’’, **Belleten**, Cilt XXI, Sayı 83, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1957,

Fatih Çekirge, Genelkurmay'a Şahap Haritası, **Hürriyet**, 18 Aralık 2006

Fatma Demirelli, ''Iranian Azerbaijanis May Help Turkey Handle the PKK, Armenia'', **Turkishnews**, 20 May 2002

İ.Tuncer Dabanlı, İran Otomatik Hedef , **Cumhuriyet Strateji**, 21 Şubat 2005,

Jonathan Steele, Demokrasi ihracı zor olur, **Radikal**, 30 Mart 2004.

Jalil Roshandel, Iran's Foreign and Security Policies: How Decisionmaking Process Evolved**, Security Dialogue**, Cilt. 31, Sayı: 1, 2000

Johanna McGeary, "Tracking Nuclear Weapons", **Time**, 25 May 1998,

Massimo Calabresi, Iran's Nuclear Threat, **Time**, 08 Mart 2003

M. Turgut Demirtepe, Tahran'da Değişim Sürecinde İktidar Mücadelesi, **Avrasya Dosyası İran Özel,** Sonbahar 1999, Cilt 5 Sayı 3

Mehmet Atay, İran İslam Devriminde Tarihsel Süreç, Özgün Şartlar, İç ve Dış Dinamikler, **Avrasya Dosyası** , Sonbahar 1999,

Mehran Kamrava, **The Political History of Modern Iran: From Tribalism to Theocracy**, Westport, CT., Praeger Publishers, 1992.

Mustafa Kibaroğlu, İran Nükleer Güç mü Olmak İstiyor? , **Avrasya Dosyası**, Sonbahar 1999,

M.Güngör Uras, Ortadoğu için Türkiye model değil örnek olabilir, **Milliyet**, 15 Nisan 2004

Nihat Ali Özcan, İran'ın Türkiye Politikasında Ucuz Ama Etkili Manivela: PKK, **Avrasya Dosyası,** Sonbahar 1999

Olcay Nebioğlu, ''Şeyh Muhammed Hıyabani'nin Hayatı'', **Güney Azerbaycan Sosyal, Kültürel ve Siyasal Araştırmaları Dosyası**, Sayı:4, Ankara, Doğu Kütüphanesi, İlkbahar 2005,

Ömer Ersun, Entrika Yumağı; Nükleer Enerji ,**Stratejik Analiz**, Şubat 2005

Richard M. Perry, "Rogue or Rational State?: A Nuclear Armed Iran and US Counter Proliferation Strategy", A research paper presented to **The Research Department of Air Command and Staff College,** Mart 1997,

Robert O. Freedman, Russian-Iranian Relations in the 1990s, **Middle East Review of International Affairs**, Cilt. 4, Sayı No. 2, Haziran 2000,

Serkan Taflioğlu, "İRAN, Silahlı İslami Harekatler ve Barış Süreci, **Avrasya Dosyası; İsrail ÖZEL**, Sayı:5, No.1, Sonbahar 1999

Svante E. CORNELL ''Iran and the Caucasus (The Caspian Region)'', **Middle East Policy**, Vol.5., Issue 4., 01 January 1998

Yaşar Kalafat, Arif Keskin, ''İranlılık Paradigmasının Çöküş Süreci ve Güney Azerbaycan Milli Hareketinin Yükselişi'', **Güney Azerbaycan Sosyal, Kültürel ve Siyasal Araştırmaları Dosyası**, Sayı:5, Ankara, Doğu Kütüphanesi Yaz 2005

Yavuz Akpınar, , ''Azeri Türklerinin Ortadoğu'nun Siyasi Ve Kültürel Hayatındaki Rolü'', **21. Yüzyılda Türk Dünyası Jeoploitiği, Muzaffer ÖZDAĞ'a Armağan**, Cilt IV, Ankara, ASAM Yayınları, 2003.

Zbigniew Brzezinski,Büyük Ortadoğu'ya Dikkat, **Radikal**, 10 Mart 2004.

TEZLER

Himmet Yurtsever**, Iran's Nuclear Weapons Developments Program: An Assestment of the Threat Posed to Its Neighbors.,** Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2001,

İNTERNET

www.aksam.com.tr./arsiv/aksam/2003/07/09/yazidizi/yazidizi1.html.

Arzu Celalifer, 08 Eylül 2006, İran Kamuoyunun Nükleer Program Konusundaki Görüşleri
http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=17&id=41

Atay Akdevelioğlu, "İran'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası", http://www.stradigma.com/turkce/kasım2003/makale_04.html

Arzu Celalifer, 29 Mayıs 2005, İran'daki Karikatür Krizi ve Azerilerin Ayaklanması
http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=322&type=17

Bill Samii, ''World War II - 60 Years After: The Anglo-Soviet Invasion of Iran and Washington-TehranRelations'', http://www.parstimes.com/history/anglo_soviet_invasion.htm

Bülent Aras, 17 Mart 2006, İran'ı Bekleyen Gelecek,
http://www.ulusalstrateji.com/index.php?detay=1&dosya=&did=1388

Bayram Sinkaya, 18 Ocak 2006, Ahmedinecad'ın İran'ı: Nasıl Bir Dış Politika? http://www.usakgundem.com/makale.php?id=24

Cavid Veliev, 17 Temmuz 2005, İran'da 9.Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinin Sonucu, http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=238&sayfa=21

Cavid Veliev, 24 Eylül 2006, İran'a ambargo zor
http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=494&sayfa=11

Cavid Veliev, 20 Mart 2006, Orta Doğu'da İran ABD Mücadelesi
http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=494&sayfa=13

Cumhuriyet Strateji, 11 Mart 2006,
http://www.cumhuriyet.com.tr/?em=custra/w/j01

Faruk Akkan, 24 Nisan,2006, Amerika İran'ı neden vuramaz?, http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=24013

George Perkovich, Silvia Mananero, 15 Nisan 2004 "The Global Consequences of Iran's Acquisition of Nuclear Weapons" (Draft), 27, Carnegie Endowment, www.ceip.org

Geoffrey Kemp, Iran and Iraq The Shia Connection, Soft Power and Nuclear Factor, Kasım 2005, www.usip.org.

George Perkovich, Iran's Security Dilemna, 27 Ekim 2003, www.worldsecuritynetwork.com.

Hicran Kazancı, 23 Ekim 2006, ABD'nin Orta Doğu Planı ve Türkiye
http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=688&sayfa=2

Hicran Kazancı, 04 Eylül 2006, İran'ın Bölgedeki Strateji Derinliği ve ABD
http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=630&sayfa=4

İrfan Sapmaz, 2 Şubat 2006, ABD'nin İran için Kafkasya Planı
http://www.tgrthaber.com.tr/section_view.aspx?guid=0e34c150-cdc6-446c-8792-53fd62d78b4e

İran'a Karşı PEJAK,
http://www.aksam.com.tr/haber.asp?a=36528,5&tarih=17.04.2006

Mazin Hasan, 28 Ağustos 2006, Orta Doğu'da "Şii Hilal" Endişesi
http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1124&kat1=31&kat2=

Mahmud Ahmedinecad (1956-…)
http://www.kimkimdir.gen.tr/ kimkimdir.php?id=3457

Mehmet Durmuş, 8 Aralık 2005, Şahtan Hatemiye İran Dış Politikası
http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat1=3&yazi=653

Mehmet Durmuş, 17 Haziran 2005,İran ve Seçimler Üzerine, http://www.turksam.org/tr/ yazilar.asp?kat1=3&yazi=395

Michael Donovan, 14 Şubat 2002, Iran, Israel and Nuclear Weapons in the ME", , www.edi.org/terrorism/

National Strategy of the United States, http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm.

Samuel P.Huntington, 27 May 2005, Yeni küresel politikalarda Türkiye'nin rolü, www.abhaber.com

Sedat Laçiner,30 Mayıs 2006, İran Nasıl ve Kaç Parçaya Bölünür? http://www.stratejikgundem.com/yazarlar.php?id=323&type=3

Sedat Laçiner, 06 Mayıs 2006,İran ABD ve PKK
http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=301&type=3

Sedat Laçiner, 12 Nisan 2006, İran ve ABD'nin Tırmandırma Siyaseti
http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=301&type=3

Sedat Laçiner, 26 Ocak 2006 İran'da Türkiye'yi Bekleyen Tehlike
http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?type=3&id=202

Serhat Erkmen, 05 Eylül 2006, Yeni Orta Doğu": İsrail, İran, ABD ve Araplar Açısından Savaş Neler Getirdi,
http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1127&kat1=31&kat2=

Sinan Ogan, 22 Şubat 2006, İran'ın Nükleer Krizi: Senaryolar, Beklentiler, http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=19&yazi=802

The National Security of the United States of America, September 2002, http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html.

www..white house.gov. realeses/2003

BİYOGRAFİ

Deniz Kurmay Yüzbaşı Mustafa ERCEYLAN 28 Aralık 1972 tarihinde Gaziantep'te doğmuştur.

İlk ve orta öğretimini burada tamamlayarak, 1990 yılında Deniz Lisesinden mezuniyeti müteakip aynı yıl başlamış olduğu Deniz Harp Okulundan 1994 yılında teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Yüzbaşı ERCEYLAN 2002-2004 yılları arasında Deniz Harp Akademinde eğitim görmüş, eğitimi müteakip 2004 yılında Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile mezun olmuştur.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bağlısı Muhrip ve Fırkateyn sınıfı gemilerde branş subaylığı görevleri ile Genelkurmay Başkanlığı ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda karargah subaylığı görevlerinde bulunan Yüzbaşı ERCEYLAN halen Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Plan Prensipler Başkanlığında proje subaylığı görevini deruhte etmektedir.

Yüzbaşı ERCEYLAN, Bayan Yasemin ERCEYLAN ile evli olup, İngilizce bilmektedir.